

KATALOG ZABYTKÓW SZTUKI W POLSCE

TOM X

DAWNE
WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE

POD REDAKCJĄ
IZABELLI GALICKIEJ
I HANNY SYGIETYŃSKIEJ

ZESZYT 3

DAWNY
POWIAT GOSTYNIŃSKI

OPRACOWAŁY
IZABELLA GALICKA I HANNA SYGIETYŃSKA

WSTĘPNĄ INWENTARYZACJĘ PRZEPROWADZIŁ
DARIUSZ KACZMARZYK

INSTYTUT SZTUKI
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
WARSZAWA 1975

Zeszyt ten został oddany do druku przed wejściem w życie ustawy
o nowym podziale administracyjnym Państwa

Wstępną inwentaryzację powiatu gostynińskiego przeprowadził
w r. 1950

DARIUSZ KACZMARZYK

Inwentaryzację ponowną połączoną z objazdem redakcyjnym
przeprowadziły w latach 1972—4

IZABELLA GALICKA I HANNA SYGIETYŃSKA

Recenzja historyczna

KAZIMIERZ PACUSKI

ANNA ŻABOKLIKA-WĄSOWICZOWA

KATALOG ZABYTEKÓW SZTUKI W POLSCE

Redakcja naczelna

JERZY Z. ŁOZIŃSKI

BARBARA WOLFF-ŁOZIŃSKA

Asystent redakcji: Maria Lewicka. Redakcja mieści się
w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk,
Warszawa, ul. Długa 28.

WSTĘP

Powiat gostyniński położony jest w południowo-zachodniej części województwa warszawskiego, przy styku trzech województw: warszawskiego, łódzkiego i bydgoskiego. Graniczy z powiatami: od wschodu sochaczewskim, od południa łowickim i kutnowskim (woj. łódzkie), od zachodu włocławskim (woj. bydgoskie), od północo-wschodu płockim, oddzielony od niego biegiem Wisły. Prowadził tędy historyczny szlak toruńsko-lwowski łączący Prusy z Rusią Czerwoną. Dziś przez teren powiatu przebiegają szosy z Płocka do Kutna i Krośniewic oraz z Sochaczewa do Włocławka a także linia założonej w r. 1924 kolei z Kutna do Płocka. Część północna powiatu jest silnie zalesiona, a liczne jeziora polodowcowe (z nich największe: Lucieńskie, Białe i Zdwojskie) oraz morenowe wzgórza podnoszą turystyczne walory tego obszaru.

Dzisiejszy powiat obejmuje znaczną część historycznej Ziemi Gostynińskiej (z okresu książęcego lenna mazowieckiego), z powiatami gąbińskim i gostynińskim, która włączona została do Korony w r. 1462, wchodząc w skład województwa rawskiego; ponadto należą tu skrawki dawnego województwa brzesko-kujawskiego (Duninów i Białotarsk, niegdyś w powiecie kowalskim) oraz lewobrzeżna część ziemi płockiej (Dobrzyków, Troszyn), włączone do Korony dopiero w r. 1496. Po drugim rozbiórce ziemie te objęte zostały zaborem pruskim, a od r. 1807 weszły w skład Księstwa Warszawskiego jako powiat gostyniński w departamencie warszawskim. W Królestwie Polskim — od r. 1816 — powiat gostyniński należał do województwa mazowieckiego (obwód warszawski), a od r. 1837 do guberni warszawskiej. Po pierwszej wojnie światowej, po przeprowadzeniu nowego podziału administracyjnego kraju w latach 1923—24 powiat gostyniński znalazł się w obrębie województwa warszawskiego.

W zakresie administracji kościelnej na obszarze powiatu stykały się dwie diecezje: poznańska i płocka. Biskupstwu płockiemu podlegał dekanat gostyniński, wydzielony w r. 1506 z dekanatu płockiego (jedyne w diecezji na lewym brzegu Wisły) i przyłączony w r. 1818 do diecezji

warszawskiej, zaś w r. 1925 z powrotem do płockiej. Do diecezji poznańskiej, w ramach archidiakonatu warszawskiego, należał dekanat gąbiński, który w r. 1798 przeszedł do nowo utworzonej diecezji warszawskiej, a w r. 1925 do płockiej (z wyjątkiem parafii Luszyn, pozostałej w diecezji warszawskiej i włączonej do dekanatu zychlińskiego). Parafia Białotarsk należała od początku do diecezji wrocławskiej. Sieć parafialna tego obszaru kształtowała się w okresie od w. XII do w. XV. Najwcześniejszymi parafiami były Gostynin i Gąbin. Nieco później, może jeszcze w XII w., a w każdym razie przed połową w. XIII powstały parafie w Białotarsku i Troszynie, na początku w. XIV w Trębkach (1303) i prawdopodobnie Jamnie (po 1297 — przed 1377), a w ciągu tegoż stulecia (głównie w drugiej połowie) w Ciechomicach, Dobrzykowie, Duninowie, Luszyńcu, Pacynie, Suserzu i Zycku. W pierwszej połowie w. XV utworzono parafie w Sokołowie (1405), Osmolinie i Sannikach (obie 1441) oraz w Solcu. Przed 1530 przeniesiono parafię z Troszyna do Czeramna, a w r. 1854 z Jamna do Słubic.

Najstarsze ośrodki miejskie na tym terenie to Gąbin i Gostynin, stanowiące własność książęcą, następnie królewską. Gostynin — najważniejszy gród i siedziba kasztelania, od w. XIV stolica ziemi — uzyskał prawo miejskie chełmińskie w r. 1381, zaś Gąbin — wzmiankowany już w r. 1322 jako «oppidum» — otrzymał je w r. 1437, co nie oznacza, że oba te miasta nie korzystały wcześniej z elementów tego prawa. W r. 1439 to samo prawo uzyskał Osmolin, przed r. 1519 Pacyna i przed r. 1525 Trębki.

Najstarszym zabytkiem średniowiecznym na terenie powiatu jest wyniosłe grodzisko w Gostyninie, na wysokim wzgórzu zwanym Łysą Górą, badane przez archeologów w r. 1968 i wydatowane na w. XIII — 1. poł. w. XIV, wzmiankowane w r. 1380 «jako antiquum castrum», pierwotny gostyniński gród kasztelański. Obok grodziska, na cmentarzu grzebalnym (dawnym podgrodzium) znajduje się kaplica, obecnie cmentarna p.w. św. Jakuba, która niewątpliwie kontynuuje usytuowanie kaplicy grodowej pod tymże wezwaniem, wzmiankowanej w r. 1380. Przeniesienie grodu kasztelańskiego z osadą podgrodową (ale bez kościoła) z Łysej Góry na nowe miejsce (późniejszego zamku) mogło nastąpić już w czasach księcia Wacława płockiego (1313—36). Najpewniej jednak ostateczna lokacja i budowa drewnianego zamku z mурowaną wieżą, dotychczas częściowo zachowaną, nastąpiła w okresie zarządzenia Ma-

zowszem Płockim przez Ziemowita IV (1370—1426), który nadał Gostyninowi prawo miejskie chełmińskie. Zamek gostyniński rozbudowany został na okazałą, może już renesansową rezydencję, otoczoną ogrodami i winnicami przez kanclerza koronnego Krzysztofa Szydowieckiego, który dzierżawił starostwo gostynińskie w latach 1513—32. Zamek ten wstawił się jako miejsce uwięzienia w r. 1611 pojmanych do niewoli: cara moskiewskiego Wasyla Szujskiego oraz jego braci — książąt Dymitra i Iwana. Car i książę Dymitr zmarli tu w r. 1612, a ciała ich w r. 1620 przewieziono do Warszawy. Mury zamku stopniowo rujnowanego w większej części rozebrano, a czworoboczną wieżę zaadaptowano w latach 1824—30 na dzwonnice kościoła ewangelickiego; być może strzegła ona niegdyś wjazdu do zamku.

Najstarszą świątynią w powiecie jest ukończony w r. 1595 kościół w Luszyńcu, w którym styl gotycki spotkał się z renesansowym. Kościół należy do tradycyjnego typu jednonawowej oszkarpowanej budowli z wyodrębnionym, wielobocznym zamkniętym prezbiterium oraz czworoboczną wieżą, nawiązującą do wzorców gotyckiej architektury sakralnej państwa zakonnego. Natomiast szczyty o horyzontalnych podziałach gzymsami, ożywione dwułuczными blendami, a także półkoliście zamknięte okna nawy i kolisty okulus w prezbiterium, wreszcie skromny portal wiodący z prezbiterium do zakrystii — wyrażają tendencje renesansowe. Analogię na terenie Mazowsza stanowi gotycko-renaansowy kościół w Krzemienicy (pow. rawsko-mazowiecki) wzniesiony w r. 1598. Gotycki, murowany kościół w Gąbinie, pochodzący zapewne z w. XV, zastąpiony został w r. 1913 neogotyckim, zaprojektowanym przez *Józefa Piusa Dziekońskiego* (rozebrany w r. 1942).

Jedynym założeniem klasztornym na terenie powiatu jest zespół poreformacki w Szczawinie Kościelnym, fundacja Szczawińskich z r. 1661 (z budynku klasztoru zachowało się jedynie skrzydło wschodnie). Jednonawowy kościół o wysmukłym, półkoliście zamkniętym prezbiterium został przebudowany w latach 1787—9 przez *Hilarego Szpilowskiego*, uzyskując wówczas m.i. klasycystyczną fasadę. *Szpilowski* był architektem, który na terenie całego powiatu uprawiał u schyłku w. XVIII i w pierwszej ćwierci w. XIX żywą działalność budowlaną, zwłaszcza w zakresie architektury sakralnej. Ulubiony przez niego schemat niewielkiego salowego wnętrza o ścietych narożach, z kłatkami schodowymi, zakrystiami, skarbczykami i kruchtami komponowanymi na planie koła, owalu czy nerki, jak i układ

portykowych fasad — powtórzony tu został trzykrotnie: w Osmolinie i Słubicach (oba 1791) oraz w Trębkach (1802). Rzut kościoła osmolińskiego zbliżony jest do rozwiązania kościoła w Zaborowie (również 1791), natomiast schemat fasady powtórzył architekt prawie bez zmian w rok później wzniesionym kościele w Lipkowie (oba w pow. pruszkowskim). Jednym z najciekawszych, zrealizowanych rozwiązań przestrzennych *Szpilowskiego* w zakresie architektury sakralnej jest jednak kościół w Suszerzu (1810). Oryginalne ukształtowanie rotundowej apsydy, arkadowe przezrocza ku nawie — stwarzają zaskakujące perspektywy i zadziwiają śmiałością pomysłu. Liczne warianty rozwiązań fasadowych i dyspozycji pomieszczeń wokół prezbiterium, m.i. również i te zastosowane w świątyniach powiatu gostynińskiego weszły do stałego repertuaru form *Szpilowskiego* i zestawione zostały przez niego w nie opublikowanym zbiorze rysunków architektonicznych z r. 1824 „Wzory kościołów parafialnych po województwach Królestwa Polskiego stawać się mających ...”. Neogotycka fasada kościoła ewangelickiego, powstałego w latach 1824—30 z przebudowy części zamku gostynińskiego, również włączona została do wspomnianego zbioru.

Architekturę drewnianą reprezentują kościoły w Troszynie, Dobrzykowie i Sokołowie. Najlepiej zachowany w Troszynie (1636) jest niewielkim kościółkiem zamkniętym trójbocznie; sfazowana i profilowana belka tęczowa z datą budowy ma analogię we wcześniejszej belce tęczowej kościoła w Luszyńcu. Profilowane belki, zapewne wtórnie użyte (być może w XVI w. stanowiące jedną belkę tęczową) wspierają chór muzyczny w Sokołowie. Kościół w Dobrzykowie z r. 1635 (gruntownie restaurowany w r. 1775) zachował tradycyjny plan jednonawowej świątyni, z węższym, wydłużonym prezbiterium, zamkniętym wielobocznie. Najbardziej przekształcony został kościół w Sokołowie, wg przekazów pochodzący sprzed r. 1535, jednakże przedstawiony w XVIII w. oraz gruntownie remontowany w r. 1843. Jego wcześniejszą metrykę potwierdzają jedynie wspomniane belki pod chórem. Inne kościoły drewniane na tym terenie, pochodzące przeważnie z w. XVII, zostały zastąpione w drugiej połowie w. XIX oraz w XX w. murowanymi, projektowanymi m.i. przez architektów: *Franciszka Tournelle* (Sanniki, Zyck), *Artura Goebela* (Pacyna), *Konstantego Wojciechowskiego* (Solec, Gostynin — ten ostatni rozebrany w r. 1942). Już po drugiej wojnie światowej przestały istnieć drewniane kościółki z w. XVII w Białem oraz Czerminie.

Mówiąc o sakralnej architekturze drewnianej powiatu należy przypomnieć piękną, nie istniejącą już barokową bóżnicę w Gąbinie (z 1710), rozebraną przez Niemców w r. 1942.

Wśród zabytków architektury świeckiej dwa pałace — w Słubicach i Studzieńcu, wzniesione ok. r. 1790 — są również dziełem *Hilarego Szpilowskiego*. Typowo „palladiańskie” założenia z galeriami i oficynami mają korpusy z charakterystycznymi dla tego architekta pseudoryzalitami od frontu oraz głębokimi, skrajnymi ryzalitami w elewacjach ogrodowych. Galerie w Słubicach zaprojektowane zostały w podobny sposób jak niezrealizowane skrzydła pałacu w Małej Wsi (pow. grójecki), znane z zachowanego w zbiorach Muzeum Narodowego projektu *Szpilowskiego* z r. 1783. Rzut zaś i ukształtowanie bryły pałacu słubickiego przypominają rezydencję Anastazego Walewskiego w Walewicach (pow. łowicki), wzniesioną przez tegoż architekta w tym samym r. 1783. Schemat fasady pałacu w Studzieńcu powtórzył *Szpilowski* dość dokładnie w swoich późniejszych pałacach: w Okalewie (ok. 1800) oraz w Nawrze (1804), oba w woj. bydgoskim. Poważnie zdewastowany pałac w Studzieńcu, pozbawiony w ostatnich latach kolumnowych galerii i oficyn przedstawia widok żałosny i grozi rychłą zagładą. W lepszej sytuacji znajduje się pałac w Słubicach, aczkolwiek stan arkadowych galerii, tak charakterystycznych dla budowli pałacowych *Szpilowskiego*, jest już alarmujący.

Skromne, murowane dworki klasycystyczne z pierwszej połowy w. XIX z kolumnowymi tokańskimi portykami od frontu zachowały się w Modelu i Ciechomicach. Stylowe cechy drewnianego dworu barokowego z w. XVIII w Sokołowie, o wydłużonym planie i łamanym dachu, zatarte zostały przez rozbudowę i otynkowanie. Interesującą formą odznacza się neogotycki pałacyk w Duninowie, wzniesiony w drugiej połowie w. XIX dla Ike-Duninowskich, o ostrołukowych otworach wejściowych i okiennych, schodkowych szczytach i czterokondygnacyjowej, cylindrycznej wieży. Z wyposażenia wewnątrz pałaców i dworów (niestety na ogół dewastowanych) uratowano ostatnio trzy piece kaflowe z w. XVIII z dworu w Solcu.

Architekturę użyteczności publicznej reprezentują na tym terenie dwa ratusze: w Gostyninie (1824) i w Gąbinie (1826) — miastach przeżywających w pierwszym okresie Królestwa ożywienie gospodarcze w związku z przekształceniem ich w osady włókiennicze, i podobnie jak np. Zgierz czy Przedecz regulowanych i porządkowanych pod względem przestrzenno-architektonicznym. Ratusz w Gostyninie

projektowany niewątpliwie przez *Hilarego Szpilowskiego* pomnaża grupę budowli ratuszowych tegoż architekta (Warka, Grójec, Mogielnica). W zlokalizowanym w narożu rynku i przez to dwufasadowym ratuszu gąbińskim doszukiwać się można wpływów warszawskiej architektury corraziańskiej. Wśród miejskiej zabudowy Gostynina z lat 1820—30 wyróżnia się budynek hal targowych z charakterystycznymi długimi duktami trzynastoprzęsłowych, kolumnowo-arkadowych podcieni z obu stron, następnie dawny zajazd w rynku, z czterokolumnowym podziałem fasady w wielkim porządku, oraz zaakcentowany czterokolumnowym portykiem dom przy ul. Buczka 14. Wśród drewnianej zabudowy Gostynina powtarza się m.i. schemat parterowego, czteroizbowego, pięcioosiowego domu, którego wzór z lat 1820—30 zachował się w zbiorach rysunków Gabinetu Rycin Uniwersytetu Warszawskiego. Dom rynkowy w Gąbinie z r. 1809 ma jeszcze cechy barokowej, piętrowej kamienicy szczytowej.

Wśród ołtarzy najwcześniejszym jest manierystyczny ołtarz boczny z końca w. XVI w kościele w Dobrzykowie, z rzeźbioną półpostacią Boga Ojca w nastawie oraz późniejszymi uszakami i rzeźbami. Ta drewniana rzeźba z nastawy przypomina wcześniejsze płaskorzeźby z pierwszej tercji w. XVI, wieńczące kamienne sakramentaria wielkopolskie (Iwno, Środa, Nowe Miasto). Kilka wczesnobarokowych ołtarzy z ok. r. 1640, ozdobionych bogatą dekoracją snycerską i figuralną zachowało się w drewnianych kościołach w Troszynie i Sokołowie. Z zabytków osiemnastowiecznych wymienić należy ołtarz w Korzeniu (pochodzący z dawnego kościoła w Gąbinie), odznaczający się rzadko spotykanymi motywami zestawionych pod kątem prostym, wyolbrzymionych wolut i spływów oraz ołtarze z Luszyña i Dobrzykowa z bogatą akantową dekoracją w uszakach. Na uwagę zasługują również rokokowe ołtarze w poreformackim kościele w Szczawinie Kościelnym. Skromne klasycystyczne ołtarze w Trębkach, Suserzu i Słubicach skomponowane zostały niewątpliwie przez autora projektu tych świątyń — *Hilarego Szpilowskiego*. Zapewne również jemu zawdzięczają swe formy kanelowane i zdobione zwisami chust i laurów — ambony i analogiczne chrzcielnice w Trębkach, Słubicach i Suserzu; te dwie ostatnie mają swój identyczny odpowiednik w zaprojektowanej również przez *Szpilowskiego* chrzcielnicy z kościoła w Zaborowie (pow. pruszkowski). Z wcześniejszych sprzętów wymienić należy późnorenesansowe ambony z Dobrzykowa i Troszyna. Pierwsza, z końca w. XVI (ozdobiona w płycinach wtórnie użytymi gotyckimi

figurkami), ukształtowaniem wielobocznego korpusu z charakterystycznymi wężkami w kształcie litery T oraz sterzynkami późniejszego zwieńczenia — przypomina ambonę w Bąkowie (pow. grodkowski, woj. opolskie) pochodzącą z 2. połowy w. XVI. W ambonie troszyńskiej z ok. r. 1640 formy manieryzmu zostały zinterpretowane w prowincjonalny sposób. Proste w formie stalle ozdobione malowidłami, herbem fundatora i datą 1595 zachowały się w Luszyńcu. Osiemnastowieczne stalle w Dobrzykowie, z malowanymi scenami w pływaczach, pochodzą rzekomo z nie istniejącego kościoła norbertanek w Płocku, którego wystrój rozproszony został po licznych kościołach płockiego Mazowsza. Unikalnym zabytkiem na terenie województwa warszawskiego jest późnorennesansowa meluzyna w Dobrzykowie.

Pośród malarstwa, na ogół nieciekawego, wyróżniają się trzy obrazy wiążące się ze szkołami obcymi: z Zycka (obecnie w domu biskupim w Płocku), Sokołowa i Trębek. Obraz z Zycka jest dobrą, zapewne siedemnastowieczną kopią obrazu znajdującego się w Pinakotece Ambrosiana w Mediolanie, namalowanego przez *Bernardina Luiniego* według kartonu *Leonarda da Vinci*, a wyobrażającego Św. Rodzinę ze św. Anną i Janem Chrzcicielem błogosławionym przez Dzieciątka. W Zycku znalazł się być może w związku ze zmianą wezwania kościoła — na św. Jana Chrzciciela, co nastąpiło w XVII w. Obraz Oplakiwania pod krzyżem, zapewne z ok. poł. w. XVII, z głównego ołtarza kościoła w Sokołowie nosi cechy malarstwa północnego; ujęcie postaci Chrystusa nawiązuje do typu sformułowanego przez *Rubensa*. Wreszcie w obrazie z Trębek, z w. XVIII, przedstawiającym proroka Eliasza u wdowy z Sarepty, namalowanym w monochromatycznej tonacji, wykorzystano być może graficzną wersję tego tematu biblijnego, rozpowszechnionego w obcym malarstwie barokowym. Interesujący ikonograficznie, aczkolwiek słaby artystycznie, jest obraz w ołtarzu głównym w kościele w Troszynie, namalowany jakoby w r. 1643, ze strefowo rozmieszczonymi scenami śmierci oraz sądu nad duszą zmarłego i dopuszczenia do raju w układzie *Scala Salutis*. Rzekomo *Franciszek Smuglewicz* namalował w r. 1793 obraz Nawiedzenia w ołtarzu głównym w Szczawinie. *Feliks Bąkiewicz*, malarz działający w czterdziestych latach w. XIX, jest autorem kilku obrazów oraz portretu proboszcza w Trębkach i Sokołowie. Dwa portrety trumienne: Jakuba Szczawińskiego w Szczawinie Kościelnym oraz nieznaną kobietę w Dobrzykowie (obecnie ten ostatni w Muzeum Diecezjalnym w Płocku), oba pochodzące z drugiej połowy w. XVII, reprezentują dobrą klasę tego gatunku

malarstwa. W Szczawinie zachował się niezmiernie ciekawy egzemplarz osiemnastowiecznej grafiki — znacznych rozmiarów miedzioryt z r. 1710 wykonany przez *Johanna Gottfrieda Krisnera* z Lipszyc, zawierający spis i ilustrujący rozmieszczenie fundacji konwentów reformackich w polskiej prowincji tego zakonu.

Gotyckie płaskorzeźbione figurki świętych (z ambony w Dobrzykowie) o cechach stylowych ostatniej ćwierci w. XIV pierwotnie zdobiły zapewne ołtarz; trzy z nich, przedstawiające święte Dziewice: Barbarę, Dorotę i Magdalę, znajdują się obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Płocku. Późnogotycką grupę Ukrzyżowania na belce tęczowej w tymże kościele wykonano w prymitywnym warsztacie lokalnym około połowy w. XVI. Również z kościoła dobrzykowskiego pochodzi dobrej klasy rzeźbiona grupa św. Anny Samotrzeć z ok. r. 1500 (obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Płocku). Podobne późne, datujące się od połowy w. XV ujęcie tematu prezentuje rzeźba św. Anny Samotrzeć ze św. Joachimem z początku w. XVI w barokowym ołtarzu głównym kościoła w Kobylnikach (pow. płocki). Wysokim poziomem artystycznym odznaczają się późnogotyckie krucyfiksy w Czermnie i Luszynie; pierwszy, z pocz. w. XVI ma cechy stylowe sugerujące pochodzenie spoza Mazowsza, natomiast późniejszy — z Luszyna — formą perizonium z charakterystycznym węzłem pośrodku przypomina współczesne mu krucyfiksy zachowane na Mazowszu. Wśród rzeźby barokowej wyróżnia się siedemnastowieczny krucyfiks w Sannikach o stylizowanym ukształtowaniu ciała, pełen ekspresji w wyrazie umęczonej twarzy. Grupę Ukrzyżowania z w. XVIII z klasztoru w Szczawinie Kościelnym cechuje teatralizacja póz i gestów; z dobrego warsztatu drugiej połowy w. XVIII pochodzi zespół rzeźb w ołtarzu głównym tamtejszego kościoła.

Plastykę nagrobną reprezentują dwa dzieła: ze schyłku w. XVI oraz z w. XVIII. W piętrowym nagrobku Modzelewskich wystawionym jeszcze za ich życia w r. 1596 w kościele w Luszynie prowincjonalny warsztat uporał się z zamówieniem na podwójny nagrobek korzystając ze schematu architektonicznego powstałego wcześniej pojedynczego nagrobka Kobylnickiego w Kobylnikach (pow. płocki). Obecna forma nagrobka wskutek późniejszego przekomponowania nie daje w pełni pojęcia o jego pierwotnym wyglądzie.

Ciekawe były losy pomnika nagrobnego w Słubicach wyjaśnione w r. 1952 przez Dariusza Kaczmarzyka. Wykonany w r. 1780 przez rzeźbiarza królewskiego *Jakuba Monaldiego* nagrobek Stanisława Kostki Młodziejowskiego, biskupa poznańskiego, przeznaczony był pierwotnie do war-

szawskiej kolegiaty, gdzie jednak nie ustawiono go ze względu na sprzeciw kapituły. Rzeźby pomnika nabył po r. 1796 Józef Mikorski, właściciel wsi dla kościoła w Słubicach; nagrobek ustawiony tam przed r. 1799 przypominać miał o koligacji rodu (przez Mikorską) z biskupem, a także cieszyć kolatora faktem posiadania dzieła wybitnego i znanego artysty. Zarówno rozmieszczeniem figur jak i ich opracowaniem rzeźbiarskim nawiązał *Monaldi* do swego nieco wcześniejszego dzieła w kościele skierniewickim — pomnika nagrobnego prymasa Antoniego Ostrowskiego.

Niestety nie zachowała się do naszych czasów renesansowa płyta nagrobna zapewne z drugiej połowy w. XVI, z płaskorzeźbioną postacią opata w pozie sanswinowskiej. Użyta jako antependium siedemnastowiecznej mensy ołtarzowej w kaplicy w Białem, została rzekomo strzaskana w czasie pożaru w r. 1947.

Wśród złotnictwa zachowało się kilka monstrancji z w. XVII i XVIII. Należy tu wymienić monstrancję z Troszyna z ok. r. 1640 i dwie ze Słubic; z nich jedna datowana 1702, wykonana została zapewne w warsztacie *Piotra Rohde III*, złotnika gdańskiego. Wyróżnia się również regencyjna monstrancja z Czerмна. Późny gotyk reprezentuje kielich z Troszyna z pierwszej ćwierci w. XVI, uzupełniony i odnowiony w r. 1650 przez Mikołaja Żmichowicza, o czym świadczy napis wyryty pod stopą. Późnorenesansowy kielich z r. 1605 w Sokołowie pochodzi z kościoła dominikanów w Płocku. Sygnowany przez *Jakuba Sachsa*, złotnika toruńskiego, barokowy kielich z połowy w. XVII w Gostyninie ma swój warsztatowy odpowiednik w kościele w Poniatowie (pow. żuromiński). Wybitnym dziełem złotnictwa jest kielich w Sannikach pochodzący z obcego warsztatu (może z Augsburga?), wykonany w w. XVII, odnowiony w r. 1757, ozdobiony w płycinach stopy i czaszy scenami z życia Chrystusa. Gotycko-renesansowa lampa wieczna z 2. ćw. w. XVI w Suszerzu, dekorowana płasko traktowaną wicią roślinną i renesansowymi główkami aniołków, z uchwytem w formie lwiej głowy zasługuje na uwagę ze względu na nikły stan zachowania lamp czy trybularzy z tego czasu w całej Polsce.

Wśród szat liturgicznych wyróżnia się siedemnastowieczna kolumna ornatu w Zycku z dużymi tulipanami haftowanymi złotą nicią na tle zielonego aksamitu. W dobrym stanie zachowały się osiemnastowieczne tkaniny ornatów w Korzeniu, Suszerzu i Dobrzykowie. Kapa w Suszerzu o bogatym, roślinno-geometrycznym wzorze reprezentuje wysoki poziom osiemnastowiecznej, może obcej, manufaktury.

Powiat gostyniński jest też ośrodkiem ciekawej sztuki ludowej, koncentrującej się szczególnie w Sannikach i rozwijającej się tu od połowy w. XIX. Do najbardziej popularnych wytworów sztuki sannickiej należały: skrzynie malowane (skrzynie takie wykonywano również w Gąbinie i Gostyninie), tkaniny oraz wykonywane tu dotąd wycinanki z typowymi „klapokami”, a także bukiety z piór i bibułek zwane „zielka”.

Izabella Galicka, Hanna Sygietyńska

BELNO

DOM nr 10. Wzniesiony 1. poł. w. XIX. Murowany z cegły, częściowo konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą, otynkowany, na podmurówce z kamieni polnych. Parterowy, trzysosiowy, układ wewnątrz dwutraktowy. Dach dwuspadowy z naczółkami, kryty dachówką, z okapem wspartym na wysuniętych zakończeniach belek stropowych.

BIAŁE

KAPLICA. Murowana, w miejscu drewnianego kościoła z w. XVII, spalonego 1947. — Obraz Chrystusa modlącego się na Górze Oliwnej sygn. Sz. Jegorow 1888. Dwa lichtarze srebrne z cechą imienną GSS ok. poł. w. XIX.

BIAŁOTARSK

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. Przemienienia Pańskiego. Parafia powstała być może już w w. XII. 1249 wymieniony kościół p.w. Św. Krzyża stanowiący wraz z wsią własność prepozytów katedry włocławskiej. Drewniany kościół spalony ok. poł. w. XVII, kolejny drewniany wzniesiony 2. poł. w. XVII w miejscu obecnego cmentarza grzebalnego, rozebrany 1943. Budowa kościoła murowanego neogotyckiego z dwiema wieżami rozpoczęta 1902, ukończona 1923. — Dwa ołtarze boczne barokowe 1. ćw. w. XVIII. Czasza chrzcielniczy zapewne w. XVII. Szafka na ornaty 1. poł. w. XIX. Szafa zegara stojącego, klasycystyczna 1. poł. w. XIX. Obrazy: 1. Matka Boska Bolesna w. XVIII, przemalowany i zniszczony; 2. Matka Boska z Dzieciątkiem Różańcowa ok. poł. w. XIX. Rzeźby: 1. Chrystus Ukrzyżowany w. XVIII (fig. 101); 2—3. Matka Boska Bolesna (fig. 100) i św. Jan Ewangelista w. XVIII (fig. 102). Monstrancja późnoklasycystyczna 1857 ofiarowana parafii Nieciecz przez Marię z Rotkiewiczów i Kazimierza Ratyńskiego. Kielich klasycystyczny 1. poł. w. XIX. Kociołek miedziany na wodę święconą w. XVIII

101

100

102

Lichtarze: 1—2. srebrne z cechami pracowni *Karola Malcza*, złotnika warszawskiego, probierczą *I S* oraz datą 1866. Ornat z kolumną z tkaniny w. XVIII. Stuła z tkaniny w. XVIII. Dwa dywany wschodnie w. XVIII—XIX.

- Na cmentarzu grzebalnym nagrobki: 1. płyta marmurowa *Karola Górskiego* (zm. 1827), szambelana króla *Stanisława Augusta*, wmurowana w nowy grobowiec; 2. *Anny z Zagajewskich Górskiej*, szambelanowej (zm. 1849), klasycystyczny z płaskorzeźbioną postacią kobiecą wspartą o urnę (fig. 116); 3. *Stanisława Załuskiego*, właściciela *Siemion* (zm. 1857); 4. *Leokadii Gołembiewskiej* (zm. 1859).

CIECHOMICE

DAWNY ZESPÓŁ DWORSKI. Wzniesiony dla *Ciechomskich*. Złożony z dworu, zwróconego ku pd., i dwóch oficyn ustawionych do niego pod kątem prostym, po przeciwległych stronach podjazdu, oraz z pozostałości parku krajobrazowego od pn.

- 27 A. DWÓR (fig. 27). Zbudowany 2. ćw. w. XIX, z nowszą przybudówką od wsch. Klasycystyczny. Murowany z cegły, otynkowany, na piwnicach sklepionych kolebkowo. Parterowy, z mieszkalnym poddaszem. Na planie prostokąta, siedmioosiowy, z pozornym trójosiowym ryzalitem w elewacji frontowej, rozczłonkowanym pilastrami, przed którym ganek o czterech kolumnach tokańskich, zwieńczony trójkątnym szczytem. Układ wewnątrz dwutraktowy, we wsch. części z korytarzem pośrodku. Na osi sień i salon o zaokrąglonych narożach pd. W salonie piec secesyjny pocz. w. XX oraz posadzka z ozdobnie wycinanych klepek. W drzwiach wejściowych ozdobionych płycinami zamek z nakładką i szylczykiem 2. ćw. w. XIX. Dach naczółkowy, kryty eternitem.

- 28 B. OFICYNY. Wzniesione współcześnie z dworem, wsch. później przekształcona. Murowane z cegły, otynkowane. Parterowe. Na planie prostokąta. Z a c h. (fig. 28) siedmioosiowa; w trzeciej osi od pd., w ryzalicie zwieńczonym belkowaniem i trójkątnym szczytem, wejście ujęte kolumnami tokańskimi. Układ wewnątrz dwutraktowy z korytarzem pośrodku w części pd. Dach naczółkowy, kryty dachówką. — W s c h. z mieszkalnym poddaszem i nową przybudówką od wsch. Dach kryty dachówką, z dwiema nowymi facjatkami, z naczółkiem od pn., od pd. przekształcony na dwuspadowy.

CZARNÓW

DWÓR. Zbudowany rzekomo 1822, zapewne dla Łączyńskich, później rozbudowany i przekształcony (dobudówka od zach., tarasy). Zwrócony frontem na pd. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy, prostokątny, siedmioosiowy, z trójosiowymi, piętrowymi partiami środkowymi (ogrodowa zryzalitowana), zwieńczonymi trójkątnymi szczytami, i z mieszkalnym poddaszem. Od zach. nowsza, parterowa dobudówka. Od frontu ganek czterokolumnowy z tarasem, przed ryzalitem ogrodowym tarasy. Układ wewnątrz dwutraktowy z korytarzami pośrodku w częściach bocznych. Dach naczółkowy, nad częścią środkową dwuspadowy, kryty blachą.

CZERMNO

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Wawrzyńca. Pierwotny kościół drewniany, filialny parafii Troszyn, wzmiankowany 1530. Odbudowany i wyposażony przez Feliksa Szreńskiego, wojewodę płockiego, starostę gostyńskiego i Barbarę z Kościeleckich Szreńską ok. poł. w. XVI. Parafia erygowana 1555. Kolejny kościół drewniany wzniesiony ok. 1666 staraniem proboszcza ks. Jana Jurkowicza, rozebrany po 1950. Obecny murowany 1947—52 wg projektu arch. Aleksandra Szaniawskiego. — W nowym ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVIII, przemaalowany, w nowszej sukience drewnianej. Szafka w zakrystii klasycystyczna ok. poł. w. XIX. Obrazy: 1. św. Szymon Apostoł w. XVIII/XIX; 2. Matka Boska Niepokalanie Poczęta mal. [*Franciszek*] *Mielnicki* 1881. Rzeźby: 1. krucyfiks (fig. 92), późnogotycki może ok. poł. w. XVI; 2. krucyfiks (fig. 99) barokowy 3. św. w. XVII (zapewne ok. 1666); 3. Chrystus Zmartwychwstały barokowy 3. św. w. XVII (zapewne ok. 1666). Płyta nagrobna ks. Jana Jurkowicza, proboszcza, 3. św. w. XVII (ok. 1666), marmurowa, umieszczona za ołtarzem głównym, z herbem Jelita (odmiana?) oraz pozostawionym miejscem na datę śmierci. Monstrancja w stylu regencji 2. św. w. XVIII (fig. 121), z figurkami św. Piotra i Pawła na ramionach oraz Chustą św. Weroniki pod glorią, odnowiona 1892. Kielich (fig. 128) ze stopą koniec w. XVII, nodusem i koszyczkiem w stylu regencji 2. św. w. XVIII. Dwa relikwiarze srebrne, w formie klęczących na skrzynkach z relikwiami aniołów, trzymających lichtarze, w. XVIII lub 1. poł. w. XIX. Lichtarz cynowy 1. poł. w. XIX. Dwa ornaty z tkanin w. XVIII. Dywan wschodni w. XVIII—XIX.

92
99

121

128

DOBZYKÓW

- KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Narodzenia Najśw. Marii Panny. Pierwotny p.w. śś. Stanisława bpa, Doroty i Barbary z 2. poł. w. XIV. Pleban wzmiankowany 1453. Kolejny drewniany wzniesiony w 1635 (z tego czasu murowana zakrystia i skarbiec), gruntownie restaurowany lub wzniesiony na nowo 1775 z fundacji Józefa Sołohuba, wojewody witebskiego, konsekrowany 1806. Restaurowany 2. poł. w XIX oraz gruntownie 1972—3 (oszalowanie, pokrycie dachu); wyposażenie wnętrza konserwowane 1972—4. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, oszalowany, zakrystia i skarbiec murowane, otynkowane. Nawa prostokątna z węższym wydłużonym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, przy którym od pn. prostokątny budynek mieszczący skarbiec i zakrystię. Wewnątrz nawa kryta stropem; zakrystia sklepiona kolebkowo-krzyżowo o szwach podkreślonych profilowanym waleczkiem stiukowym, ozdobnie zakończonym w kluczu, skarbiec kolebkowo z lunetą. Otwór drzwiowy ze skarbca do zakrystii w uskokowym obramieniu, zamknięty odcinkowo; skrzydło drzwiowe z szerokich desek, z okuciami. W zakrystii w ścianie pn. wnęka na szafę, zamknięta odcinkowo. Posadzka w zakrystii z flizów marmurowych. W kościele na starej belce tęczowej grupa Ukrzyżowania z rzeźbami późnogotyckimi 1. poł. w. XVI: Matki Boskiej (fig. 88), św. Jana Ewangelisty (fig. 90) i klęczącej św. Marii Magdaleny (fig. 89), pod krucyfiksem barokowym w. XVIII. Chór wsparty na dwóch słupach. Zewnątrz fasada z wejściem i prostokątnym oknem na osi, zwieńczona trójkątnym szczytem, nad którym wieloboczna, ażurowa wieżyczka na sygnaturkę. Dach dwuspadowy kryty blachą. — Ołtarz główny pocz. w. XVIII (fig. 41), restaurowany 1973, z rzeźbami aniołów w zwieńczeniu; w polu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem 1. poł. w. XVII, mal. na desce, w nowych sukienkach, korony w. XVII; na zasuwie obraz św. Anny Samotrzec 1. poł. w. XIX, przemalowany; na predeli (po obu stronach tabernakulum) malowane klęczące anioły; przy obrazie Matki Boskiej kilka wotów z blachy srebrnej repusowanych, rytych i trybowanych, z w. XVIII i 1. poł. w. XIX oraz biżuteria w. XVIII—XIX, m.i. brosza Wedgwood ze sceną Sądu Parysa. Ołtarze boczne: 1. wczesnobarokowy 2. ćw. w. XVII (fig. 37), z rzeźbami zakonnic po bokach oraz popiersiem Boga Ojca (fig. 67), rzeźbami czterech aniołów i św. Michała Archanioła w zwieńczeniu; 2. barokowy 1. ćw. w. XVIII (fig. 43), z rzeźbami śś. Katarzyny i zapewne Małgorzaty po bokach oraz aniołków na

odcinkach gzymsu; w polu głównym obraz św. Barbary, w zwieńczeniu obraz Pietà; 3—4. barokowe w. XVIII z obrazami: św. Stanisława bpa, sprawionym 1847 przez Andrzeja i Paulinę Nurkowskich, oraz Chrystusa Ukrzyżowanego mal. 1853 przez E[dwarda?] Dembowskiego, w polach głównych, oraz śś. Walentego i Rocha w zwieńczeniu. Ambona późno-
 renesansowa koniec w. XVI (fig. 53), uzupełniona w. XVIII 53
 (lambrekin baldachim, uszaki); z rzeźbami gotyckimi 4. ćw. w. XIV: w płycinie korpusu św. Jan Ewangelista (?) (fig. 85); w zwieńczeniu śś. Barbara i Magdalena; w cokole korpusu pod rzeźbionym kwiatem ukryty napis Walleria i być może data (1581?). Chrzcielnica piaskowcowa zapewne w. XVI (fig. 59) z drewnianą pokrywą w. XVII. Kropielnica granitowa stara na cmentarzu kościelnym. Stalle barokowe 1. poł. w. XVIII (fig. 66) (pochodzące być może z rozebranego kościoła norbertanek w Płocku), z obrazami w płycinach: 1. Zwiastowania; 2. Nawiedzenia; 3. Chrystusa i Samarytanki; 4. Chrystusa przed Pilatem; 5. Naigrawania; 6. Chrystusa na Górze Oliwnej. W zakrystii szafa na ornaty w. XVIII oraz szafka 1. poł. w. XIX. Meluzyna (fig. 68) koniec w. XVI, w formie głowy jelenia na kartuszu. Feretron z rzeźbą św. Jana Nepomucena 1. poł. w. XIX. Krzyże procysyjne: 1. barokowy w. XVIII (fig. 110), 2. ludowy. Obraz 110
 Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVII—XVIII, mal. na desce. Tablice epitafijne (w zewnętrznych ścianach zakrystii): 1. Teodora Dembowskiego, prefekta gostynińskiego, radcy departamentu warszawskiego, senatora kasztelana Królestwa Polskiego (zm. 1824), marmurowa, z fundacji Eleonory z Dembowskich Wodzickiej, wyk. *Jan Nepomucen Galli* w Krakowie; 2. Tekli z Glińskich Zakrzewskiej (zm. 1842), z piaskowca; 3. Teodora Sariusza Dembowskiego (zm. 1865), z białego marmuru, z herbem Jelita. Puszka późnorenesansowa koniec w. XVI (fig. 129), z puklowaną czaszą i nodusem. Dwa krzyże ołtarzowe drewniane, barokowe w. XVIII (fig. 108, 109). Lichtarze: 1—4. drewniane, rzeźbione, w stylu regencji 2. ćw. w. XVIII; 5—8. cynowe w. XVIII; 9—12. drewniane 1. poł. w. XIX. Ornaty: 1. niebieski z adamaszku w. XVIII (fig. 141); 2. niebieski z tkaniny broszowanej w. XVIII; 3. z tkaniny przetykanej nicią srebrną i złotą w. XVIII, z galonami ze starej koronki. 141

Z dawnego wyposażenia wnętrza w Muzeum Diecezjalnym w Płocku: portret trumienny nieznaney kobiety 2. poł. w. XVII (fig. 81). Rzeźby: 1—3. śś. Barbara (fig. 81), Magdalena i Dorota, gotyckie 4. ćw. w. XIV, dawniej 87
 w płycinach kosza ambony; 4. św. Anna Samotrzcę późno-

- 86 gotycka pocz. w. XVI (fig. 86); 5—6. Matka Boska Bolesna i św. Jan Ewangelista, późnobarokowe w. XVIII.

DOMY. Wzniesione 1. poł. w. XIX. Murowane z cegły, otynkowane. Usytuowane kalenicowo, prostokątne. Nr 46 (dawniej 44) (fig. 32), rzekomo dawny zajazd. Dwukondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, częściowo na piwnicach sklepionych kolebkowo. Pięcioosiowy. Kondygnacje rozdzielone gzymsem kordonowym. Na osi szeroka brama we wnęce sklepionej odcinkowo, ujętej dwiema półkolumnami. Układ wnętrza dwutraktowy z korytarzem pośrodku w części pd. Dach naczółkowy, kryty dachówką. — Nr 47 (dawniej 45). Parterowy, pierwotnie trzyosiowy. Podział elewacji ramowy, narożniki i lizeny po bokach wejścia boniowane. Układ wnętrza dwutraktowy z sienią na osi. Dach dwuspadowy, dachówkowy. — Nr 51 (dawniej 49). Pięcioosiowy. Parterowy z mieszkalnym poddaszem. Podział ścian ramowy. Drzwi ze skośnie układanych klepek nabijanych gwoździami kowalskimi. Układ wnętrza dwutraktowy z sienią na osi. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. — Nr 52, rzekomo budynek administracyjny dawnej komory solnej. Dwukondygnacyjny na piwnicach sklepionych kolebkowo. Dziewięcioosiowy. Kondygnacje rozdzielone gzymsem kordonowym. Naroża ujęte w boniowane lizeny. Układ wnętrza dwutraktowy, z sienią na osi, przegrodzoną ścianą, w której koszowo przesklepiony przejazd, obecnie częściowo zamurowany. W sieni strop belkowany. Dach naczółkowy, kryty blachą i dachówką.

KAPLICZKA przy kościele. Z ok. poł. w. XIX, murowana, tynkowana; wewnątrz rzeźba św. Jana Nepomucena z datą 1845 na cokole.

DUNINÓW

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. Niepokalanego Poczęcia N.P. Marii. Parafia erygowana najpóźniej w 2. poł. w. XV p.w. św. Mikołaja. Pierwotny kościół drewniany usytuowany nad Wisłą, obsługiwany przez benedyktynów z Płocka. Kolejny kościół drewniany 1594, rozebrany 1866 (lub spalony 1812?). Obecny murowany 1901—11, neogotycki, z wieżą. — Ołtarz pocz. w. XIX z uszakami 1. poł. w. XVIII oraz obrazem św. Barbary mal. 1911 I[gnacy] Stelmaski. Feretron z ludową rzeźbą Matki Boskiej Skępskiej. Krzyż procesyjny w. XVIII. Monstrancja klasycystyczna pocz. w. XIX. Kielich gładki w. XIX z sygnaturą *J. Heniger*, godłem państwowym oraz literami I. D.

KAPLICA CMENTARNA p. w. Św. Trójcy. Prezbiterium wzniesione zapewne w. XVII, nawa 1858; restaurowana przed 1939. Murowana z cegły, prezbiterium otynkowane. Orientowana. Nawa prostokątna, prezbiterium węższe, zamknięte półkoliście. We wnętrzu pozorne sklepienie kolebkowe z zaskrzynieniami. Tęcza o wykroju półkolistym. W prezbiterium na osi okno zamknięte półkoliście, od pd. dwa późniejsze okna ostrołukowe, od pn. dwa wejścia zamknięte odcinkowo. Fasada z portalem ostrołukowym, zwieńczona trójkątnym szczytem, nad którym czworoboczna drewniana wieżyczka na sygnaturkę. Dachy dwuspadowe, kryte dachówką. — Ołtarze: 1. główny w stylu regencji 2. ćw. w. XVIII, z rzeźbami w zwieńczeniu: Chrystusa Ukrzyżowanego oraz św. Kazimierza i nieokreślonej zakonnicy; tabernakulum z tegoż czasu; 2. boczny późnoklasycystyczny ok. poł. w. XIX. Ambona w. XVIII, prymitywna. Stara kropielnica granitowa.

ZESPÓŁ DWORSKI. Wzniesiony dla baronów Ike, późniejszych Duninowskich, w miejsce dworu lub zamku, wzmiankowanego 1629; złożony z pałacu, tzw. pałacyku myśliwskiego, zameczku i pozostałości parku krajobrazowego.

A. PAŁAC. Wzniesiony 1862—76. Murowany z cegły, otynkowany. Dwukondygnacyjny, podpiwniczony. Układ wewnątrz dwutraktowy. Podział elewacji ramowy. Portyki o czterech filarach: od frontu wysunięty, od ogrodu wgłębny, nad portykami balkony. Dach dwuspadowy, blaszany, nad bocznymi partiami tarasy.

B. TZW. PAŁACYK MYŚLIWSKI. Pierwotny dwór drewniany lub szachulcowy wzniesiony rzekomo 1750—60, gruntownie kilkakrotnie przebudowywany dla Ike-Duninowskich, m.in. 1829, 2. poł. w. XIX lub pocz. w. XX oraz 1932—3. W obecnej formie bez cech stylowych. Murowany z cegły, otynkowany. Złożony z korpusu głównego piętrowego, krytego dachem dwuspadowym, flankowanego dwiema wieżyczkami o charakterze neogotyckim, oraz z dwóch skrzydeł parterowych, dostawionych pod kątem rozwartym, krytych dachem mansardowym.

C. TZW. ZAMECZEK (fig. 36). Zbudowany w 2. poł. w. XIX. Pomieszczenie na piętrze użytkowane pierwotnie jako kaplica ewangelicko-augsburska. Neogotycki. Murowany z cegły. Dwukondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, podpiwniczony. Na planie litery T z kolistą, czterokondygnacyjną wieżą od wsch., połączoną z korpusem krótkim prostopadłym łącznikiem. Wewnątrz na parterze sklepienia kolebkowe, w wieży klatka schodowa. Kondygnacje rozdzielone gzymsami kordonowymi. Otwory okienne i drzwiowe wy-

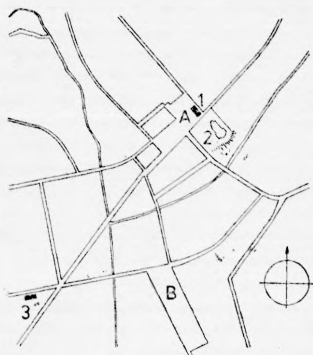
sokie, ostrołukowe. Szczyt pd. schodkowy. Wieża zwieńczona pseudomachikułami. Dachy dwuspadowe, kryte dachówką.

D. Reszty rozległego parku krajobrazowego z owalnym stawem, obecnie wyschniętym.

KAPLICZKA. Na cmentarzu grzebalnym. Wzniesiona być może w. XVII. Murowana z cegły, otynkowana. Słupowa. Na czworobocznym profilowanym cokole, ożywionym płycinami z rozetami, kolumna z kapliczką zwieńczoną krzyżem.

GĄBIN

MIASTO. Położone nad rzeką Nidą, przy szosie z Warszawy do Włocławka. Miejscowość wzmiankowana 1215 w przywileju Konrada I, księcia mazowieckiego, dla jeżowskiej prepozytury klasztoru benedyktynek w Lubiniu. 1322 występuje jako »oppidum«. Nadanie prawa miejskiego chełmińskiego 1437 przez Ziemowita V księcia mazowieckiego. Rozkwit miasta w. XVI w związku z rozwojem sukiennictwa. Niszczone pożarami 1540 i 1545. Wzmianka o Nowym Mieście Gąbinie 1545. Upadek miasta po poł. w. XVII. Ponowny rozwój od 1823—4 w związku z powstaniem przemyśłu włókienniczego i rozplanowaniem osady sukienniczej dla tkaczy sprowadzonych z Niemiec. Wówczas poszerzenie rynku, budowa ratusza 1826. W 2. poł. w. XIX wzniesienie w pobliżu miasta kilku wielkich cukrowni. Znacznie zniszczo-

Plan miasta Gąbina 1:20 000

A. Rynek, B. Nowy Rynek; 1. ratusz, 2. kościół par., 3. kaplica cmentarna

ne w drugiej wojnie światowej, m.i. rozebranie kościoła par., domów w pn.-zach. pierzei rynku i drewnianej, barokowej synagogi z 1710. W rozplanowaniu miasta czytelny zarys przedlokacyjnego wrzeciona, o które oparty prostokątny rynek z okresu lokacji miasta, powiększony przed 1826. Drugi, wydłużony rynek Nowego Miasta, tzw. Nowy Rynek, powstał w pd.-zach. części miasta, w wyniku poszerzenia traktu do Szczawina. W części pn. regularny układ ulic stanowiący pozostałość po wytyczonej 1823—4 osadzie sukienniczej, pierwotnie z obszernym placem i kościołem ewangelickim w jego zach. pierzei.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Serca Jezusowego. Pierwotny kościół p. w. św. Mikołaja z fundacji książęcej najpewniej z w. XII. Pleban Gismar wzmiankowany 1222. Potwierdzenie praw parafialnych 1439. Kościół p.w. św. Mikołaja murowany, wzniesiony w. XV z fundacji książąt mazowieckich (wzmiankowany 1616), odrestaurowany i rozbudowany przed 1672. Zniszczony pożarem 1834, następnie odbudowany i przekształcony 1862. Kolejny kościół murowany 1913 wg projektu arch. *Józefa Piusa Dziekońskiego*, rozebrany przez Niemców 1942. Obecny kościół murowany wzniesiony 1959—1962 wg projektu arch. *Stanisława Marzyńskiego*.

KAPLICA CMENTARNA. Wzniesiona po poł. w. XIX jako grobowa rodziny Tarczyńskich. Murowana z cegły, otynkowana. Prostokątna z kryptą grobową. Wnętrze przekryte stropem. Okna półkolisty. Elewacja frontowa rozczłonkowana lizenami z półkoliście zamkniętym wejściem, po prawej stronie wmurowana tablica z nazwiskami Tarczyńskich (zm. od 1841 do 1882). Dach dwuspadowy, kryty dachówką. — Ołtarzyk w. XIX prymitywny o charakterze ludowym, z obrazem ludowym Matki Boskiej Częstochowskiej ze śś. Barbarą i Józefem. Krzyżyk ołtarzowy drewniany 1. poł. w. XIX z cynową figurką Chrystusa Ukrzyżowanego. Cztery drewniane lichtarze ok. poł. w. XIX.

Na dawnym cmentarzu ewangelickim przy ul. Dobrzykowskiej żeliwne nagrobki neogotyckie: 1. Luízy z Bandów Anders (zm. 1855); 2. Henryka Gustawa Moldenhawera, podporucznika W.P. (zm. 1863); 3. Wilhelma Nataniela Ernesta Bando, pastora (zm. 1875).

DAWNA PASTORÓWKA (fig. 30), ul. Topolowa nr 7. 30 Wzniesiona 1829, być może dla pastora Wilhelma Bando. Przebudowana i remontowana 1935 (wówczas wzniesiona trzysosiowa facjata i drewniany ganek od ogrodu oraz przybudówka od pn.) oraz 1974 (przeróbka wnętrza). Usytuowana kalenicowo. Murowana, otynkowana. Parterowa z niewielką piwnicą, krytą stropem. Fasada siedmioosiowa, rozczłonko-

wana lizenami, z wejściem w pozornym boniowanym ryzalicie środkowym; nad wejściem odcinek profilowanego gzym-su oraz data 1829. Okna w profilowanych obramieniach. Układ wnętrza dwutraktowy, przekształcony, z sienią na osi i nowszą klatką schodową. Drzwi ze starymi zawiasami, okuciami, zamkami i klamkami. Dach czterospadowy z lukarną od frontu, kryty blachą.

- 34** RATUSZ (fig. 34). Wzniesiony 1826. Klasycystyczny. Usytuowany we wsch. pierzei Starego Rynku, z elewacją frontową od ul. Warszawskiej oraz boczną od al. 1 Maja. Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, na piwnicach sklepionych kolebkowo. Na planie prostokąta, z dziedzińcem od pn., zamkniętym od Rynku murem z bramą. Układ wnętrza wielotraktowy, nieco przekształcony, z sienią pośrodku, na osi wejścia, w której za koszową arkadą klatka schodowa na piętro. Elewacje rozdzielone gzymsem kordonowym, zwieńczone belkowaniem z gładkim fryzem oraz gzymsem ząbkowym, naroża przyziemia boniowane. Fasada frontowa (od ul. Warszawskiej) trzyosiowa, z wgłębnym portykiem o dwóch kolumnach jońskich w wielkim porządku. Wejście i okna przyziemia z trójkątnymi przyczółkami na konsolach. Drzwi płycinowe, nabijane gwoździami, z ozdobnym, żelaznym szyldzikiem klasycystycznym. Fasada rynkowa pięcioosiowa, z trzyosiowym ryzalitem pośrodku, zwieńczonym wystawką, ze schodkową attyką. Na osi ryzalitu wnęka z balkonem na piętrze, zwieńczona półkoliście w strefie wystawki; w przyłuczach po obu stronach profilowanej archiwolty płaskorzeźbione postacie Sław; przyziemie rozczłonkowane pięcioma płytkami, półkoliście zamkniętymi wnękami arkadowymi z kluczami. Boczne okna na piętrze ryzalitu z trójkątnymi szczykami. Mur dziedzińca od strony rynku rozczłonkowany czterema płytkami, półkoliście zamkniętymi wnękami arkadowymi, w jednej z nich wejście. Elewacja od al. 1 Maja pięcioosiowa, z nieznacznym, trzyosiowym ryzalitem. Dach czterospadowy z dymnikami, kryty dachówką; na kalenicy niska, czworoboczna nadbudowa o ścianach przepartych prostokątnymi przezroczami i ozdobionych takimiż płycinami, zwieńczona w narożach czterema filarkami, pierwotnie połączonymi żeliwną balustradką.

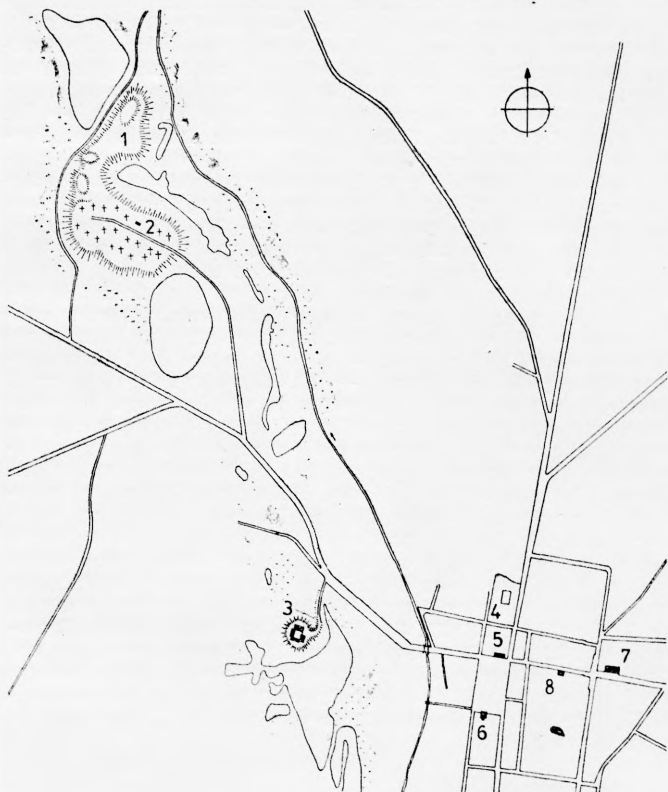
- 35** DOMY. Zbudowane 1. poł. w. XIX. Stary Rynek nr 12 (fig. 35). Wzniesiony 1809. Usytuowany szczytowo. Murowany, otynkowany. Piętrowy z mieszkalnym poddaszem, podpiwniczony. Pięcioosiowy, z wejściem pośrodku po schodkach. Układ wnętrza trzytraktowy, z sienią na osi. W pierwszym trakcie pomieszczenia sklepione kolebkowo-krzyżowo. Szczyt zwieńczony naczółkiem o łuku koszowym,

rozczłonkowany lizenami, z półkolistą płyciną pośrodku, w której data budowy. Dach dwuspadowy, kryty blachą. — Nr 18. Usytuowany kalenicowo. Murowany, otynkowany. Piętrowy. Pięćosiowy z nieznacznym ryzalitem na osi. Ryzalit i naroża boniowane. Pośrodku brama przejazdowa zamknięta odcinkowo, w niej drzwi ze skośnie układanych klepek, nabijane gwoździami. Układ wnętrza dwutraktowy. Dach dwuspadowy, kryty blachą. — Nowy Rynek nr 1. Usytuowany kalenicowo. Drewniany, oszalowany. Parterowy, podpiwniczony. Pięćosiowy, z wejściem pośrodku. Drzwi ze skośnie układanych klepek, nabijane gwoździami. Dach naczółkowy z facjatką, kryty papą i blachą. — Ul. Dzierżyńskiego. Domy usytuowane kalenicowo. Parterowe z mieszkalnymi poddaszami, kryte dachami naczółkowymi, blaszanymi. Nr 6. Drewniany, oszalowany. Pięćosiowy. — Nr 13. Częściowo murowany, przekształcony. Szczyt konstrukcji szachulcowej. — Nr 18. Murowany, otynkowany. Siedmioosiowy z wnęką pośrodku, w której wejście po schodkach; drzwi ze skośnie układanych klepek, ozdobne, nabijane gwoździami, ze starym zamkiem i klamką. Skrajne przęsa nieznacznie zryzalitowane. Gzyms profilowany. — Nr 20. Murowany, otynkowany, na kamiennej podmurówce. Pięćosiowy. — Nr 24. Drewniany, konstrukcji zrębowej. Pięćosiowy. — Ul. Gostynińska nr 5. Usytuowany kalenicowo. Murowany, otynkowany. Parterowy, pięćosiowy. Dach naczółkowy, kryty blachą i częściowo strzechą. — Ul. Kutnowska nr 6. Usytuowany kalenicowo. Murowany, otynkowany. Parterowy z mieszkalnym poddaszem. Siedmioosiowy. Pośrodku nieznaczny ryzalit, w nim wejście z ozdobnie profilowaną i rzeźbioną belką w nadprożu. Okna z kluczami. Dach naczółkowy, kryty blachą. — Nr 17. Usytuowany kalenicowo. Drewniany, oszalowany. Parterowy z mieszkalnym poddaszem. Siedmioosiowy. Dach naczółkowy, kryty blachą. — Ul. Warszawska nr 5, 7, 15, 17, 22, 25, 32. Usytuowane kalenicowo. Drewniane, oszalowane (z wyjątkiem nr 15, konstrukcji zrębowej, i nr 25, konstrukcji sumikowo-łątkowej). Pięćosiowe (z wyjątkiem nr 15, siedmioosiowego), z wejściami pośrodku. Układy wnętrza dwutraktowe z sieniami. Dachy naczółkowe, kryte blachą.

GOSTYNIN

MIASTO POWIATOWE. Poprzednikiem osadniczym gród ok. 2 km na pn.-zach. od miasta, za obecnym cmentarzem grzebalnym, na terenie dawnego folwarku Rataje (zacho-

wane grodzisko na wysokim wzgórzu morenowym, tzw. Łysa Góra, z w. XIII — 1. poł. w. XIV). Grodu tego dotyczą wzmianki źródłowe z w. XIII (od 1279). Przy grodzie istniała kaplica p.w. św. Jakuba. W 1286 gród opanowany przez Konrada II Mazowieckiego, 1300 oblegany przez Wacława

Plan miasta Gostynina 1:20 000

1. grodzisko tzw. Łysa Góra, 2. cmentarz na d. podgrodzium z kaplicą św. Jakuba, 3. d. zamek z kościołem ewang., 4. kościół par., 5. d. zajazd, 6. ratusz, 7. d. hale targowe, 8. dom ul. Buczka 14

Czeskiego. Stolica kasztelanii, od w. XIV Ziemi z dwoma powiatami sądowymi — gostynińskim i gabińskim. Zapewne 4. ćw. w. XIV lub 1. ćw. w. XV budowa zamku na nowym miejscu (ok. 1 km na pn.-zach. od miasta) przez Ziemowita IV księcia płockiego, który nadał miastu 1382 przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim. Od 1502 dzierżawione przez Piotra Szydłowieckiego, podkomorzego krakowskiego, starostę gostynińskiego, od 1513 przez Krzysztofa Szydłowieckiego, starostę gostynińskiego, późniejszego kanclerza wielkiego koronnego. Potwierdzenie i rozszerzenie przywilejów m.i. 1520, 1552, 1618, 1720, 1746 i 1766. Miasto zniszczone w pożarach 1540, ok. 1566, w wojnach szwedzkich w poł. w. XVII oraz w pożarze 1809, po którym ponowny rozkwit. 1824 sprowadzenie z Niemiec sukienników, wzniesienie murowanych budynków (m.i. ratusz, zajazd, hale targowe, przebudowa ruin zamku na kościół ewangelicki). 1924 przeprowadzenie linii kolejowej z Kutna przez Gostynin do Płocka. Położone przy starym szlaku handlowym z Pomorza na Ruś, łączącym Toruń ze Lwowem, na skrzyżowaniu traktów z Warszawy do Włocławka i z Łęczycy do Kutna, między rzekami Skrwa od zach. i Osetnica od wsch., na pd.-wsch. od jezior połodowcowych Kocioł i Czarne oraz na pn.-wsch. od pasma wzgórz morenowych, zwanych m.i. Dybanką. Układ przestrzenny regularny o wydłużonej formie. Ośrodkiem obszerny, prostokątny rynek, założony na przecięciu ważniejszych ciągów komunikacyjnych. Zabudowa drewniana i murowana, częściowo z 1. poł. w. XIX. W pd. pierzei rynku ratusz, w pierzei pn. zajazd. Pierwotny kościół par. p.w. św. Marcina usytuowany na zapleczu pn. bloku przyrynkowego. Dawny zamek z kościołem ewangelickim, pełniącym obecnie funkcje parafialnego rzym.-kat., na pn.-zach. od miasta, nad rozlewiskami Skrwy. Nie istniejące kościoły: drewniane św. Jakuba (w miejscu obecnej kaplicy cmentarnej na terenie dawnego majątku Rataje, na wzgórzu nad jeziorem Kocioł) i św. Ducha oraz kaplica zamkowa p.w. Św. Trójcy, Wniebowzięcia i św. Stanisława bpa.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Marcina. Parafia erygowana i pierwotny kościół zbudowany staraniem Ziemowita IV po 1382. Ten lub kolejny kościół murowany, w 1764 wymagający naprawy, zniszczony pożarem 1809, odbudowany 1839, zastąpiony neoromańskim wzniesionym 1913—25 wg projektu *Konstantego Wojciechowskiego*, rozebrany 1942 przez Niemców. Na jego miejscu budowany nowy od 1970 wg projektu arch. *Wacława Pieńkowskiego* (1974 stan surowy).

ZAMEK. Budowa zamku drewnianego z murowaną czworoboczną wieżą zapewne 4. ćw. w. XIV lub 1. ćw. w. XV

z fundacji Ziemowita IV. W 1439 budowa kaplicy (drewnianej?) p.w. Św. Trójcy, Wniebowzięcia i św. Stanisława bpa z fundacji Małgorzaty, żony Ziemowita V. W 1462 Kazimierz III podpisuje tu akt włączenia ziemi gostynińskiej do Korony. Rozbudowa zamku na rezydencję z winnicami i ogrodami po 1513 przez Krzysztofa Szydłowieckiego, starostę gostynińskiego, kanclerza wielkiego koronnego. Wg lustracji 1564 w stanie podupadłym. Ok. 1600 budowa murowanej kaplicy z fundacji Stanisława Garwaskiego, kasztelana płockiego i starosty gostynińskiego. W 1611 osadzeni na zamku wzięci do niewoli car moskiewski Wasyl i jego bracia Dymitr i Iwan Szujscy, zmarli tu 1612. Zamek zniszczony w czasie wojen szwedzkich poł. w. XVII. następnie stopniowo dewastowany i rujnowany. W. XVIII mieści się tu archiwum grodzkie. 1824—30 części zamku wraz z wieżą zaadaptowane i przekształcone na kościół ewangelicki (wg wcześniejszego projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego*); na miejscu innych zabudowań wzniesione budynki mieszkalne i gospodarcze m.i. pastorówka. 1925 gruntowny remont kościoła i wzniesienie budynku od pd. Od 1945 kościół pełni funkcję par. rzym.-kat. Zamek usytuowany na pn.-zach. od miasta, na wysokim sztucznie podsypanym wzgórzu, otoczonym wokół bagnami i stawami od pd. oraz wsch. Od pn. czytelna fosa, dojazd od pn.-wsch. Na płaskim wierzchołku wzgórza zabudowania w czworobok wokół dziedzińca. Od pn. dawny kościół ewangelicki, od zach. dawna pastorówka z ok. poł. w. XIX, od pd. budynek gospodarczy z końca w. XIX, od wsch. budynek mieszkalny z 1925.

- A. DAWNY KOŚCIÓŁ EWANGELICKI (obecnie par. rzym.-kat. p.w. św. Marcina) (fig. 12). Neogotycki. Zwrócony prezbiterium na zach. Murowany z cegły i kamienia, otynkowany. Na planie prostokąta, z wieżą przy narożniku pn.-wsch. (w dolnych kondygnacjach wykorzystującą mury średniowiecznej wieży zamkowej). Wnętrze salowe z drewnianymi emporami po obu bokach oraz chórem muzycznym na słupach. Strop płaski. Fasada rozczłonkowana pseudopilastrami w wielkim porządku, ponad gzymsem trójkątny szczyt zwieńczony krenelażem; na osi wysoka wnęka ostrołukowa, w niej prostokątne wejście i nad nim ostrołukowe okno; w bocznych polach dołem prostokątne płyciny, nad nimi wnęki ostrołukowe; w szczycie okulus. Drzwi wejściowe drewniane z płycinami i fryzem z ostrołukowych arkadek, z żelaznym zamkiem, klamką, szyldzikiem i ozdobnymi uchwytnymi. W elewacjach bocznych lizeny-szkarpy i okna w dwóch strefach: dolne kwadratowe, górne ostrołukowe. Wieża na planie kwadratu, trzykondygnacyjowa, z głąbo-

kim podziemiem częściowo zasypanym, sklepieniem krzyżowo. Pierwsza kondygnacja boniowana i rustykowana, przeparta z trzech stron wąskimi szczelinowymi otworami strzelniczymi, druga oddzielona gzymsem kordonowym, zwieńczona krenelażem, ożywiona kolistymi płycinami w kwadratowych obramieniach; trzecia (późniejsza) węższa i wyższa, z ostrołukowymi przezroczami w prostokątnych płycinach, zwieńczona fryzem z ostrołukowych arkadek oraz krenelażem. Dach kościoła dwuspadowy kryty dachówką, nad wieżą pograżony. — Chrzcielnica klasycystyczna 1. ćw. w. XIX. Rzeźba Matki Boskiej Skępskiej ludowa. Zyrandol z kryształami 1. poł. w. XIX. Monstrancje: 1. barokowa 4. ćw. w. XVII (fig. 119), z figurkami kłęzących aniołów na ramionach; 2. klasycystyczna ok. poł. w. XIX z cechą G R. Kielich barokowy ok. poł. w. XVII (fig. 126), z postaciami aniołów na nodusie, z cechą miejską Torunia oraz imienną *I S Jakuba Sachsa (czynny 1647—82)*. Łódka na kadzidło mosiężna o charakterze barokowym w. XVIII. Ornaty: 1. czerwony z przeaplikowanym haftem 1. poł. w. XVIII (fig. 140); 2. z kolumną z fioletowego gładkiego aksamitu i bokami z niebieskiej wzorzystej tkaniny, sprawiony 1766 przez Karola Bettche. 119 126 140

B. DAWNA PASTORÓWKA, obecnie dom ss. zmarłych-wstanek. Przylega do kościoła od pd.-zach. Murowana z cegły, tynkowana. Parterowa z drewnianą wystawką na osi. Układ wewnątrz dwutraktowy. Dach dwuspadowy, kryty dachówką.

KAPLICA CMENTARNA p.w. św. Jakuba Apostoła. Wzniesiona ok. poł. w. XIX na obecnym cmentarzu grzebalnym, na wzgórzu nad jeziorem Kocioł, w miejscu kaplicy przygodowej, a następnie kościoła par. p.w. św. Jakuba wzmiankowanego 1380, po 1382 zamienionego na filialny, wzmiankowany w. XVII—XVIII. Kolejny kościół drewniany z 1733. Neogotycka. Orientowana. Murowana z cegły, otynkowana. Na planie prostokąta, jednonawowa, z apsydą od wsch. i zakrystią od pn., od zach. czworoboczna wieżyczka wyodrębniona w górnej kondygnacji. Wnętrze przekryte stropem. Okna bliźnie zamknięte półkoliście. W elewacjach bocznych i wokół wieżyczki fryz arkadowy. Opiećta szkarpami uskokowymi. W narożach korpusu i wieżyczki pinakle. Dach dwuspadowy, na wieżyczce hełm ostrosłupowy, blaszane. — Tablica pamiątkowa z czarnego marmuru Kajetana Dąbskiego, sędziego pow. gostyńskiego (zm. 1836) i jego żony Heleny z Boczkowskich (zm. 1819). Dywan wschodni w. XVIII—XIX.

RATUSZ (fig. 33). Zbudowany 1824, zapewne wg projek- 33

tu arch. *Hilarego Szpilowskiego*, w miejsce ratusza drewnianego, dwupiętrowego sprzed 1789. Odnawiany po drugiej wojnie światowej. Klasycystyczny. Usytuowany w pd. pierzei rynku (pl. Wolności). Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, na planie kwadratu, z dobudówką od tyłu. Układ wewnątrz trzytraktowy. Elewacje rozdzielone gzymsami kordonowymi, zwieńczone belkowaniem. Przyziemie rozczłonkowane płytkimi półkoliście zamkniętymi wnękami arkadowymi, w których otwory okienne, półkoliście zamknięte. Na piętrze okna prostokątne. Dach czterospadowy, kryty blachą, z czworoboczną wieżyczką, ożywioną z czterech stron wnękami, z zegarem od rynku. Wieżyczka zwieńczona ażurową latarenką na sygnaturkę.

DAWNY ZAJAZD. Wzniesiony ok. 1824. Klasycystyczny. Usytuowany w pn. pierzei rynku (pl. Wolności nr 16). Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, podpiwniczony, na planie prostokąta. Pięćosiowy. Układ wewnątrz dwutraktowy z sienią przejazdową na osi, krytą stropem. W fasadzie pozorny ryzalit, rozczłonkowany czterema kolumnami tokańskimi w wielkim porządku. Narożniki budynku i ryzalitu boniowane. Okna w przyziemiu prostokątne, nad nimi trójkątne szczytiki na konsolkach, okna piętra kwadratowe. Brama wjazdowa ze skośnie układanych klepek, nabijanych gwoździami. Dach dwuspadowy, kryty blachą.

- 29 DAWNE HALE TARGOWE (fig. 29) ul. Buczka (dawna Floriańska) nr 23. Wzniesione po 1824 (może 1832—4), restaurowane 1946. Klasycystyczne. Murowane z cegły, otynkowane. Na planie wydłużonego prostokąta, z trzynastoosiowymi podcieniami wzdłuż obu dłuższych boków budynku. Podcienia arkadowe na kolumnach tokańskich i filarach o skośnych ścianach na narożach, z odpowiadającymi im na ścianach pilastrami, sklepienie kolebkowo-krzyżowo, na gurtach. Gzyms profilowany. Okna i wejścia prostokątne, ponad nimi niewielkie okienka zamknięte odcinkowo. Dach czterospadowy, kryty dachówką, z dymnikami.

DOMY. Z 1. poł. w. XIX. Usytuowane (z wyjątkiem kilku) kalenicowo. Parterowe, przeważnie z mieszkalnym poddaszem. Pięć- lub siedmioosiowe, przeważnie z okiennicami. Układy wewnątrz dwutraktowe z sienią na osi. Dachy naczółkowe, kryte blachą lub papą. — Pl. Wolności (rynek) nr 2. Murowany, otynkowany. Okna częściowo powiększone. — Nr 10. Murowany, otynkowany. Usytuowany szczytowo. Czterooosiowy. W wejściu wysokie schodki, drzwi drewniane, płycinowe, nabijane gwoździami, ze starym zamkiem. Gzyms profilowany. — Nr 22. Murowany, otynkowany. Z drewnianą dwuosiową wystawką. Przerobio-

ny w parterze (nowe okna). — Nr 24. Częściowo murowany, elewacja tylna drewniana. Usytuowany szczytowo. — Ul. Bieruta nr 9. Drewniany, konstrukcji zrębowej, szczyty konstrukcji szachulcowej. Układ wnętrza trzytraktowy z sienią na przestrzał, sklepioną kolebkowo w środkowym trakcie. Gzyms kostkowy. Dach kryty dachówką. — Nr 18. Drewniany, oszalowany poziomo. Gzyms kostkowy. — Nr 20. Drewniany, oszalowany poziomo. Nad oknami trójkątne drewniane szczytiki z rozetkami. Gzyms kostkowy. W dachu dymniki. — Ul. Buczka (dawna Floriańska) nry 4, 6, pierwotne kramy. Usytuowane szczytowo. Drewniane, szalowane poziomo. — Nr 5. Narożny. Murowany, otynkowany. Piętrowy, na piwnicach znacznie wcześniejszych, sklepionych kolebkowo. Wejście w ściętym narożniku, flankowanym pilastrami toskańskimi. Kondygnacje rozdzielone gzymsem. Dach dwuspadowy z połącią nad narożnikiem, blaszany. — Nr 8. Drewniany, oszalowany pionowo. — Nr 13. Drewniany, oszalowany pionowo. Czteroościowy. Drzwi wejściowe płycinowe z kaboszonami. — Nr 14 (fig. 31). Wzniesiony ok. 1824. Murowany, otynkowany. Dwukondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem. Siedmioościowy. W dolnej kondygnacji okna prostokątne, nad nimi trójkątne szczytiki w profilowanych obramieniach, na konsolkach. Wejście na osi, w wysokiej wnęce, ujętej po obu stronach kolumnami toskańskimi o uproszczonych głowicach, dźwigającymi przerwane belkowanie. Drzwi wejściowe drewniane, nabijane gwoździami, nad nimi trójkątny szczytek na konsolkach, wyżej półkoliste okno ze szprosowaniem, zwieńczone kluczem. Układ wnętrza trzytraktowy z sienią na przestrzał, przekrytą stropem belkowanym, w trakcie środkowym sklepioną kolebkowo. W sieni klatka schodowa na piętro. Dach naczółkowy, kryty dachówką. — Nr 17. Drewniany, oszalowany poziomo. Drzwi wejściowe ozdobne, z płycinami, w których kasetony z rozetami i kaboszony. Gzyms kostkowy. — Ul. Kościelna nr 1. Drewniany, oszalowany pionowo. Dwunastościowy, z facjatką z boku. — Nr 3. Drewniany, oszalowany pionowo. Ośmioościowy. Dwa wejścia. Sień na przestrzał, sklepioną kolebkowo w środkowym trakcie. Gzyms kostkowy. — Nr 6. Drewniany, konstrukcji sumikowo-łątkowej, na podmurówce, częściowo oszalowany. W sieni na przestrzał strop belkowany. — Ul. Kościuszki nr 4. Murowany, otynkowany. Gzyms kostkowy. Połączony z następnym bramą o łuku koszowym i gzymsem kostkowym. — Nry 7, 9, 11. Drewniane, oszalowane pionowo. Gzymsy kostkowe. — Nr 8. Murowany, otynkowany. — Nr 12. Drewniany, oszalowany poziomo, częściowo otynkowany.

Dach kryty dachówką. — Nr 13. Narożny przy ul. Marchlewskiego. Murowany, otynkowany. Wejście w ściętym narożniku. W wysokim dachu dwuosiowa facjatka, oszalowana. — Nr 18. Murowany, otynkowany. Wejście na osi w płytkim ryzalicie; drzwi ze skośnie układanych klepek, nabijanych gwoździami, z ozdobnym żelaznym uchwytem i nakładką. Dach kryty eternitem. — Nr 19. Murowany, otynkowany. Wejście na osi w boniowanym obramieniu. Narożniki boniowane. — Nr 21. Drewniany, oszalowany poziomo, ściany szczytowe tynkowane. Gzyms kostkowy. — Nr 23, 25. Drewniane, oszalowane poziomo. Gzymsy kostkowe. — Nr 27. Drewniany, oszalowany poziomo. Sześćoosiowy. — Nr 29. Drewniany, oszalowany poziomo. Gzyms ząbkowy. Drzwi na osi z ozdobnymi płycinami, w nadprożu wycięty w drewnie ornament. — Ul. 1 Maja nr 8. Drewniany, oszalowany poziomo. Gzyms kostkowy. Drzwi na osi ze skośnie układanych klepek. Drzwi boczne z płycinami w profilowanym obramieniu, w nich guzy. Nad oknami i drzwiami bocznymi trójkątne szczyki. — Nr 10. Murowany, otynkowany. Z trzema płytkimi ryzalitami w elewacji. Gzyms profilowany. W dachu wystawka i lukarna. — Nr 16. Drewniany, oszalowany poziomo, z pozornymi boniami. Gzyms kostkowy. — Nr 21. Murowany, otynkowany. Od podwórza w dachu facjatki. — Nr 23. Drewniany, oszalowany poziomo z pozornymi boniami. Dziewięćoosiowy. Drzwi wejściowe płycinowe. Gzyms kostkowy. — Nr 24. Murowany, otynkowany. Gzyms profilowany. — Nr 28. Murowany, otynkowany. Ośmioosiowy. Wejście we wnęce ujętej dwiema lizenami. — Nr 30. Murowany, otynkowany. Wejście na osi, ujęte dwiema parami półkolumn tokańskich. Okna częściowo powiększone. — Nr 32. Drewniany, oszalowany poziomo, z pozornymi boniami, od podwórza murowany z cegły. Wejście na osi, w nadprożu wtórnie użyty płaskorzeźbiony tympanon i dwie rozety. — Nry 38, 40. Murowane, otynkowane. Wejścia ujęte lizenami. Na narożnikach lizeny. Dachy kryte częściowo dachówką. — Ul. Marchlewskiego nr 6. Drewniany, otynkowany. — Nr 8. Drewniany, oszalowany poziomo. — Nr 9. Drewniany, oszalowany poziomo z pozornymi boniami na narożnikach i przy wejściu. Drzwi wejściowe z płycinami kasetonowymi. Dach kryty eternitem. — Nr 11. Drewniany, oszalowany poziomo. Drzwi wejściowe z ozdobnymi płycinami, nad wejściem daszek wsparty na ozdobnie wyciętych deskach. — Nr 12. Drewniany, oszalowany poziomo. Drzwi wejściowe ze skośnie układanych klepek, nabijanych gwoździami. W sieni na przestrzał środkowy trakt sklepiony kolebkowo. — Ul. Stodólna nr 11. Drewniany,

oszalowany z pozornymi boniami na narożnikach i przy wejściu. Sześciosiowy. — Nry 13, 15. Drewniane, otynkowane. — Nr 19. Drewniany, oszalowany pionowo. Na osi drzwi ze skośnie uładanych klepek, nabijanych gwoździami. — Nr 21. Drewniany, oszalowany pionowo. Sześciosiowy. — Nr 28. Drewniany, oszalowany poziomo. Drzwi wejściowe z ozdobnymi płycinami. Gzyms kostkowy. — Nr 32. Drewniany, otynkowany. — Ul. Świerczewskiego nry 6, 10, 12. Drewniane, oszalowane poziomo. Gzymsy kostkowe. — Nr 15. Drewniany, oszalowany poziomo. Ośmiosiowy. — Nr 19. Murowany, otynkowany. Wejście na osi w płytkim, boniowanym ryzalicie. Drzwi wejściowe ze skośnie uładanych klepek, nabijanych gwoździami, z żelaznymi ozdobnymi zamkiem, klamką, nakładką i uchwytem. — Nr 21. Drewniany, oszalowany poziomo, z pozornymi boniami przy wejściu i narożnikach. Dach kryty dachówką. — Nr 23. Dawna cerkiew, przerobiona. Murowany, otynkowany. W szczytach okna półkoliste. — Ul. Wojska Polskiego nry 17, 19. Drewniane, szalowane poziomo. — Nr 35. Częściowo murowany, otynkowany. Elewacje boczne szalowane. Dziewięciosiowy. — Nr 52. Murowany, otynkowany. Wejście ujęte dwiema lizenami. — Ul. Zamkowa nr 8. Drewniany, oszalowany pionowo. Dziewięciosiowy. Sień na przestrzał, z środkowym traktem sklepionym kolebkowo. W dachu dwuosiowa facjata. — Nr 10. Usytuowany szczytowo. Drewniany, oszalowany pionowo. Na osi drzwi ze skośnie uładanej klepki, nabijanej gwoździami z żelaznym zamkiem, ozdobną nakładką i uchwytem. — Nr 12. Usytuowany szczytowo. Drewniany, oszalowany pionowo. Czterosiowy. — Nr 14. Drewniany, oszalowany poziomo. Ośmiosiowy. W dachu trzyosiowa facjata, zwieńczona trójkątnie.

GRODZISKO zw. Łysą Górą. Gród zapewne z w. XIII — 1. poł. w. XIV, poświadczony od 1279. Usytuowany na wysokim, zalesionym wzgórzu, w paśmie wzniesień morenowych, na zach. od mrokradeł doliny Skrawy. W kształcie zbliżonym do stożka o owalnej podstawie i ściętym wierzchołku, średnicy ok. 30 m; pod warstwą ziemi liczne fragmenty ceramiki. Połączone siodłem z sąsiednim niższym wzgórzem (nad jeziorem Kocioł), na którym obecnie cmentarz grzebalny w miejscu dawnego podgrodzia; na cmentarzu kaplica p.w. św. Jakuba, w miejscu przyrodowej z w. XIII, wzmiankowanej 1380.

FIGURA PRZYDROŻNA św. Jakuba Apostoła. Barokowa w. XVIII. Umieszczona w nowej drewnianej kapliczce przy szosie do Włocławka.

JAMNO

WIEŚ. Nadana 1297 biskupstwu poznańskiemu przez Bolesława II księcia mazowieckiego. Kościół par. p.w. św. Marcina ufundowany pocz. lub 1. poł. w. XIV. Kolejny drewniany kościół konsekrowany ok. 1595. Przeniesienie parafii do Słubic 1854 staraniem Potockich.

DAWNY CMENTARZ GRZEBALNY. Nagrobki: 1. Julia-na Skarżyńskiego (zm. 1854), z piaskowca, w formie steli, z herbem Bończa; 2. z 1. poł. w. XIX, w kształcie piramidy z kamieni polnych, otynkowany, z herbami Bończa i Zaremba (własnym Zarembów).

KORZEŃ

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Walentego. Parafia erygowana 1927. Kościół przerobiony z muranego spichlerza z w. XIX. — Ołtarz główny pochodzący z kościoła par. w Gąbinie, późnobarokowy ok. poł. w. XVIII (fig. 49), z obrazami: w polu głównym Cudu św. Walentego mal. rzekomo *August Strunge* 1866, w zwieńczeniu św. Antoniego w. XVIII (?). Re-likwiarz mosiężny w stylu regencji 2. ćw. w. XVIII. Krzyż ołtarzowy cynowy 1. poł. w. XIX. Lichtarze: 1—2. z w. XVIII; 3—4. z 1. poł. w. XIX. Ornat biały z tkaniny w. XVIII 142 (fig. 142). Welum białe z tkaniny w. XVIII ze starą koronką.

KOSZELEW

DWOREK. Zbudowany ok. poł. w. XIX. W. XX własność Steinhagenów. Obecnie Państwowy Dom Rencistów. Wzniesiony z gliny, otynkowany, na narożach boniowany. Parterowy, na planie prostokąta z mieszkalnym poddaszem. Od frontu ganek o dwóch parach filarów zwieńczony trójkątnym szczytem, w którym półkoliste okno. Układ pomieszczeń we wnętrzach dwutraktowy. Część okien powiększona. Dach naczółkowy, kryty eternitem.

STAJNIA. Wzniesiona 2. poł. w. XIX. Murowana z cegły. Elewacje rozczłonkowane tynkowanymi pilastrami, nad którymi w zwieńczeniu kule. Okna ostrołukowe. W dwu kolistych wnękach rzeźbione łby końskie.

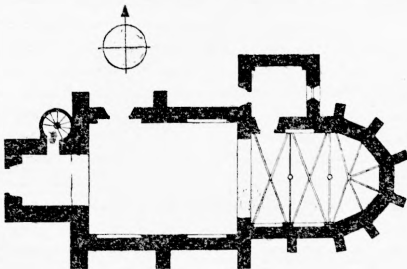
LUCIEŃ

PAŁAC. Wzniesiony 3. ćw. w. XIX. Neoklasycystyczny. Murowany z cegły, otynkowany. Dwukondygnacyjny, na skle-

pionych piwnicach. Na planie zbliżonym do kwadratu. Siedmioosiowy, z płytkimi trzyosiowymi ryzalitami na osi, frontowy poprzedzony otwartą werandą. Cokół i naroża bonionowane. Układ wnętrz dwutraktowy w części środkowej i trzytraktowy w bocznych. Wewnątrz wystrój architektoniczny 2. poł. w. XIX. Dach dwuspadowy, kryty blachą. — Wokół pałacu resztki parku krajobrazowego z w. XIX z okazami starodrzewu.

LUSZYN

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Stanisława bpa (fig. 1, 2). **1, 2**
 Ufundowany 2. poł. w. XIV, wzmiankowany 1441. Obecny kościół wzniesiony z fundacji Jana Modzelewskiego, podczaszego łączyckiego, ukończony 1595. Restaurowany 2. poł. w. XVII, w. XVIII i 1843 kosztem Franciszka Wincentego Grabskiego, staraniem proboszcza ks. Jana Gryczyńskiego. Orientowany. Gotycko-renesansowy. Murowany z cegły, kruchta pn.-zach., gzymsy wieńczące, cokół, ościeża okien, blendy, sterczyny, wieżyczka na sygnaturkę i zwieńczenie szczytu prezbiterium tynkowane. Nawa prostokątna, prezbiterium węższe dwuprzęsłowe, zamknięte pięciobocznie. Od zach. czworoboczna wieża z kruchtą w przyziemiu, przy styku wieży z nawą od pn. kolista wieżyczka schodowa. Przy prezbiterium od pn. zakrystia na planie zbliżonym do kwadratu, poprzedzona od zach. nowszą kruchtą przy nawie, ponadto przy zach. części nawy od pn. prostokątna kruchta. Pod prezbiterium krypta. **3**
 W prezbiterium sklepienie kolebkowo-krzyżowe (fig. 3) z ostrołukowymi lunetami i profilowanymi stiukowymi żebrami spływającymi na imposty; pośrodku żeber między-

Kościół par. w Luszyń 1:750

- prześlonych kolistę zworniki. W kruchcie pod wieżą i w zakrystii sklepienie kolebkowo-krzyżowe, w nawie i kruchtach pn. stropy. Tęcza półkolista. Belka tęczowa sfazowana i profilowana, ze starą polichromią, z datą fundacji 1595 oraz napisem odnoszącym się do restauracji 1843; na belce rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego późnogotycka 2. ćw. w.
- 91 XVI (fig. 91), na krzyżu 1880 z symbolami ewangelistów na zakończeniach ramion, malowanym herbem Trzywdar, inicjałami IMPL (Jana Modzelewskiego) oraz datą. Ściany nawy i pd. ściana prezbiterium rozczłonkowane szerokimi, głębokimi wnękami zamkniętymi odcinkowo. W prezbiterium od pn.-wsch. mała wnęka na sakramentarium. Okna smukłe, zamknięte półkoliście, we wsch. ścianie prezbiterium okulus.
- 4 Portal do zakrystii renesansowy koniec w. XVI (fig. 4), w profilowanym piaskowcowym obramieniu, z napisem łacińskim i herbem Trzywdar w nadprożu, na którym odcinek gzymsu; drzwi obite żelaznymi listwami i guzami, ze starym zamkiem. Nawa połączona z kruchtą pod wieżą półkolistą szeroką arkadą. Wewnątrz wieży drewniana konstrukcja słupowa. Zewnątrz ściany opięte szkarpami bezuskokowymi, zwieńczone profilowanym gzymsem. Wsch. szczyt prezbiterium trójboczny, dwukondygnacyjny z blendami: w pierwszej kondygnacji zamkniętymi koszowo, w drugiej półkolistymi dwułucznyymi ze wspornikami; w zwieńczeniu nastawa z trójkątnym przyczółkiem, po bokach sterczyny połączone splywami. Wsch. szczyt nawy sterczynowy ze splywami bezwolutowymi, na osi wieloboczna wieżyczka na sygnaturkę. Zakrystia zwieńczona od wsch. i zach. półszczytami sterczynowymi ze splywami. Sterczynki wszystkich szczytów zwieńczone ostrosłupowo. Wieża o czterech kondygnacjach, z nich dwie dolne wydzielone gzymsami, przechodzącymi na kolistą wieżyczkę schodową. Od zach. portal w półkoliście zamkniętej wnęce, nad którą kwadratowa tablica z herbami w kartuszach: Trzywdar, Slepowron, Grabie i Prus. W najwyższej kondygnacji wieży z trzech stron bliźnie, półkoliście zamknięte otwory, w ścianach wsch. okulus, w zwieńczeniu fryz opaskowy. Dachy blaszane dwuspadowe, nad kruchtą pn.-wsch. oraz pn.-zach. jednospadowe, dachówkowe. Nad
- 42 wieżą dach namiotowy, blaszany. — Ołtarz główny (fig. 42) barokowy ok. 1700 z rzeźbami z tegoż czasu: Chrystusa Ukrzyżowanego w polu głównym, św. Stanisława i Wojciecha bpów po bokach oraz archaniołów Michała i Gabriela na odcinkach gzymsów: w zwieńczeniu obraz Męczeństwa św. Stanisława 2. poł. w. XIX. Ołtarze boczne: 1. prawy barokowy (fig. 44) ok. 1700 z rzeźbami aniołków na odcinkach gzymsu; w polu głównym obraz Matki Boskiej z Dziecią-

kiem 1. poł. w. XVIII (fig. 71), przemaalowany, w sukience srebrnej pocz. w. XVIII, na szyi brosza w. XVII; w zwieńczeniu obraz św. zakonnicy w. XVIII; 2. neobarokowy 2. poł. w. XIX z użyciem ornamentów w. XVIII; w polu głównym obraz św. Walentego sygn. *August Strunge* 3. ćw. w. XIX; w zwieńczeniu obraz św. Rocha zapewne mal. *August Strunge*. Ambona barokowa 1. poł. w. XVIII z rzeźbą pelikana w zwieńczeniu. Chrzcielnica piaskowcowa z czaszą puklowaną w. XVI/XVII (fig. 61), obmurowana; na obmurowaniu cztery wtórnie użyte kartusze piaskowcowe z herbami Trzywdar (Modzelewskich), Ślepowron, Grabie i Prus; misa chrzcielna miedziana w. XVII. Kropielnica w formie kolumny kanelowanej z piszczalkami (fig. 60), piaskowcowa, koniec w. XVI. Dwie stare kropielnice piaskowcowe w kruchcie. Prospekt organowy o charakterze barokowym, zapewne w. XIX. Dwoje stall późnorenesansowych 1595 (fig. 65) z malowanymi w płycinach symbolami ewangelistów, herbem Trzywdar i literami I M P L Jana Modzelewskiego, podcześniego łączyckiego, fundatora, oraz datą; w zwieńczeniu prawej stali herb Pomian i litery A G (zapewne Adama Grabskiego, fundatora odnowienia stali przed 1906, może 1880). Feretron 1. poł. w. XVIII z obrazem Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej z tegoż czasu, przemaalowanym, oraz św. Kazimierza, nowszym. Szafka w. XVII (w kruchcie). Lichтарь na paschał w. XVIII. Kocioł muzyczny miedziany w. XVIII. Obrazy: 1. św. Antoni Padewski 1. poł. w. XVIII (fig. 75); 2. Matka Boska Częstochowska w. XVII, ludowy; 3. św. Walenty koniec w. XVIII; 4. Odpoczynek w drodze do Egiptu. 1. poł. w. XIX (?), gruntownie przemaalowany. Portret ks. Jana Gryczyńskiego, proboszcza luszyńskiego, mal. ok. 1843. Dwa krucyfiksy w. XVIII. Nagrobek Jana Modzelewskiego, podcześniego łączyckiego i jego żony Katarzyny z Borszów, wystawiony za życia małżonków 1596 (fig. 111), następnie przerabiany: przekomponowanie zwieńczenia i dodanie wolutowych uszaków z herbami, pochodzących z innych współczesnych elementów architektury kościoła (może m.i. z portalu); konserwowany 1954; późnorenesansowy, piaskowcowy, piętrowy, we wnękach między jońskimi kolumnami płyty górna z płaskorzeźbioną postacią zmarłego w zbroi (fig. 112), ustawiona skośnie, dolna z postacią zmarłej (fig. 113) pionowo; nad górną płytą inskrypcja, w cokole kartusze z herbami Jastrzębiec i Nowina, po bokach obu kondygnacji spływy wolutowe, w nich kartusze z herbami: Grabie, Prus, Dołęga (Borszów), Wieniawa; po obu stronach wolutowego zwieńczenia, na gzymsie dwa płaskorzeźbione lwy, podtrzymujące kartusze z herbami Trzywdar i Ślepowron. Tablice epitafij-

71

61

60

65

75

111

112

113

- ne: 1. Balbiny z Górskich Grabskiej (zm. 1848), z czarnego marmuru; 2. Majola (Ignacego) Grabskiego (zm. 1874), z herbem Pomian z płaskorzeźbioną głową zmarłego sygn. J.M.; 3. Adama Grabskiego (zm. 1906); 4—8. członków rodziny Grabskich (wmurowane w zewnętrzną ścianę kruchty): Balbiny z Górskich (zm. 1848), Franciszka Wincentego (zm. 1861), Ludwika z Byszewskich (zm. 1861), Majola (zm. 1874) oraz Marii (zm. 1876). Kielich późnorenesansowy przed poł. w. XVII z gładką czaszą. Puszka późnorenesansowa 2. ćw. w. XVII (fig. 131). Relikwiarz kartuszowy w stylu regencji 131 2. ćw. w. XVIII (fig. 132) ze stopą ok. poł. w. XVII. Relikwiarz w formie krzyża barokowy w. XVII ze stopą miedzianą gładką 1. poł. w. XIX. Kociołek na wodę święconą miedziany w. XVIII—XIX. Ornaty: 1. czarny, z kolumną z tkaniny w. XVIII; 2. biały, z kolumną atlasową 1. poł. w. XIX.

PAŁAC. Wzniesiony zapewne 1. poł. w. XIX dla Grabskich, gruntownie przekształcony lub zbudowany na nowo 1909 dla Stanisława Godlewskiego i Zofii z Krzymuskich 1° voto Adamowej Grabskiej, wg projektu *Jana II Heuricha*, być może z wykorzystaniem wcześniejszych murów. Przerabiany 1927. W obecnej formie neobarokowy. Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, na planie prostokąta z ryzalitami skrajnymi i portykiem czterokolumnowym, w którego tympanonie herby Gozdawa (Godlewskich) oraz Radwan (Krzymuskich). Wnętrza o wystroju neobarokowym. Wokół pałacu park z w. XIX z resztkami starodrzewu.

ŁĄCK

PAŁAC. Wzniesiony 1872—3 wg projektu arch. *Kornelego Gabrielskiego*. Eklektyczny. Murowany z cegły, tynkowany. Dwukondygnacyjny z licznymi ryzalitami i wieloboczną czterokondygnacyjną wieżyczką. Układ wnętrza dwutraktowy z salą balową wysokości dwu kondygnacji w ryzalicie na osi. — Wokół pałacu park krajobrazowy z w. XIX, z okazami starodrzewu, z jeziorem od pd.-wsch.

KAPLICA PAŁACOWA. Wzniesiona współcześnie z pałacem. Usytuowana po przeciwnej stronie jeziora. Eklektyczna. Murowana z cegły, otynkowana. Prostokątna z kruchtą od zach., flankowaną dwiema półkolumnienkami, kryta dachem dwuspadowym dachówkowym.

CZWORAKI. 1—2. Wzniesione ok. poł. w. XIX. Usytuowane kalenicowo przy szosie do Gąbina. Murowane z cegły, otynkowane. Dwutraktowe. 1. Czterodzielny, kryty dachem

naczółkowym, pobitym papą; okap na wystających profilowanych zakończeniach belek stropowych. — 2. Sześciodzielny, z ryzalitami na osi, ożywionymi jak i elewacja szczytowa ostrołukowymi wnękami.

MODEL

DWÓR (fig. 26). Wzniesiony 2. ćw. w. XIX (być może dla Dembowskich, zapewne ok. 1825; wówczas utworzenie folwarku i osady fabrycznej). Klasycystyczny. Zwrócony frontem ku wsch. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy, na piwnicach sklepionych kolebkowo na gurtach, z lunetami. Na planie prostokąta. Jedenastoosiowy. Od frontu ganek o czterech kolumnach toskańskich, zwieńczony trójkątnym szczytem, od ogrodu trzyosiowy ryzalit, opilastrowany na narożach, z trójkątnym naczółkiem. Z boków jednoosiowe sionki, z podobnymi pilastrami i naczółkami. Układ wnętrza dwutraktowy. W jednym z pomieszczeń posadzka intarsjowana o motywie gwiazd. Dach czterospadowy, kryty blachą. 26

OSINY

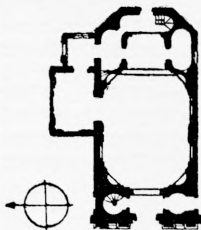
RESZTKI PARKU krajobrazowego w otoczeniu dworu z ok. 1870—80, ze stawem oraz okazami modrzewi i sosen amerykańskich.

OSMOLIN

WIEŚ. Położona przy dawnym trakcie z Łowicza do Płocka, nad rzeką Nidą. Nadanie prawa miejskiego chełmińskiego 1439. W. XVII spalona. Powolny rozwój w. XVIII. Utrata praw miejskich 1869. Silne zniszczenia w drugiej wojnie światowej. Układ przestrzenny słabo wykształcony, w zasadzie regularny, z obszernym wydłużonym rynkiem z nową zabudową, opartym o trakt komunikacyjny przebiegający ze wsch. na zach. Zachowana zabudowa z 1. poł. w XIX przy ul. Kościelnej: domy ustawione kalenicowo i szczytowo, drewniane, konstrukcji zrębowej, kryte dachami naczółkowymi, słomianymi; dom nr 15 murowany z cegły, otynkowany, boniowany. Kościół par. na zach. od rynku, przy głównym trakcie.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Marcina bpa (fig. 7). Parafia 7 erygowana 1441 przez Andrzeja z Bnina bpa poznańskiego. Obecny rozpoczęty przed 1789, ukończony 1791, zapewne wg

- projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego* z fundacji Stanisława Kostki Łączyńskiego chorążego gabińskiego, podkomorzego gostyńskiego. Odnawiany w. XIX oraz XX. Zniszczony w drugiej wojnie światowej, następnie odrestaurowany. Klasycystyczny. Orientowany. Murowany z cegły, otynkowany. Na planie prostokąta zamkniętego trójbocznie od wsch. z dobudówkami od pn.: z prostokątną nowszą kaplicą przy wsch. części nawy oraz kwadratowym nowszym składzikiem przy niej od wsch. Wnętrze (fig. 14) salowe o wydatnie ściętych narożach, z prezbiterium wydzielonym wewnątrz, niemal kwadratowym, po jego bokach oraz od wsch. pomiesz-

Kościół par. w Osmolinie 1:750

czenia na planie owalu (w pd. zakrystia). Pomieszczenia boczne dostępne z prezbiterium, nad nimi łóże na planie półowali; w powieszczeniu wsch., połączonym przejściem z pn., schody na chórek za ołtarzem oraz na łóże. Od zach. wydzielona kruchta i nad nią chórz muzyczny, ujęte po bokach kolistymi pomieszczeniami (pn. z drewnianą zabiegową klatką schodową wiodącą na poddasze) i łóżami otwartymi prostokątnie do nawy. Wewnątrz ściany rozczłonkowane pilastrami toskańskimi, w narożach przełamany, między przęsłami nawy parzystymi, dźwigającymi uproszczone belkowanie obiegające kościół. Między pilastrami odcinki szerokiego gzymsu kordonowego. We wsch. ścianie prezbiterium oraz we wsch. przęsle nawy od pd. wnęki ołtarzowe ujęte półpilastrami, z półkolistymi, profilowanymi archiwoltami z kłuczem; analogicznie opracowane arkada otwarta do kaplicy oraz arkada chóru muzycznego. W świątynych narożnikach półkoliście wgłębione wnęki: od zach. na konfesjonały, od wsch. pierwotnie na ambonę i chrzcielnicę; nad nimi od wsch. wnęki prostokątne, zamknięte odcinkowo, od zach. analogiczne otwory łóż. Stropy płaskie, w kaplicy pn. i składziku stropy Kleina. Okna prostokątne, zamknięte odcinkowo, pod

nimi prostokątne wnęki. Fasada ujęta parami pilastrów toskańskich w wielkim porządku, dźwigających belkowanie z tryglifowym fryzem i modylionowym gzymsem, zwieńczona trójkątnym ogzmysowanym szczytem, za którym murek attykowy i schodkowe zwieńczenie, zakończone kulą i krzyżem; w przeszle środkowym wysoka arkadowa wnęka o archiwolwie z kluczem, obejmująca prostokątne wejście, nad nią płycina z datą 1791 i wyżej półkoliste okno. Skrzydła drzwiowe z ozdobnie wykrojonymi płycinami. Elewacje boczne rozdzielone gzymsem kordonowym. Dachy dwuspadowe kryte blachą. — Polichromia: we wnęce na chrzcielnicę Chrzesz Chrystusa w Jordanie 1. poł. w. XIX; we wnękach pod oknami Chrystus z uczniami oraz św. Anna czytająca z Matką Boską 2. poł. w. XIX lub pocz. w. XX; na filarach tęczowych śś. Piotr i Paweł 1. poł. w. XIX (?); w pomieszczeniu pd. koło chóru Anioł Stróż sygn. *Adam Malinowski* z Warszawy 1882. — Ołtarze główny i boczny klasycystyczne koniec w. XVIII, architektoniczne, flankowane kolumnami i pilastrami jońskimi. Kropielnica granitowa stara (w kruchcie). Feretrony: 1—2 klasycystyczne koniec w. XVIII z obrazami Św. Trójcy i św. Marcina oraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem i św. Józefem i Matki Boskiej Łaskawej; 3. z obrazami śś. Marcina i Stanisława bpa mał. *M[arcin] Kasiewicz* koniec w. XIX (przed 1898). Fotel w. XVIII. Świecznik na paschał w. XVIII. Obraz Cudu św. Walentego ok. poł. w. XIX. Rzeźby: 1—2. anioły w. XVIII/XIX; 3. św. Ewangelista 1. poł. w. XIX. Tablice nagrobne: 1—2. Wawrzyńca Zabłockiego, chorążego gabińskiego (zm. 1803) oraz Katarzyny ze Słubickich Zabłockiej (zm. 1804), kamienne, wmurowane w fasadę kościoła; 3. Tomasza Kowalskiego, właściciela Wituszy (zm. 1861), marmurowa. Kielich późnorenesansowy w. XVI/XVII z gładką czaszą. Krzyż ołtarzowy drewniany 1. poł. w. XIX. Lichtarze: 1—6. cynowe z datą 1759 i inicjałami K.O.; 7—8. mosiężne 1. poł. w. XIX. Ornaty: 1. z kolumną z tkaniny zielonej w. XVIII; 2. z tkaniny fioletowej w. XVIII.

PACYNA

WIEŚ. Początki osadnictwa wczesnośredniowieczne. Data lokacji miasta nieznaną, przed 1519; wówczas własnością Ogończyków Pacyńskich (Paczyńskich): Marka i Dobiesława, pisarza ziemskiego gostyńskiego; 1567 część w posiadaniu Piwów. Układ przestrzenny i charakter zabudowy wiejski w typie ulicówki; zabudowa luźna, murowana, parterowa, kościół w pn. krańcu wsi.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Wawrzyńca. Fundacja parafii zapewne 2. poł. w. XIV, pierwsza wzmianka 1430. Kościół drewniany p.w. św. Bartłomieja i Katarzyny, wzmiankowany 1512, spalony ok. 1588, odbudowany przed 1603; remontowany lub wzniesiony na nowo 1784 staraniem Filipa Nereusza Dembowskiego, cześnika, późniejszego podstolego gostyńskiego, rozebrany 1909. Obecny kościół murowany, neogotycki z wieżą, wzniesiony 1897—1901 wg projektu arch. *Artura Goebła*. — Ołtarz główny oraz dwa boczne neogotyckie 1909 z rzeźbami *Wincentego Bogaczyka*; w ołtarzu głównym figury dwóch św. bpów oraz obraz św. Wawrzyńca mal. *Ignacy Stelmaski* 1909; w prawym grupa Ukrzyżowania. Obrazy barokowe 2. poł. w. XVIII w ramach rzeźbionych, ażurowych z tegoż czasu: 1. Matka Boska Różańcowa ze św. Katarzyną Sieneńską i Dominikiem (na łoży); 2. św. Jan Nepomucen (pierwotnie w ołtarzu głównym). Chrzcielnica neogotycka ok. 1909 wyk. *Wincenty Bogaczyk*. Mensa ołtarza barokowego w. XVIII (w podziemiach kościoła). Dwa feretry barokowe w. XVIII, z nowszymi obrazami, w trzecim nowszym obraz Matki Boskiej Częstochowskiej mal. na desce w. XVIII (?), w późniejszej sukienice; przy nim tabliczki wotywnie z blachy srebrnej: 1—3. z 1. poł. w. XIX z przedstawieniem niemowlecia w powiśniętach; 4. w formie oczu 1864, z warsztatu *Karola Malcza* złotnika warszawskiego. Rzeźba św. Jana Nepomucena 1. poł. w. XIX. Krzyż ołtarzowy drewniany barokowy w. XVIII. Kilka lichtarzy drewnianych barokowych w. XVIII—XIX. Kocioł muzyczny miedziany w. XVIII lub 1. poł. w. XIX. Kielich barokowy gładki 1705 z inicjałami fundatora C.W.B. oraz herbem zniekształconym Gryzima (?) Borkowiczów; z cechami na stopie: imienną złotnika FW oraz miejską (?), nierozwiązanymi. Relikwiarz cynowy posrebrzany 1. poł. w. XIX, z mosiężną figurką Chrystusa Ukrzyżowanego. Płyta epitafijna Zdzisława Czarnockiego dziedzica Kostów, z płaskorzeźbą głowy zmarłego wyk. *B[artłomiej] Mazurek* 1920.

Na nieużytkowanym cmentarzu grzebalnym nagrobki: 1. Marii Rygolle Savary (pierwszej żony Romana Mikorskiego, właściciela Słubic, zm. 1866) oraz jej wcześniej zmarłych dzieci, murowany z żeliwna tablica; 2—3. żeliwne po poł. w. XIX rodzin Czarnowskich i Góreckich.

PIOTRÓW

RUINY DWORU. Wzniesiony 3. ćw. w. XIX dla Higerbergerów, na miejscu wcześniejszego, należącego w końcu w. XVIII i 1. ćw. w. XIX do Karola Górskiego, szambelana

Stanisława Augusta. Usytuowany na wysokiej skarpie. Murowany z cegły, otynkowany. Zwrócony frontem ku pd. Na planie prostokąta, z środkową częścią parterową i bocznymi piętrowymi. Zach. piętrowa część rozebrana.

PARK. Krajobrazowy, założony 1. poł. w. XIX, rozciągający się na pn. od dworu, na tarasach, z dużą prostokątną polaną na osi, schodzącą w dół ku prostokątnemu stawowi. Zachowane okazy starodrzewu.

SANNIKI

WIEŚ. Dawna wieś książęca, nadana 1462 wraz z ziemią gostynińską Annie księżnej mazowieckiej przez jej syna Władysława. 1502 zastawiona Piotrowi Szydłowieckiemu, podkomorzemu krakowskiemu i staroście gostynińskiemu, od 1513 Krzysztofowi Szydłowieckiemu, staroście gostynińskiemu, późniejszemu kanclerzowi wielkiemu koronnemu. 1771 niegrodowe starostwo sannickie w posiadaniu Józefa Sołłohuba, wojewody witebskiego, następnie Jana de Woy-na Sołłohuba, generała adiutanta królewskiego. Nadane 1773—5 przez Stany Rzeczypospolitej w posiadanie emfiteutyczne Waclawowi Zabłockiemu, pisarzowi ziemskiemu gostynińskiemu. W końcu w. XVIII i 1. poł. w. XIX własność Pruszków, 2. poł. w. XIX Sapiehów. Układ przestrzenny w typie ulicówki, z kościołem par., dworem w rozległym parku oraz zabudowaniami cukrowni wzniesionej 1849 przez Pruszków (później własność Natansonów), rozbudowanej 1854, 1859, 1877.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. Trójcy Św. i Wszystkich Świętych. Parafia ufundowana 1441 staraniem Ziemowita V księcia mazowieckiego. Kolejny kościół, zapewne drewniany, zrujnowany 1672, następny drewniany restaurowany 1792, rozebrany 1863. Obecny mурowany wzniesiony 1870—2 wg projektu arch. *Franciszka Tournelle* pod kierunkiem budowniczego *Juliana Tomasza Matłazyńskiego*; ukończony 1891; neoklasycystyczny, trójnawowy, dwuwieżowy. — Obraz św. Barbary mal. na desce owalnej 1. poł. w. XVII. Krucyfiks: 1. wczesnobarokowy 1. poł. w. XVII (fig. 98); 2. ludowy. Monstrancja klasycystyczna (fig. 122) wysadzana kamieniami półszlachetnymi, ofiarowana 1799 przez Kazimierza Serwasa z Sannik. Kielichy: 1. barokowy 2. poł. w. XVII (fig. 127), odnowiony 1757 przez ks. Zenobiusza Martiniego; w kartuszach na stopie (fig. 136) sceny: Uzdrawienie niewiasty, ślepego oraz Pomnożenie chleba; na koszyczku: Pocałunek Judasza, Chrystus u słupa, Chusta św. We-

98

122

127

136

roniki; na nodusie symbole Męki Pańskiej, ryty motyw ananasa (zbliżony do cechy Augsburga) i inicjały AFB złotnika (?) lub ofiarodawcy, na stopie cecha złotnicza nierozwiązana (siedzący lew) i nieczytelna litera oraz herb Fritsch (?); 2—3. gładkie barokowe w. XVIII, jeden z nich odnowiony 1960. Lichtarz cynowy 1. poł. w. XIX.

DWÓR. Wzniesiony 1880 wg projektu arch. *Władysława Marconiego*, w miejsce wcześniejszego dworu Prusaków, w którym 1828 przebywał Fryderyk Chopin. Murowany z cegły, otynkowany. Dwukondygnacyjny, na planie litery L, z czworoboczną wieżyczką w narożu. Wokół dworu park krajobrazowy z 1. poł. w. XIX.

SKRZANY

DWÓR. Wzniesiony 1. poł. w. XIX zapewne dla Mikorskich lub Orsettich, później w posiadaniu Higersbergerów; rozbudowany w. XIX—XX. Zdewastowany. Murowany z cegły, otynkowany. Na planie prostokąta, siedmioosiowy. Parterowy z piętrowymi nowszymi ryzalitami na skrajach oraz gankiem od frontu. Piwnice sklepione kolebkowo. Układ wnętrza dwutraktowy, przekształcony. Dachy dwuspadowe, kryte eternitem.

Wokół dworu resztki parku krajobrazowego założonego ok. poł. w. XIX, zdziczałego i zdewastowanego.

SKRZESZEWY

PAŁAC. Wzniesiony 3. ćw. w. XIX. Obecnie Dom Starców Zrzeszenia Caritas. Neorenesansowy. Murowany z cegły, otynkowany. Na planie litery L. Piętrowy, podpiwniczony, o korpusie z ryzalitami oraz dwiema rotundami w narożach, z loggiami i tarasami. Elewacje boniowane, rozczłonkowane pilastrami. Układ wnętrza dwutraktowy, częściowo z korytarzem pośrodku. Dachy dwu- i czterospadowe, kryte blachą.

SŁUBICE

- 10 KOŚCIÓŁ PAR. p.w. Wniebowzięcia N. P. Marii (fig. 10). Pierwotnie drewniana kaplica filialna kościoła par. w Jamnie; przeniesienie par. do Słubic 1854. Obecny kościół wzniesiony 1791 wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego* z fundacji Józefa Andrzeja Mikorskiego podkomorzego gostyniń-

skiego, kasztelana rawskiego. Rozbudowany (kaplice i wieżyczka) staraniem Augusta Potockiego 1854 (w związku z utworzeniem parafii). Remontowany 1891. Odnowiony 1946 i 1973. Prezbiterium skierowane ku pd. Klasycystyczny. Murowany z cegły, otynkowany. Korpus na planie prostokąta zamkniętego trójbocznie od pd., z dwiema prostokątnymi dobudowanymi kaplicami po bokach, tworzącymi ramiona krzyża. Wnętrze (fig. 16) nawy o wydatnie ściętych narożach, z wydzielonym, niemal kwadratowym prezbiterium, po bokach którego zakrystia i skarbczyk z otwartymi łozami na piętrze. Chór muzyczny z kruchłą otwartą w przyziemiu, ujęty po bokach eliptyczną kruchłą oraz kolistą klatką schodową. W prezbiterium za ołtarzem podest z drewnianą klatką schodową na planie owalu, łączący łoże oraz drewniana, ażurowa, klasycystyczna balustradka. W narożach nawy filary i półfilary z pilastrami tokańskimi, dźwigającymi uproszczone belkowanie z profilowanym gzymsem. Ściany opasane w połowie wysokości gzymsem kordonowym. W ściętych narożnikach pod parapetami łoż przy prezbiterium półcylindryczne wnęki mieszczące ambonę i chrzcielnicę. Kaplice (tworzące rodzaj naw bocznych) otwarte ku wnętrzu bliźnimi, półkoliście zamkniętymi arkadami wspartymi na kolumnach jońskich. Arkadowa wnęka ołtarza głównego o profilowanej archiwolcie obramiającej półkoliste okno przesłonięte drewnianą glorią promienistą, skomponowane jako zwieńczenie ołtarza głównego. We wszystkich pomieszczeniach stropy. Drzwi do skarbczyka i zakrystii o ozdobnie wykrojonych płycinach z kutymi zawiasami. Fasada w formie łuku triumfalnego z lekko cofniętymi partiami skrajnymi i wysoką wnęką arkadową na osi, ujętą parami pilastrów tokańskich dźwigających odcinki belkowania z fryzem tryglifowym i gzymsem modylionowym; powyżej nastawa zwieńczona trójkątnym szczytem, z odcinkami attyki po bokach i nadbudowaną czworoboczną wieżyczką. We wnęce wejście z trójkątnym przyczółkiem na konsolach; wyżej w gładkich opaskach: kwadratowe okno, marmurowa tablica fundacyjna z datą 1791 oraz — w strefie nastawy — półkoliste okno w profilowanym obramieniu. Na odcinkach attyki rzeźby piaskowcowe śś. Piotra i Pawła 1854; w niszach w ścianach kaplic bocznych od frontu figury śś. Rocha i Feliksa 2. poł. w. XIX. Dachy dwuspadowe kryte blachą. — Ołtarz główny klasycystyczny po 1791 (fig. 51) wyk. zapewne wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego*; z kolumnami jońskimi, pomiędzy którymi rama w otoku laurowym z główkami puttów; w polu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem

16

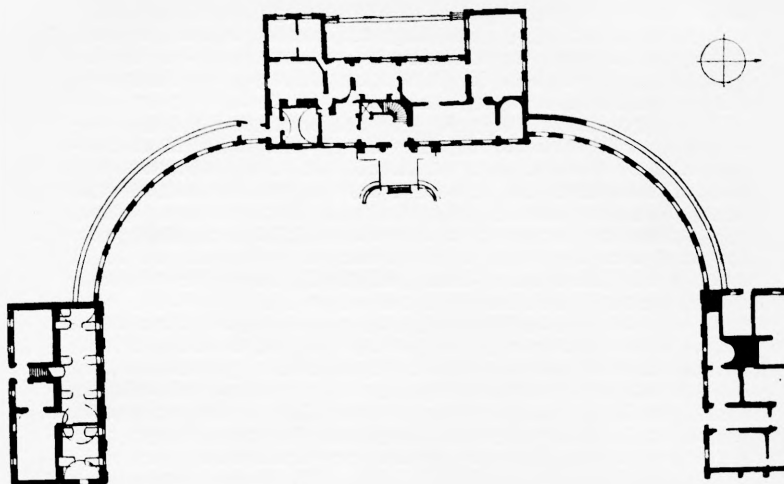
51

- 72 w. XVII (fig. 72), w sukience srebrnej pozłacanej w. XVIII; przy obrazie szesnastu tabliczek wotywnych z blachy srebrnej, trybowanych i rytych z końca w. XVIII i 1. poł. w. XIX: m.i. 1—2. z klęczącym chłopcem 1817 i napisami Roman i Edward; 3. z przedstawieniem Trójcy Św., ufundowana 1819 przez Chryzostoma i Julianę (Skarzyńskich); 4. z Okiem Opatrzności 1824; 5—6. z Matką Boską i kobietą z dzieckiem; 7—10. z klęczącymi postaciami fundatorów; na zasuwie obraz Św. Rodziny, być może szkoły obcej w. XVII, przemaalowany; tabernakulum z czasu ołtarza, w formie kopułowej świątynki, z rzeźbą Baranka na księdze. Przed ołtarzem drewniana balustradka tralkowa koniec w. XVIII. Dwa ołtarze boczne eklektyczne po 1854: w lewym rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego z tegoż czasu; w prawym obraz św. Marcina bpa mal. *K. Rzetkowska* 1888. Ambona (fig. 57, 64) i chrzcielnica (fig. 64) klasycystyczne po 1791, drewniane, projektowane zapewne przez arch. *Hilarego Szpilowskiego*, wsparte na kanelowanych trzonach; kosz ambony puklowany i ozdobiony zwisami z liści laurowych; czasza chrzcielniczy puklowana, na pokrywie orzeł oraz książka i krzyż. Konfesjonał o charakterze klasycystycznym ufundowany 1854 przez Augusta Potockiego; w zwieńczeniu rzeźba św. Marii Magdaleny klęczącej na skale pod krzyżem. Feretrony: 1. barokowy z końca w. XVIII, z obrazem dwustronnym śś. Rocha i Katarzyny. Komoda na ornaty w. XVIII, być może pierwotnie mensa ołtarzowa. Sześć lichtarzy klasycystycznych drewnianych z końca w. XVIII, z trójbocznymi podstawkami z hierogramem Marii. Dwa świeczniki 107 w formie aniołów trzymających kandelabry (fig. 107), klasycystyczne z końca w. XVIII. Krzyż ołtarzowy drewniany klasycystyczny z końca w. XVIII, na trójbocznej podstawie. Rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego barokowa z końca 114 w. XVIII. Pomnik nagrobny (fig. 114) Andrzeja Stanisława Kostki Młodziejowskiego, bpa poznańskiego, kanclerza wielkiego koronnego (zm. 1780 i pochowanego w warszawskiej kolegiacie św. Jana), wykonany przez *Jakuba Monaldiego* 1780 i przeznaczony pierwotnie do kolegiaty, zakupiony po 1796 przez Józefa Mikorskiego, podkomorzego gostyńskiego, kasztelana rawskiego, właściciela wsi i ustawiony w kościele słubickim przed 1799; z czarnego i białego marmuru; na wysokim, czworobocznym cokole z napisem sarkofag (fig. 115), przy którym alegoryczna postać kobiety i płaczące putto z orłem u stóp; na sarkofagu popiersie zmarłego w medalionie, poniżej kartusz z brązu z herbem Korab (Młodziejowskich) z insygniami biskupimi. Epitafia: 1. Mateusza Mikorskiego, łowczego gostyńskiego, ufundowane

1783 przez brata, Józefa, podkomorzego gostynińskiego, kasztelana rawskiego, z czarnego marmuru, w formie ramy uszakowej z nastawą zwieńczoną wazonem; 2—3. Józefa Mikorskiego (zm. 1799) i jego żony Krystyny z Miaskowskich (zm. 1802), z białego marmuru; 4. Jana Chryzostoma Mikorskiego (zm. 1849); 5. Michała Budziszewskiego, naczelnika Archiwum Komisji Rządowej (zm. 1858). Monstrancje: 1. barokowa 4. ćw. w. XVII (fig. 120), restaurowana 1955; z figurkami śś. Piotra i Pawła na ramionach oraz figurką Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej pod glorią wysadzaną kamieniami; 2. sprawiona 1702 (fig. 118) przez Bractwo św. Barbary, z puklowanym nodusem w. XVII wtórnie użytym i Barankiem pod glorią; na stopie w owalnych płycinach emblematy i narzędzia Męki Pańskiej oraz popiersie śś. Jakuba Starszego, Ignacego Loyoli, Franciszka Salezego lub Ksawerego oraz Alojzego (?); z cechą imienną (dwukrotnie powtórzoną na stopie) PR, najpewniej *Piotra III Rohde*, złotnika gdańskiego (czynnego 1688—1717). Kielich gładki w. XVIII. Relikwiarz Drzewa Krzyża Św. rokokowy 3. ćw. w. XVIII, z figurką Chrystusa Ukrzyżowanego oraz główkami uskrzydłonych puttów na ramionach krzyża.

ZAŁOŻENIE PAŁACOWE (fig. 22). Pałac wzniesiony przed 1789 wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego* dla Józefa Mikorskiego, podkomorzego gostynińskiego, kasztelana rawskiego oraz jego żony Krystyny z Miaskowskich. Poł. w. XIX w posiadaniu Potockich, następnie Skarżyńskich, do 1945 Grzybowskich. Nieco przekształcony we wnętrzach w. XIX—XX. Obecnie mieszczący Zasadniczą Szkołę Rolniczą oraz szkołę podstawową. Pałac zwrócony frontem ku wsch., połączony ćwierćkolistymi kolumnowymi galeriami z bocznymi oficynami, za nim park krajobrazowy ze świątynią; we wsi mieszkalne zabudowania folwarczne.

A. PAŁAC (fig. 23). Klasycystyczny. Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, na planie prostokąta, z krótkimi skrzydłami po bokach w elewacji ogrodowej (fig. 24), ujmującymi taras. W piwnicach pomieszczenia sklepione kolebkowo. Układ wewnątrz dwutraktowy, w ryzalicie pd. trzytraktowy. Na osi sień z klatką schodową założoną na planie elipsy. W skrajnej prawej części korpusu sala jadalna w przyziemiu, na piętrze balowa (biblioteczna) z niszą w ścianie zamkniętą półkoliście. W pomieszczeniach zaokrąglone lub ścięte naroża oraz wnęki piecove zamknięte półkoliście oraz koszowo. W dwóch pomieszczeniach w narożniku pd.-wsch. sklepienia kolebkowe oraz kolebkowe z lunetami. Resztki drewnianych boazerii i parkietów. Na plafonach

Pałac w Słubicach 1:1000

ślady dekoracji sztukatorskich w formie rozet 1. poł. w. XIX. Fasada frontowa jedenastoosiowa z trzyosiową częścią środkową występującą nieznacznym ryzalitem, rozczłonkowaną lekko wtopionymi w ścianę kolumnami tokańskimi, zwieńczoną trójkątnym szczytem; jednoosiowe pozorne ryzality boczne ujęte pilastrami tokańskimi, zwieńczone atykami; belkowanie z fryzem tryglifowym oraz gzymsem modylionowym. Okna w opaskach profilowanych, w przyziemiu z trójkątnymi przyczółkami na konsolach, pomiędzy nimi odcinki gzymsu kordonowego; okna piętra na ławach z kostkami. Ponad wejściem przyczółek o łuku odcinkowym; drzwi dwuskrzydłowe z płycinami o wykrojonych narożach, ozdobione motywem cekinów, kół wpisanych w kwadrat oraz żłobkowaniem. W tympanonie na kartuszu podtrzymanym przez dwie postacie męskie z maczugami herb Ostoja (Mikorskich). Elewacja ogrodowa dziesięcioosiowa z przyziemiem boniowanym, wydzielonym gzymsem kordonowym. Dach nad korpusem czterospadowy, nad skrzydłami trójspadowy, kryte dachówką.

B. GALERIE. Murowane z cegły, otynkowane. Parterowe, ćwierćkoliste. Ściany frontowe przeprute półkoliście

zamkniętymi arkadami, pomiędzy którymi filary opięte parami pilastrów toskańskich; ponad uproszczonym belkowaniem murek attykowy. Pulpitowe dachy i ściany tylne niezachowane, z wyjątkiem fragmentu ściany przylegającego do pałacu od pn.

C. OFICYNY. Mieszczące pierwotnie kuchnie oraz pokoje gościnne. Murowane z cegły, otynkowane. Piętrowe, prostokątne, o dwutraktowym układzie wewnątrz. Elewacje z wysokimi wnękami arkadowymi, rozdzielonymi szerokimi boniowanymi lizenami. W przyziemiu lewej (pd.) oficyny pomieszczenie sklepione kolebkowo. Dachy dwuspadowe, kryte dachówką.

E. TZW. ŚWIĄTYNIA MILCZENIA. Wzniesiona po 1820 wg projektu arch. *Aleksandra d'Alfonce de Saint Omer (Sętomerskiego)* dla Jana Chryzostoma Mikorskiego; uszkodzona 1945, od 1968 w ruinie. W typie świątyni greckiej. Murowana z cegły, otynkowana. Na planie kwadratu z pierwotnie czterokolumnowym portykiem jońskim (zachowane trzy kolumny) zwieńczonym trójkątnym szczytem na tle ściany attkowej. Wewnątrz ściany rozczłonkowane pilastrami jońskimi, gzymsy z motywem kostek, listków oraz kimationu; pozorna kolebka o łuku odcinkowym. W ościeżach portyku nische hemisferyczne. Pierwotnie w tympanonie dekoracja sztukatorska z płaskorzeźbioną sceną Sądu Parysa; na ścianach wewnątrz przedstawienia walk gigantów, trzech gracji oraz procesji panatenańskiej.

D. PARK. Rozległy park krajobrazowy założony pocz. w. XIX przez Jana Chryzostoma Mikorskiego, następnie przekształcony; dewastowany po 1945. Ze śladem owalnego podjazdu od frontu, stawami (na pn. od dziedzińca) na których wyspy (na jednej z nich pierwotnie altana chińska z pocz. w. XIX, rozebrana po 1960) oraz mostki. Przez stawy przepływ strugi oddzielającej polanę na osi pałacu od zach. W pn.-zach. części parku tzw. świątynia milczenia. W pobliżu niej rzeźba sfinksa pocz. w. XIX, z piaskowca, uszkodzona. Na pn. od dziedzińca pałacowego, na postumencie piaskowcowa rzeźba lwa pocz. w. XIX, stanowiącego pierwotnie wodotrysk; dwie rzeźby lwów oraz dwa puklowane kamienne wazy z tegoż czasu przeniesione 1970 do pałacu w Zaborowie (pow. pruszkowski).

DOMY. Nr 40. Wzniesiony 1839. Ustawiony szczytowo do drogi. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy na planie prostokąta. Układ wewnątrz dwutraktowy. W szczycie neogotycka wnęka ostrołukowa, w której dwie mniejsze arkadki oraz okulus. Dach naczółkowy kryty słomą, z okapem wspartym na wysuniętych zakończeniach belek stro-

powych. — Nr 160. Wzniesiony 2. ćw. w. XIX. Murowany z cegły, otynkowany. Naroża boniowane. Parterowy, na planie prostokąta. Układ wewnątrz dwutraktowy z sienią na osi. Dach czterospadowy kryty blachą i dachówką, z okapem wspartym na profilowanych zakończeniach belek stropowych.

SŁUP

RESZTY PARKU krajobrazowego z dwoma stawami czworobocznymi, połączonymi groblą, wokół dworu muranego wzniesionego w 2. poł. w. XIX.

SOCZEWKA

WIEŚ. Położona nad rzeką Skrwą. Pocz. w. XIX własność Skarbu Państwa, dzierżawiona przez Jana Karola Ludwika Bansemiera. 1822—8 w posiadaniu Jana Rascha i jego żony Józefy z Petrów. Rozwój jako osady fabrycznej w związku z uruchomieniem papierni 1823 przez Jana Rascha, odstąpionej 1836 Antoniemu dal Trozzo, od 1842 stanowiącej własność bankiera Jana Epsteina. Zahamowanie rozwoju osady 1930 w związku z wykupieniem akcji papierni przez Mirkowska Fabrykę Papieru w Jeziornie i demontażem urządzeń fabryki.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej. Zbudowany 1906, murowany, neogotycki z wieżą i transeptem.

Na cmentarzu kościelnym figura św. Jana Nepomucena 1. poł. w. XIX, z piaskowca.

DWÓR. Zbudowany ok. poł. w. XIX dla Jana Epsteina. Rozbudowany 1941—2. Obecnie Dom Wczasowy Samopomocy Chłopskiej. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy. Na piwnicach sklepionych kolebkowo i koszowo. Z piętrówką trzyosiową wystawką oraz nowszym gankiem od strony parku. Jedenastoosiowy. Układ wewnątrz dwutraktowy z sienią na osi, w której kolistą drewnianą klatką schodowa. W pomieszczeniach drzwi płycinowe z kowalskimi okuciami. Dach czterospadowy kryty gontem, osłoniętym papą.

PARK. Założony ok. poł. w. XIX. Na narysie trójkąta. Ze szpalerem lipowym oraz półkręgiem starych modrzewi od frontu.

BUDYNEK DAWNEJ PAPIERNI. Z zespołu zabudowań papierni wzniesionych ok. 1846 przez Jana Epsteina zacho-

wany budynek przerabiany 1973 na hotel. Murowany z cegły, otynkowany. Na planie wydłużonego prostokąta, z elewacją rozczłonkowaną od frontu dziesięcioma wnękami zamkniętymi koszowo.

DOMY. Murowane z cegły, otynkowane. Parterowe, prostokątne, dwutraktowe. Nr 11. Wzniesiony 2. ćw. w. XIX, z sienią na osi, stropy belkowane. Dach naczółkowy, obecnie kryty papą. — Nr 21. Wzniesiony ok. poł. w. XIX. Usytuowany szczytowo do drogi. Z mieszkalnym poddaszem oraz nowszą dobudówką od tyłu. Dach naczółkowy z dymnikami.

SOKOŁÓW

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Stanisława bpa. Erekcja parafii i kościoła 1405 z fundacji Stanisława Grada, wojewody płockiego, właściciela wsi. Prawa parafialne potwierdzone 1444. Kolejny kościół drewniany wystawiony przed 1535, w tymże roku konsekrowany przez Andrzeja Krzyckiego bpa płockiego. Wzmiankowany 1598—9 p.w. śś. Stanisława bpa i Anny. W. XVIII wystawiony nowy z użyciem budulca z w. XVI. Remontowany gruntownie 1843 (zapewne wówczas ukształtowanie wnętrza) i ok. 1930. Odnowiony 1939 i 1962. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej wzmocnionej lisicami, na podmurówce z kamieni, oszalowany. Trzynawowy. Korpus na planie prostokąta, z prezbiterium niewyodrębnionym, zamkniętym trójbocznie, przy którym od pn. prostokątna zakrystia. Wnętrze rozdzielone na trzy nawy pięcioma parami profilowanych słupów z zastrzałami. W nawie głównej pozorne sklepienie o łuku odcinkowym, w nawach bocznych oraz zakrystii stropy. Od zach. chór muzyczny wsparty na dwóch profilowanych belkach późnogotyckich w. XVI (fig. 19), z nowszą kruczbą wbudowaną w środkowej części. Fasada zwieńczona barokowym szczytem o spływach bezwolutowych, zakończonym półkoliście, obramowanym drewnianą listwą dekorowaną motywem listków; w wejściu drzwi dwuskrzydłowe (fig. 21) z ozdobnie układanych klepek, nabijanych kowalskimi gwoździami, z kutymi zawiasami i klamką barokową z zamkiem zapewne pocz. w. XIX (fig. 138). Dach nad korpusem dwuspadowy z połacią nad prezbiterium, nad nawami bocznymi oraz zakrystią pulpitowe, kryte blachą. Na kalenicy czworoboczna, ażurowa wieżyczka na sygnaturkę, obita blachą. — Ołtarze: 1. główny barokowy ok. poł. w. XVII (fig. 40), z rzeźbami śś. Kazimierza i Zygmunta oraz aniołków na

19

21

138

40

- gzymsie, nowszymi, z w. XIX oraz obrazami: w polu głównym Opłakiwania pod krzyżem ok. poł. w. XVII (fig. 70) szkoły obcej (północnej), w zwieńczeniu Zwiastowania w. XVII; 2. barokowy ok. poł. w. XVII z rzeźbami śś. Wojciecha i Stanisława bpów, śś. Piotra i Pawła w górnej kondygnacji, Chrystusa Salwatora Mundi w zwieńczeniu oraz obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem, kopią w. XIX (?)
- 45 obrazu szkoły obcej; 3. barokowy ok. poł. w. XVIII (fig. 45) z ornamentami regencyjnymi, z obrazem św. Anny nauczającej Marię w. XVII—XVIII, mocno przemaalowanym, w polu głównym; 4—5. eklektyczne z obrazami mal. 1846 przez *Feliksa Bąkiewicza*: w lewym Przemienienia Pańskiego kopia wg *Rafała*, ufundowany przez Bogumiła Jakubowskiego; w prawym św. Antoniego Padewskiego. Balustrada przed ołtarzami w prezbiterium w. XVIII, tralkowa. Ambona prymitywna w. XVIII. Chrzcielnica drewniana barokowa 1. poł. w. XVIII (fig. 63) z czaszą kanelowaną wspartą na głowie aniołka depczącego węża; wewnątrz misa chrzcielna cynowa z tegoż czasu. Stara kropielnica granitowa (przed wejściem głównym do kościoła). Parapet chóru muzycznego w. XVIII z iluzjonistycznie malowanymi motywami lekytów. Fotel w stylu Biedermeier 2. ćw. w. XIX. Dwa krucyfiksy barokowe w. XVIII. Relikwiarz drewniany w stylu regencji 2. ćw. w. XVIII, zapewne fragment z ołtarza. Kielich
- 63 późnorenesansowy (fig. 124), sprawiony 1605 dla dominikanów w Płocku, trybowany, z plakietką na stopie z przedstawieniem grupy Ukrzyżowania. Puszka barokowa 1. poł. w. XVIII, z pokrywką zwieńczoną ażurowym monogramem IHS w owalu. Relikwiarz późnoklasycystyczny ok. poł. w. XIX, mosiężny, wysadzany półszlachetnymi kamieniami, z główkami uskrzydłych aniołków w zakończeniu ramion krzyża. Lichtarze: 1—4. cynowe 1. poł. w. XIX; 5—6. mosiężne ok. poł. w. XIX. Kocioł muzyczny miedziany w. XVIII. Tkanina w typie wschodnim z motywem głów sfinkсів, być może 1. poł. w. XIX. Mszały: 1. rzymski w oprawie ze skóry wytłaczanej, wyd. 1739 w Wenecji u Mikołaja Pez-zano. z rycinami *M. Beylbroncka* (?); 2. żałobny 1781.

Na cmentarzu kościelnym w żeliwnym ogrodzeniu: 1. nagrobek Jana Nepomucena Bardzińskiego (zm. 1852), z piaskowca, z herbem Abdank; 2. płyta Anny z Mniewskich Bardzińskiej (zm. 1858), z piaskowca.

Na cmentarzu grzebalnym nagrobek Ignacego z Belna Leszczyńskiego (zm. 1857), z piaskowca, w formie kolumny na cokole zwieńczonej krzyżem.

DWOR. Wzniesiony być może 1. poł. w. XVIII, w 2. poł. w. XVIII własność Bardzińskich, 1. poł. w. XIX Daniela

Sommerera, chirurga, w. XX Jerzego Bardzińskiego. Rozbudowany 2. poł. w. XIX. Gruntownie remontowany 1973. Drewniany, konstrukcji zrębowej, otynkowany. Parterowy, częściowo podpiwniczony. Na planie litery T z nowszymi: trzysosiową facjatką nad wielobocznym ryzalitem oraz piętrową murowaną dobudówką w narożu poprzecznego skrzydła. Układ pomieszczeń we wnętrzach dwutraktowy, nieco przekształcony. Dachy mansardowe z lukarnami, kryte blachą.

PARK. Krajobrazowy, założony 1. poł. w. XIX, ze stawami, strugą oraz obszerną polaną od wsch., z okazami lip i jesionów.

SOLEC

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Wojciecha. Parafia erygowana w. XV. Wzmiankowana 1506. Kolejny kościół drewniany odnawiany 1858. Obecny murowany neogotycki z wieżą, zbudowany 1891—1902 wg projektu arch. *Konstantego Wojciechowskiego* z 1887; ostatecznie ukończony 1923. Polichromia wnętrza mal. *Leon Zdziarski*. — Obraz Matki Boskiej Bolesnej kopia wg *Sassoferrato* w. XVIII, bardzo zniszczony, w bogatej rzeźbionej ażurowej ramie barokowej pocz. w. XVIII. Krzyż procesyjny o charakterze ludowym w. XVIII. Kilkanaście lichtarzy drewnianych o charakterze barokowym w. XIX.

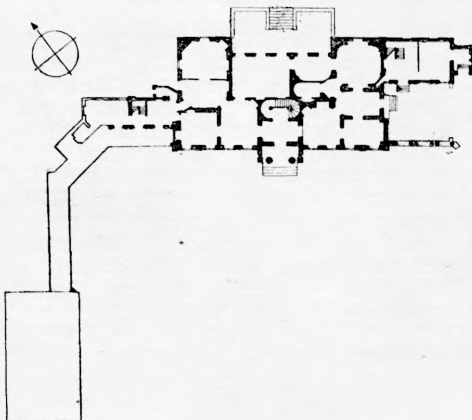
DWÓR. Wzniesiony w. XVIII dla Dembowskich, przekształcony gruntownie w. XIX i XX, z zatraceniem cech stylowych. Obecnie mieszczący szkołę. Położony na wzniesieniu, zwrócony frontem ku wsch. Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy. Na obszernych piwnicach sklepionych kolebkowo. Czterosiowy z szerokim dwuosiowym ryzalitem od frontu, zwieńczonym trójkątnym szczytem. Od tyłu cztery nieregularnie rozmieszczone przypory w. XIX. Okna dolnej kondygnacji z odcinkami gzymsów w nadprożu, przerabiane; w górnej kondygnacji nowe. Układ wewnątrz dwutraktowy. W części pomieszczeń stropy belkowane i kasetonowe w. XIX. Pierwotnie we wnętrzach trzy piece w. XVIII, przeniesione 1972 do Muzeum Mazowieckiego w Płocku.

RESZTKI PARKU. Założony 2. poł. w. XVIII lub 1. poł. w. XIX wokół dworu. Od wsch. stawy, przez które przepływa struga. Aleja dojazdowa kasztanowa. Drzewostan mieszany z okazami starych dębów i jesionów.

STUDZIENIEC

ZAŁOŻENIE PAŁACOWE. Pałac wzniesiony ok. 1790 wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego* dla Skarżyńskich. Uszkodzony w działaniach drugiej wojny. Remontowany 1946. Silnie zdewastowany. Klasycystyczny. Z pierwotnego założenia złożonego z pałacu, zwróconego frontem ku pd.-zach., oficyn połączonych z korpusem kolumnowymi galeriami załamanymi pod kątem prostym oraz parku zachowany pałac, ruina lewej oficyny, fragment prawej galerii oraz pozostałości bramy wjazdowej. Budynki murowane z cegły, otynkowane.

- 25 **A. PAŁAC** (fig. 25). Piętrowy, na piwnicach sklepionych kolebkowo oraz kolebkowo z lunetami. Na planie prostokąta, dziewięcioosiowy, z jednoosiowymi ryzalitami skrajnymi: pozornymi od frontu i głębszymi od strony ogrodowej, pomiędzy którymi wysoki taras. Na osi od frontu portyk wstępny z wysuniętymi antami. Układ wnętrza trzytraktowy. Na osi prostokątny westybul, za nim drewniana klatka schodowa na planie elipsy, ujęta czterema tokańskimi kolumnami, ozdobiona klasycystyczną dekoracją. W większości pomieszczeń ścięte lub zaokrąglone naroża. W fasadzie frontowej ryzaliti skrajne i czoła ant portyku ujęte pilastrami jońskimi dźwigającymi belkowanie; między antami analogiczne kolumny jońskie; portyk zwieńczony

Pałac w Studziencu 1:1000

trójkątnym szczytem. Okna przyziemia wydłużone, prostokątne z odcinkami gzymsów na kostkach i trójkątnymi szczycikami w skrajnych osiach oraz z płycinami podokiennymi. Okna górnej kondygnacji mniejsze, na ławach z kostkami. Portal zwieńczony trójkątnym przyczółkiem ze śladem zniszczonego kartusza herbowego. Tylne ryzality ujęte boniowaniem, zwieńczone trójkątnymi szczytami. Dach czterospadowy, kryty dachówką, nad ryzalitami od tyłu dwuspadowe.

B. OFICYNA. Parterowa, na planie prostokąta, dewastowana po 1945, w kompletnej ruinie.

C. GALERIE. Z pierwotnych galerii otwartych kolumnadą od strony dziedzińca, dźwigającą belkowanie z murkiem attykowym, zachowane trzy pary kolumn z ramienia pd.

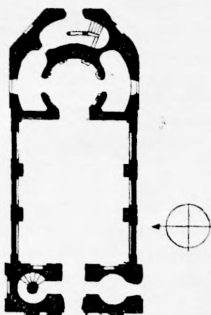
D. BRAMA WJAZDOWA. Murowana z cegły, otynkowana. Z dwóch stron zachowane flankujące wjazd wiązki trójkolumnowe o jońskich głowicach, z impostami rozszerzającymi się ku górze. Po bokach prostokątne przejścia.

E. PARK. Resztki parku krajobrazowego założonego współcześnie z pałacem, przechodzącego od strony wsch. w las. Od frontu ślad podjazdu; od tyłu prostokątny staw z kanałem na osi, zasilany strugą uregulowaną w prostopadłe odcinki na pd. od pałacu; sztuczne spiętrzenia wody głazami polnymi; wpływ źródła otoczony kamienną grota wzniesioną przed 1907 przez Alfonsa i Sewerynę Skarżyńskich.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Usytuowana na znacznym wzniesieniu przy drodze do Łazisk. Wzniesiona 2. ćw. w. XIX. Neogotycka. Murowana z cegły, otynkowana. Na planie trójkąta, przepruta dwiema bliźnimi ostrołukowymi arkadami o profilowanych archiwoltach, wewnątrz przesklepiona. Daszek namiotowy, kryty dachówką.

SUSERZ

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. Wniebowzięcia N. P. Marii (fig. 11). Parafia erygowana zapewne 2. poł. w. XIV. Pleban wzmiankowany 1441. 1545—95 kościół w rękach innowierców za sprawą Krzysztofa Lasockiego, właściciela wsi. Kolejny kościół drewniany spalony 1660. Obecny wzniesiony 1810 wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego*, z fundacji Jerzego Bończa Skarżyńskiego, podkomorzego sochaczewskiego, właściciela wsi. Nadbudowa wież 1890. Polichromia wnętrza mal. 1894 *Leon Zdziarski*. Usytuowany na wzniesieniu. Klasycystyczny. Orientowany. Murowany z cegły,

Kościół par. w Suserzu 1:750

- 13 otynkowany. Na planie prostokąta zamkniętego trójbocznie od wsch., z nieco szerszym od korpusu dwuwieżowym przęsłem zach. Wewnątrz (fig. 13) części prezbiterialnej, zakończonej od wnętrza półkoliście, wydzielona niską ścianą rotunda ołtarzowa, otwarta od góry, otoczona nieregularnymi pomieszczeniami zakrystii, skarbcza oraz od wsch. kruchty, nad którymi otwarta loża, dostępna z kruchty. Od zach. między wieżami kruchta i nad nią balkon chóru muzycznego; w wieży pn. kolista klatka schodowa, w przyziemiu wieży pd. kruchta. Boczne ściany prostokątnej nawy z trzema parami wnek arkadowych między filarami przyściennymi; od wsch. i zach. analogiczne, nieco węższe arkady tęczy i chóru muzycznego. Filary przyścienne na cokołach, z parami pseudopilastrów dźwigających obiegające wokół belkowanie (przerwane jedynie przez arkady tęczy i chóru), odcinające górne, półkoliste partie wnek arkadowych, w których okna; w górnych partiach ścian wsch. i zach., po bokach łuków arkad prostokątne przezrocza w obramieniach z gzymsami, na konsolach. We wszystkich przęsłach pod belkowaniem płytkie prostokątne wnęki ołtarzowe. W rotundzie ołtarzowej belkowanie wsparte na jońskich kolumnach przyściennych. W zwieńczeniu ścian profilowane gzymsy na konsolach, we wszystkich wnętrzach stropy płaskie. Pod prezbiterium krypta grobowa Skarżyńskich z zejściem z kruchty wsch., z częścią środkową sklepioną żaglasto oraz bocznymi kolebkowo. Fasada zach. z częścią środkową zryzalitowaną, ujętą parami pilastrów tokańskich, zwieńczoną belkowaniem i trójkątnym, ogzymsowanym szczytem z okulem. Wejście w obramieniu uszaty z łęczkami. Ponad nim płycina oraz wyżej nad gzymsiem kordonowym zamu-

rowane półkoliste okno. Skrzydło drzwiowe z okuciami i klamką po 1810. Elewacje boczne o podziale ramowym, część prezbiterialna boniowana, ożywiona płycinami. Okna półkoliste, wsparte na gładkim gzymsem kordonowym z kostkami. Dach dwuspadowy, kryty blachą, nad wieżami blaszane hełmy. — Ołtarze murowane, główny (fig. 50) w formie mensy klasycystycznej ok. 1810 wyk. zapewne wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego*, puklowanej z dekoracją z girland laurowych; tabernakulum drewniane z tegoż czasu, w formie centralnej świątynki ze zwisami laurowymi; ponad nimi na wsch. ścianie rotundy obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem zw. Suserską, zapewne w. XVII, w suknie metalowej koniec w. XIX z warsztatu *Łopieńskich*; na zasuwie obraz św. Rocha mal. *A[drian] Głębocki* 2. poł. w. XIX. Ołtarze boczne późnoklasycystyczne po poł. lub koniec w. XIX: 1. z rzeźbą Chrystusa Ukrzyżowanego barokową w. XVIII; 2. z obrazem św. Jerzego koniec w. XVII (?) dublowanym, silnie zniszczonym; 3—4. z obrazami śś. Józefa i Jadwigi 2. poł. w. XIX. Ambona klasycystyczna ok. 1810 (fig. 56), wyk. zapewne wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego*; kanelowany kosz ozdobiony zwisami laurowymi; w zwieńczeniu baldachimu dekoracja rokokowa, wtórnie użyta. Drzwiczki na ambonę płycinowe, z kutymi zawiasami i klamką ok. 1810. Chrzcielnica z tegoż czasu (fig. 62), zapewne wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego*, drewniana, z kanelowaną czaszą wspartą na takiejże kolumnie oraz rzeźbą orła na pokrywie; miedziana misa chrzcielna ok. 1810. Lavabo mosiężne sprawione 1855 przez Antoniego Soleckiego, kanonika regularnego, proboszcza suserskiego. Dwa konfesjonały o charakterze barokowym 1. ćw. w. XIX. Trzy komody na ornaty, jesionowe 1. poł. w. XIX, dwie z szafeczkami intarsjowanymi hebanem w motyw gwiazdy. Komoda z drzewa wiśniowego, z okuciami, w. XVIII/XIX. Dwie ławy półkolistie wygięte 1. poł. w. XIX. Feretrony barokowo-klasycystyczne pocz. w. XIX: 1. z rzeźbą Matki Boskiej Skępskiej, o charakterze ludowym; 2. z kopią obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej oraz obrazem św. Agnieszki, nowszymi; 3. z obrazem Ukrzyżowania w. XVIII/XIX, zniszczonym, oraz kopią obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej; 4—5. klasycystyczne po 1810. z obrazami Matki Boskiej Różańcowej i Alegorii Opatrzności Bożej oraz Przemienienia Pańskiego i św. Antoniego Padewskiego. Krzyż procesyjny ludowy. Obraz św. Barbary koniec w. XVIII. Portret rzekomo Jerzego Bończa Skarżyńskiego, pocz. w. XIX (fig. 83). Rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego barokowa w. XVIII. Krucyfiks barokowy w. XVIII. Dwa 83

- świeczniki w kształcie aniołów trzymających pochodnie ok. 1810. Tablice epitafijne: 1. Jerzego Bończy Skarżyńskiego kasztelana (zm. 1818) i jego żony Bibianny z Lancokorońskich (zm. 1834), z czarnego marmuru, wmurowana po 1834; 2. Jana Nepomucena Zakrzewskiego, wojewody brzesko-kujawskiego, marszałka konfederacji barskiej (zm. 1804) oraz jego żony Joanny z Mikorskich (zm. 1830), wystawione po 1830, z białego marmuru, z herbami Pomian i Ostoja. Monstrancja klasycystyczna 1. poł. w. XIX, z glorią wysadzaną kamieniami półszlachetnymi. Kielich rokokowy trybowany 2. poł. w. XVIII (fig. 130). Relikwiarz Drzewa Krzyża Św. klasycystyczny 1. poł. w. XIX. Siedem tabliczek wotywnych z blachy srebrnej 1. poł. w. XIX, w formie oczu i kończyn. Trzy krzyże ołtarzowe, ufundowane 1854 przez Antoniego Soleckiego proboszcza suserskiego, drewniane o ramionach zakończonych gałkami z kości słoniowej, z mosiężnymi figurkami Chrystusa. Lichтары: 1—2. cynowe, barokowe w. XVII/XVIII (fig. 134) na kulach z łapami; 3—4. mosiężne w. XVIII/XIX; 5—10. cynowe, klasycystyczne 1. poł. w. XIX; 11—14. drewniane 1. poł. w. XIX. Lampa wieczna mosiężna gotycko-renesansowa 2. ćw. w. XVI (fig. 133), kuta, ażurowa. Kocioł muzyczny ofiarowany 1852 przez Nepomucenę Petrykowską. 143 Ornat biały 2. poł. w. XVIII (fig. 143). Kapa z tkaniny francuskiej 1. poł. w. XVIII (fig. 144).

Cmentarz kościelny otoczony murem po 1810, otynkowanym, o narysie prostokąta zamkniętego półkoliście od wsch. W przerwie muru na osi od wsch. dzwonnica wzniesiona współcześnie z kościołem, murowana z cegły, otynkowana, wewnątrz konstrukcji słupowej z zastrzałami; czworoboczna, z dwiema kondygnacjami rozdzielonymi gzymsem kordonowym; w górnej strefie półkoliście zamknięte przezrocza; dach namiotowy, kryty blachą. W narożach ogrodzenia cztery półkoliste kapliczki ujęte lizenami i zwieńczone trójkątnymi szczycikami, ponadto w murze dwie bramki ujęte lizenami i kryte siodłowymi daszkami dachówkowymi. Od zach. brama główna z trzema przejściami prostokątnymi; wyższa część środkowa zwieńczona trójkątnym szczytem, nad bocznymi spływy bezwolutowe oraz na skrajach figury śś. Jana Nepomucena i Antoniego Padewskiego z Dzieciątkiem, piaskowcowa 1. poł. w. XIX. Poza murem cmentarza kościelnego nagrobki: 1. Joanny z Lesiewskich Zielińskiej (zm. 1860), żeliwny; 2. Marii Czarnowskiej (zm. 1864), piaskowcowy z rzeźbą kłęczącego dziecka.

DWOREK. Wzniesiony 1. poł. w. XIX zapewne dla Skar-

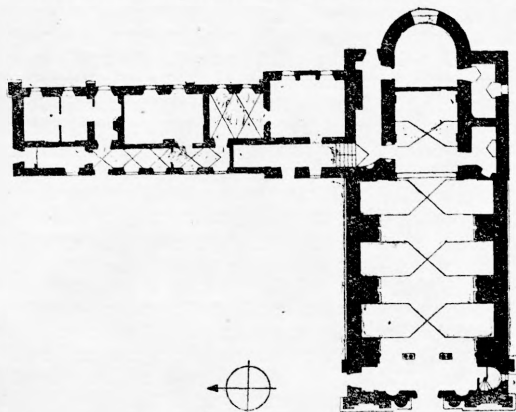
żyńskich, później przebudowywany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, otynkowany. Parterowy, na piwnicach sklepionych kolebkowo, z mieszkalnym poddaszem. Na planie prostokąta, pięćosiowy z dwuosiową wystawką. Układ wnętrza dwutraktowy. Dach naczółkowy kryty blachą.

RESZTKI PARKU założonego ok. poł. w. XIX, ze stawem przez który przepływał strugi.

SZCZAWIN KOŚCIELNY

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR POREFORMACKI (fig. 5). Spro-⁵wadzenie reformatów 1661 staraniem Jakuba Olbrachta Prawdzica Szczawińskiego, wojewody inowrocławskiego, starosty gabińskiego i łęczyckiego; wówczas budowa murowanego kościoła i klasztoru. 1787—9 przekształcenie kościoła (fasada, przeszło chórowe i podziały ścian wnętrza) wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego* z fundacji Skarżyńskich (?); konsekracja 1790. W posiadaniu reformatów do kasaty 1864, następnie filia parafii w Suserzu. Erekcja parafii 1919. Kościół remontowany 1815 (wówczas pokryty dachówką przez dekarza *Antoniego Dobrosielskiego*), częściowo 1946 oraz 1959—60. Klasztor, z wyjątkiem skrzydła wsch., rozebrany 2. poł. w. XIX i 1939—45.

A. KOŚCIÓŁ PAR. p.w. Nawiedzenia N. P. Marii. Barokowo-klasycystyczny. Orientowany. Murowany z cegły, otyn-

Kościół par. w Szczawinie Kościelnym 1:750

- kowany. Pod kościołem krypta ze sklepieniami kolebkowo-krzyżowymi na gurtach, wspartymi na filarach. Jednonawowy, na planie prostokąta, z trójprzęsłową nawą poprzedzoną węższym przęsłem chórowym oraz z węższym prezbiterium zamkniętym półkolistą apsydą, w której za ołtarzem głównym w przyziemiu zakrystia, w górnej kondygnacji chór zakonny; po bokach prezbiterium wąskie prostokątne piętrowe aneksy, ujęte wspólną bryłą z dolnymi, wyodrębnionymi kondygnacjami korpusu, mieszczące m.i.: od pd. skarbczyk i składzik, od pn. korytarz łączący kościół ze skrzydłem klasztornym. Wewnątrz (fig. 6) w nawie układ ściennie-filarowy z głębokimi, niskimi wnękami arkadowymi na ołtarze. Podziały ścian pilastrami tokańskimi na cokółkach, w prezbiterium pojedynczymi, w nawie parzystymi, dźwigającymi belkowanie z gładkim fryzem i gzymsem ząbkowym. Archiwolty arkad profilowane, wsparte na odcinkach gzymśów. Tęcza o łuku półkolistym. Sklepienia w nawie i prezbiterium kolebkowo-krzyżowe o prostokątnych lunetach, w których okna zamknięte odcinkowo; nad chórem zakonnym kolebkowe z lunetami. Chór muzyczny klasycystyczny wsparty na dwóch parach kolumn oraz dwóch półkolumnach tokańskich; parapet z płycinami wypełnionymi stiukową dekoracją z rozet i liści laurowych. Pod chórem kruchta z wejściami; od pd. kolistą klatka schodowa, z której wejście na chór muzyczny i poddasze; drzwiczki barokowe w. XVIII o ozdobnie wykrojonych płycinach, z żelaznym starym zamkiem. Posadzka z płyt szarego i czerwonego marmuru. W pomieszczeniach przy prezbiterium od pd. sklepienia kolebkowe z lunetami, w zakrystii
- 9 strop na gzymisie profilowanym z ząbkami. Fasada (fig. 9) parawanowa, trójdzielna, o dwukondygnacyjowej, lekko cofniętej części środkowej, ujętej kolumnami w dolnej kondygnacji tokańskimi, w górnej jońskimi, zwieńczonej trójkątnym szczytem; części boczne ujęte tokańskimi pilastrami, zwieńczone niskimi, czworobocznymi, dwustopniowymi wieżyczkami nakrytymi ostrosłupowo; między kondygnacjami belkowanie z tryglifowym fryzem, między pilastrami i kolumnami odcinki gzymśów kordonowych oraz płyciny: w strefie środkowej dolnej kondygnacji prostokątne z ławkami, z tablicą fundacyjną nad wejściem, w strefie górnej nad wejściem półkolistą wnęką, po bokach płyciny kolistę; w górnej kondygnacji wnęki: prostokątna z krucyfiksem barokowym w. XVII i wyżej półkolistą. Boczne elewacje prześła fasadowego opracowane analogicznie jak skrajne pola fasady. Przed fasadą taras kamienny nowszy, z żelazną balustradką koniec w. XVIII. Dachy dwuspadowe, nad

bocznymi częściami korpusu (odpowiadającymi wnękom arkadowym we wnętrzu i aneksom przy prezbiterium) pulpitowe, kryte dachówką; stożkowe daszki na skrajach fasady kryte blachą. — Ołtarz główny barokowy 2. poł. w. XVIII (fig. 46) odnowiony 1859 przez mal. *Bonifacego Czarneckiego*, architektoniczny z kolumnami i pilastrami kompozytowymi na wysokim, dwuczłonowym cokole; z rzeźbami: Matki Boskiej Bolesnej, św. Jana Ewangelisty (fig. 105), św. Anny (fig. 104) i Joachima (?) (fig. 103) oraz aniołów na gzymsach zwieńczenia i półpostacią Boga Ojca w szczycie; w łłach po bokach ołtarza mal. w toniach popiersia św. zakonników franciszkańskich; w polu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem o cechach w. XVII, w sukience z blachy srebrnej barokowej w. XVII/XVIII; na zasuwie obraz Nawiedzenie N. P. Marii mal. rzekomo *Franciszek Smuglewicz* 1793 (fig. 77), w zwieńczeniu obraz Chrystusa na krzyżu z końca w. XVIII; tabernakulum z czasu ołtarza zwieńczone koszem kwiatowym; po bokach na mensie dwa relikwiarze barokowo-klasycystyczne z końca w. XVIII, trzykondygnacyjne z relikwiami m.i. św. Bonifacego, Benedykta, Jucundusa, na podstawach sarkofagowych; w zwieńczeniu rama owalna z wazą w szczycie; antependium barokowe z czasu ołtarza z płaskorzeźbioną sceną Spotkania Marii ze św. Józefem. Po obu stronach prezbiterium skomponowane z ołtarzem głównym dwa ołtarzyki boczne z menśmami konsolkowymi, rokokowo-klasycystyczne 2. poł. w. XVIII; lewy (fig. 48) z obrazem św. franciszkańskiego, prawy św. Antoniego Padewskiego z Dzieciątkiem Jezus i Matką Boską. Balustrada tralkowa przed ołtarzem głównym barokowa 2. poł. w. XVIII. Sześć ołtarzy bocznych rokokowo-klasycystycznych 4. ćw. w. XVIII (fig. 47), parami analogicznych, z pilastrami i kolumnami kompozytowymi oraz rzeźbami aniołków (fig. 106) i główek aniołków w zwieńczeniu; z płaskorzeźbionymi i polichromowanymi antependiami z czasu ołtarzy; w ołtarzach przy ścianie pn. (licząc od prezbiterium) obrazy: 1. Wniebowstąpienie w. XIX; w antependium scena Snu św. Józefa; 2. św. Piotr z Alkantary w polu głównym oraz nieokreślony święty w zwieńczeniu; w antependium motywy: księgi, czaszki, biczownicy; 3. św. Walenty w polu głównym, w zwieńczeniu Cud św. Walentego, w antependium scena z cudownej działalności świętego; w ołtarzach przy ścianie pd.: 4. Matka Boska z Chrystusem nadający odpust zakonnikowi franciszkańskiemu w polu głównym oraz św. Michał Archanioł w zwieńczeniu; w antependium scena Stygmatyzacji św. Franciszka z Assyżu; 5. Wizja św. Antoniego Padewskiego

46

105

104, 103

77

48

47

106

- 76 kopia z *Szymona Czechowicza* w polu głównym (fig. 76) oraz św. Roch w zwieńczeniu; w antependium scena Kazania św. Franciszka do ryb; 6. św. Pacyfik w polu głównym oraz św. Mikołaj bp w zwieńczeniu; w antependium motywy: lilie, czaszka i biczownica. Ambona późnobarokowa 2. poł. w. XVIII (fig. 55) skomponowana z ustawionym pod nią konfesjonalem z tegoż czasu; ozdobiona dekoracją akantową, wolutami, wazonami i muszlami; na baldachimie rzeźba Mojżesza z tablicami dekalogu. Kropielnice z końca w. XVII: 1. granitowa; 2. piaskowcowa. Sześć konfesjonatów późnobarokowych w. XVIII. Nad murowanym parapetem chóru muzycznego kratka ażurowa z trzema figurkami puttów, barokowymi 2. poł. w. XVIII. Komoda na ornaty oraz kredencja w zakrystii późnobarokowe w. XVIII. Lustro w ramie klasycystycznej z wazonami i zwisami laurowymi koniec w. XVIII. Sześć krucyfiksów ołtarzowych drewnianych, późnobarokowych, na wolutowych podstawkach 4. ćw. w. XVIII. Kilkanaście lichtarzy drewnianych barokowych w. XVIII. Katafalk z lichtarzami 1. poł. w. XIX o charakterze barokowym. Obraz św. Zofii z córkami (fig. 74), mal. na desce w tondzie, 2. poł. w. XVII. Portret trumienny Jakuba Olbrachta Szczawińskiego (fig. 82), starosty gabińskiego i łączyckiego, fundatora 1661 kościoła i klasztoru, z 2. poł. w. XVII, mal. na blasze miedzianej wokół trybowanej i poślacanej, w owalnej ramie barokowej, rzeźbionej drewnianej. Miedzioryt 1718 (fig. 79) wyk. *Johann Gottfried Krisner* z Lipszyc (?), z mapą Polski, rozmieszczeniem i spisem konwentów reformackich w Polsce oraz sygnaturą grafika. Krucyfiks o charakterze w. XVII. Epitafia: 1. Jana Kantego Bartoszewskiego, sędziego grodzkiego gostyńskiego (zm. 1794) oraz jego żony Julianny (zm. 1811), fundacji synowej, z piaskowca; 2. Stanisława Kostki Łączyńskiego, podkomorzego gostyńskiego (zm. 1807), z czarnego marmuru, z mosiężnymi rozetami w narożach; 3. Dionizego Łączyńskiego, kapitana gwardii koronnej, sędziego pokoju powiatu gostyńskiego (zm. 1814) oraz jego żony Teodory z Podczaskich (zm. 1823), z szarego marmuru, uszkodzone; 4. Wojciecha Majewskiego (zm. 1841), właściciela wsi Rybie, z czarnego marmuru. Kielichy: 1. gładki w. XVIII z cechą imienną złotnika SO, nierozwiązana, pod stopą wryty herb Szreniawa oraz inicjały fundatora SIBAV; 2. barokowy ze stopą trybowaną z datą 1709 i gładką czaszą, ofiarowany przez Ludwika Roguskiego 1789. Tablica wotywna z blachy mosiężnej z trybowanymi postaciami: księdza Raczyńskiego fundatora oraz jego rodziców i siostry klęczących pod wizerunkiem Matki Boskiej z Dzieciątkiem, klasycystyczna

1. poł. w. XIX. Ornat biały z tkaniny w. XVIII przetykanej nicią srebrną. Kocioł muzyczny miedziany barokowy w. XVIII. Dzwon przelany 1835 ze starszego 1745. Chora-giewka żelazna z datą 1853 i inicjałami X US RG.

B. KLASZTOR. Murowany po 1661, przerabiany w. XVIII, rozebrany częściowo po kasacie 2. poł. w. XIX oraz 1939—40. Z pierwotnych zabudowań z czworobocznym wirydarzem pośrodku zachowane skrzydło wsch. połączone z częścią prezbiterialną kościoła. Murowane z cegły, otynkowane. Piętrowe, na planie wydłużonego prostokąta, ujęte od wsch. trzema szkarpami. Układ pomieszczeń jednotraktowy z korytarzem. W części pomieszczeń w przyziemiu oraz w korytarzach (w przyziemiu i na piętrze) sklepienia kolebkowo-krzyżowe (fig. 17). Otwory okienne przemurowane, przeważnie powiększone. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. — Rzeźby: 1. Chrystus Frasobliwy, barokowa w. XVII—XVIII (fig. 94) (w niszy przy wejściu do prezbiterium); 2. grupa Ukrzyżowania (fig. 97) z Matką Boską Bolesną, śś. Janem Ewangelistą oraz Marią Magdaleną, barokowe w. XVII/XVIII (w korytarzu na piętrze).

17

94

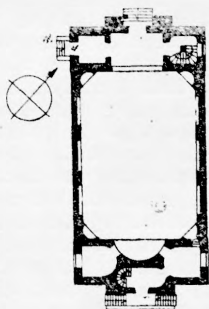
97

TREBKI

WIEŚ. Gniazdo rodowe Prawdziców Trąbskich. 1303 wzmiankowany Andrzej dziedzic Trambek. Data lokacji na prawie miejskim nieznana; jako miasto wzmiankowane 1525—1602. W 4. ćw. w. XVIII w posiadaniu Macieja Sobolewskiego, kasztelana warszawskiego, od 1792 jego zięcia Ludwika Szymona Gutakowskiego, w pocz. w. XIX zapewne Łączyńskich, później Małkowskich. Układ przestrzenny o charakterze ulicówki, z kościołem par. przy głównej drodze oraz zabudowaniami typu folwarcznego i przemysłowego.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Stanisława Kostki (fig. 8, 15). Parafia p.w. N. P. Marii i Wszystkich Świętych erygowana 1303 przez Andrzeja Zarembe, bpa poznańskiego. Kościół z murowanym prezbiterium i drewnianą nawą restaurowany 1616, być może spalony przed 1664, odbudowywany 1664—72. Obecny wzniesiony 1802 wg projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego*, z fundacji Łączyńskich, zapewne Stanisława Kostki, starosty gabińskiego, podkomorzego gostyńskiego. Odnowiony 1968. Klasycystyczny. Zwrócony prezbiterium na pd.-wsch. Murowany z cegły, otynkowany. Częściowo podpiwniczony. Na planie prostokąta z nawą o narożach wewnątrz ściętych i z wyodrębnioną we wną-

8, 15

Kościół par. w Trębkach 1:750

trzu półkolistą apsydą ołtarzową, po której bokach podkowiaste pomieszczenia zakrystii i skarbczyka z lożami na piętrze, a od tyłu owalna kruchta z klatką schodową prowadzącą na łoża. Od frontu po bokach prostokątnej kruchty i chóru muzycznego kruchta i klatka schodowa prowadząca na chór i poddasze. W świątyni narożach nisze hemisferyczne oraz nad nimi prostokątne otwory łoż, w bocznych ścianach nawy płytkie arkadowe wnęki o górnych strefach wydzielonych gzymsem obiegającym wewnątrz i mieszczących półkoliste okna; gzymś wieńczący profilowany z ząbkami. Strop z wydatną fasetą, w bocznych pomieszczeniach oraz nad łożami stropy płaskie. Zewnątrz elewacje rozdzielone gzymsem kordonowym, zwieńczone belkowaniem z gzymsem modylionowym; skrajne przeszła elewacji bocznych oraz częściowo fasada i elewacja wsch. boniowane. Na ich osiach płytkie ryzality zwieńczone trójkątnymi ogzmysowanymi szczytami; wejście we wgłębny arkadowy portyku w typie serliany, o profilowanej archiwolcie, ujętym kolumnami tokańskimi, z półkolistym oknem w górnej strefie; w elewacji tylnej analogiczna płytka wnęka z wejściem do kruchty. W skrajnych przeszłach elewacji bocznych wejścia lub okna z trójkątnymi przyczółkami; w górnej strefie okna półkoliste z kluczami i na skrajach kwadratowe okna łoż, w profilowanych obramieniach. Dach czterospadowy z powiekami, kryty dachówką. — Ołtarz główny klasycystyczny

52 pocz. w. XIX (fig. 52) zapewne projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego*, z mensą murowaną, z obrazem Chrystusa Ukrzyżowanego 1. poł. w. XVII (?) oraz dwiema rzeźbami puttów na kanelowanych kolumnowych wspornikach po bokach obrazu na ścianie. Nowy ołtarz boczny ujęty kanelowanymi kolum-

nami z rzeźbami puttów 1. poł. w. XIX, w nim obrazy: 1. Matka Boska z Dzieciątkiem w. XVIII, w sukience metalowej, posrebrzanej i pozlacanej nowszej; 2. nieokreślony święty z nieczytelną sygnaturą malarza warszawskiego oraz data 1892. Dwie ramy ołtarzowe klasycystyczne 1. poł. w. XIX, w prawej obraz św. Rocha mal. B[ronisław] Rutkowski 1908; ponad ramami w owalach obrazy śś. Antoniego Padewskiego i Izydora 1. poł. w. XIX. Ambona (fig. 58) i chrzcielnica klasycystyczne zapewne projektu arch. *Hilarego Szpilowskiego* pocz. w. XIX; na koszu ambony zwisy laurowe, czasa chrzcielniczy wsparta na kanelowanym tronie. Lichtarz na paschał o charakterze barokowym 1. poł. w. XIX. Fotel barokowy 1. poł. w. XVIII. Cztery feretrony klasycystyczne 1. poł. w. XIX (zniszczone, na strychu). Obrazy śś. ewangelistów: Mateusza (fig. 78), Łukasza i Marka, sygn. F[eliks] Bąkiewicz 1. poł. w. XIX (na strychu). Portret Antoniego Wiktora (fig. 84), proboszcza trębskiego z sygn. F.B. Feliksa Bąkiewicza oraz data 1843. Rzeźby 1. poł. w. XIX: 1. Chrystus Zmartwychwstały; 2—4. aniołowie. Epitafium Józefy z Łączyńskich Chaleckiej (zm. 1837), z czarnego marmuru z herbem Nałęcz. Monstrancja klasycystyczna 1. poł. w. XIX. Kielichy: 1. gładki ofiarowany 1695 przez Jakuba(?) prepozyta łomżyńskiego; 2. ze stopą gładką w. XVIII; 3. klasycystyczny 1. poł. w. XIX. Relikwiarz klasycystyczny w formie krzyża maltańskiego 1. poł. w. XIX. Kociołek na wodę święconą mosiężny puklowany w. XVIII.

Na plebanii obraz: Prorok Eliasz z wdową z Sarepty i jej synem, szkoła obca w. XVIII (fig. 80), ofiarowany kościołowi w Trębkach ok. poł. w. XIX przez proboszcza Antoniego Wiktora.

Na cmentarzu kościelnym: płyta piaskowcowa Józefy z Rudnickich i Józefa Małkowskiego (zm. 1864); nagrobek Anieli z Pruszków Higersbergerowej (zm. 1877), późnoklasycystyczny, z piaskowca i marmuru, z popiersiem zmarłej w medalionie wyk. B[olesław] Syrewicz 1884.

DWÓR I. Wzniesiony 1. poł. w. XIX, być może dla Łączyńskich; rozbudowany 2. poł. w. XIX dla Małkowskich lub Radziszewskich. Parterowy, częściowo podpiwniczony, o dwutraktowym układzie wewnątrz. Ganek wsparty na kolumnach tokańskich, zwieńczony trójkątnym drewnianym szczytem. Dach dwuspadowy, kryty blachą.

DWÓR II. Wzniesiony ok. poł. w. XIX, być może dla Małkowskich. Gruntownie remontowany 1971—72. Neogotycki. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy, na planie litery L. Układ wewnątrz dwutraktowy, częściowo z korytarzem pośrodku. Szczyty schodkowe z arkadowymi fryzami, gzymsy

podokapowe kostkowe. Wejście w ryzalicie zwieńczonym pseudowieżyczkami, pomiędzy którymi fryz arkadkowy oraz blankowanie. Dachy dwuspadowe, kryte blachą.

TROSZYN

- 18** KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Leonarda (fig. 18). Pierwotny kościół par. p.w. śś. Wacława męczennika i Prokopa wyznawcy z w. XII lub 1. poł. w. XIII z fundacji książęcej; wzmiankowany 1341. Kolejny p.w. Św. Trójcy wzmiankowany w. XV, następnie 1616 p.w. św. Leonarda. Ponowna erekcja parafii 1556. Obecny kościół wzniesiony 1636, oszalowany 2. poł. w. XVII, konsekrowany 1665. Restaurowany w. XIX i 1926 (zamiana dachu gontowego na blaszany). Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, na kamiennej podmurówce. Oszalowany, wzmocniony lisicami. Na planie prostokąta zamkniętego trójbocznie od wsch., z prostokątną zakrystią i kruchtą od pn. oraz kwadratową nowszą kruchtą od zach. Wnętrze salowe, kryte pozornym sklepieniem kolebkowym. Ściany wzmocnione sfazowanymi lisicami o uproszczonych głowicach, wspierającymi profilowany gzyms obiegający wewnątrz. Belka tęczowa sfazowana, wpuszczona w prostokątne profilowane ramy w ścianach; na belce data 1636 oraz figury Matki Boskiej Bolesnej i św. Jana Ewangelisty z tegoż czasu. W zakrystii i kruchcie pn. stropy belkowane. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach, zapewne 1. poł. w. XIX. Okna w szerokich ramach, zamknięte półkoliście od góry, wielokwaterowe, w zakrystii kwadratowe. Z kruchty pn. do nawy portal prostokątny, o półkoliście zamkniętym otworze i szerokich węgarach, pokrytych płaskorzeźbionym ornamentem wiciowym (fig. 20); skrzydło drzwiowe z okuciami, zamkiem **137** (fig. 137) i łańcuchem ok. 1636. Dach dwuspadowy, kryty blachą, z trzema połaciami nad prezbiterium; nad zakrystią i kruchtą jednospadowy. Wieżyczka na sygnaturkę drewniana, ażurowa, zwieńczona blaszanym hełmem. — Ołtarz główny późnorenesansowy ok. 1640 (fig. 39), architektoniczny, **96** z uszakami, z rzeźbami z tegoż czasu: Ojca Kościoła (fig. 96) **95** oraz św. Leonarda (fig. 95) po bokach, śś. Pawła Pustelnika i Jana Chrzyciela w uszakach oraz zapewne śś. Piotra i Pawła w zwieńczeniu; w polu głównym obraz Matki Boskiej **73** Niepokalanie Poczętej. ok. 1640, na zasuwie obraz (fig. 73) rzekomo z datą 1643, ze sceną śmierci, sądu nad duszą zmarłego i dopuszczenia do raju w układzie Scala Salutis, z inskrypcjami; w zwieńczeniu obraz św. Piotra w. XVII (?), przemalowany; balustrada przed ołtarzem w. XVII (?). Ołtarz

boczny późnorenesansowy ok. 1640 (fig. 38), architektoniczny, z uszakami; z rzeźbami św. Doroty i nierozpoznanej świętej po bokach oraz dwóch aniołków w zwieńczeniu; w polu głównym obraz św. Leonarda w. XIX sygnowany inicjałami *D K*; w zwieńczeniu obraz Chrztu Chrystusa w Jordanie w. XVII (?). Ambona późnorenesansowa ok. 1640 (fig. 54) z rzeźbą pelikana w zwieńczeniu. Prospekt organowy ok. 1640, uzupełniony i odnowiony 1867, organy odrestaurowane 1935 przez *Władysława Marka Koźmińskiego* organmistrza z Płocka. Szafka w zakrystii barokowa w. XVII. Feretron z rzeźbą Matki Boskiej Skępskiej w. XVIII/XIX. Rzeźby: 1. Chrystus Zmartwychwstały w. XVII (fig. 93); 2—3. Chrystus Ukrzyżowany w. XVII i ludowy; 4. Anioł (uszkodzony, na strychu). Monstrancja barokowa ok. 1640 (fig. 117), z figurkami aniołków na ramionach, niewłaściwie zmontowana. Kielich późnogotycki 1. ćw. w. XVI (fig. 123) z napisem w. XIX o fundacji Mikołaja Żmichowicza w 1650, na stopie (fig. 135) plakietki z poł. w. XVII: Matka Boska z Dzieciątkiem, św. Jan Ewangelista, dwie główki anielskie oraz rozetki. Krzyż ołtarzowy cynowy w. XVII. Kocioł muzyczny miedziany w. XVIII. Lichtarze: 1. mosiężny w. XVII; 2—5. drewniane w. XVIII. Dzwonek mszalny mosiężny z datą 1841 i napisem cyrylicą. Ornaty: 1. zielony z kolumną z tkaniny w. XVIII; 2. czerwony 1853 z kolumną z adamaszku i bokami aksamitnymi.

WALISZEW

DWÓR. Wzniesiony 1. poł. w. XIX dla Czarnowskich. Obecnie w ruinie. Murowany z cegły, otynkowany. Na piwnicach sklepionych kolebkowo z lunetami oraz koszowo. Parterowy, z mieszkalnym poddaszem. Na planie prostokąta. Od frontu portyk wgłębny o dwóch filarach i dwóch półfilarach, zwieńczony trójkątnym szczytem. Naroża oraz obramienia półkolistych okien w szczytach boniowane. Układ wnętrza dwutraktowy. Dach dwuspadowy z naczółkami, kryty dachówką.

ZABORÓW NOWY

DWÓR. Wzniesiony w. XVIII dla Zaborowskich. Rozbudowany w. XIX, w tym czasie w posiadaniu Dłużewiczów, następnie Budnych. Zwrócony frontem ku pd. Drewniany, konstrukcji zrębowej, od pn. omurowany; na cokole z kamieni

polnych, nowsza część murowana z cegły; otynkowany. Parterowy. Częściowo na piwnicach sklepionych koszowo. Na planie wydłużonego prostokąta z murowanym gankiem z w. XIX przy części drewnianej. Układ pomieszczeń we wnętrzach dwu- i trzytraktowy; za sienią środkowy trakt sklepiony kolebkowo. Drzwi płycinowe z motywami rozet 1. poł. w. XIX. Dach naczółkowy kryty gontem, osłoniętym papą.

RESZTKI PARKU założonego 1. poł. w. XIX, ze starym drzewostanem oraz prostokątnym stawem od pn.

SPICHLERZ. Zbudowany 1. poł. w. XIX. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy. Pięćoosiowy o ścianach rozczłonkowanych wnękami zamkniętymi odcinkowo, z półkolistymi oknami. Od zach. trzy szkarpy z kamieni polnych. Drzwi dwuskrzydłowe ze skośnie układanych klepek nabijanych kowalskimi gwoździami, z zamkiem z nakładką ozdobnie wyciętą z blachy. Dach dwuspadowy z naczółkami, kryty blachą i papą.

ZYCK

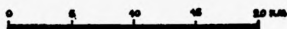
KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Michała Archanioła i Przemienienia Pańskiego. Parafia erygowana po 1341, w 2. poł. w. XIV lub pocz. w. XV, wzmiankowana 1442. Kolejny kościół drewniany p.w. św. Doroty wzniesiony 1543 w innym miejscu niż pierwotny (dalej od Wisły), w 1616 i 1672 wzmiankowany p.w. św. Jana Chrzciciela, spalony 1857. Obecny ukończony 1870 wg projektu arch. *Franciszka Tournelle'a* przez budowniczego Zakrzewskiego. Murowany z cegły, otynkowany. Na planie krzyża greckiego, z półkolistą zakrystią za prezbiterium. Wnętrze kryte stropem, zewnątrz naroża i fasada z lizenami. Dachy dwuspadowe z trójkątnymi szczytami. — Polichromia wnętrza ok. 1880, m.i. na ścianie wsch. postacie św. Piotra i Pawła mal. *Adam Malinowski* z Warszawy 1882. Trzy ołtarze neobarokowe ok. 1870. Stara krypta granitowa. Feretron 1. poł. w. XIX z obrazami św. Anny Samotrzeć oraz Oka Opatrzności ze św. Pustelnikiem. Dwa krucyfiksy procesyjne 1. poł. w. XIX. Skrzynia drewniana z okuciami w. XVII—XVIII. Skarbonka z okuciami 1. poł. w. XIX. Monstrancja klasycystyczna 1. poł. w. XIX. Kielich barokowy 3. ćw. w. XVII z nowszym nodusem (fig. 125), z trybowanymi przedstawieniami: Matki Boskiej z Dzieciątkiem, Anioła Stróża, św. Antoniego Padewskiego i św. Marcina na stopie oraz św. Mikołaja i trojga nierozpoznanych świętych na czaszy. Siedem lichtarzy cynowych w. XVIII. Ornaty: 1. z kolumną haftowaną złotem w kwiaty

tulipanów 2. poł. w. XVII oraz bokami z tkaniny klasycystycznej w. XVIII/XIX (fig. 139); 2. z bokami z tkaniny złotolitej w. XVIII. 139

Z dawnego wyposażenia obecnie w domu biskupim w Płocku: obraz Św. Rodziny ze śś. Anną i Janem Chrzcicielem (fig. 69) kopia zapewne w. XVII obrazu mal. przez Bernardina Luini wg kartonu Leonarda da Vinci. 69

Planiki w tekście wykreślono na podstawie pomiarów w zbiorach ZAKŁADU ARCHITEKTURY POLSKIEJ POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ (kościół w Trębkach), WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU KONSERWATORSKIEGO w Warszawie (pałace w Słubicach i Studzieńcu), WOJEWÓDZKIEJ PRACOWNI URBANISTYCZNEJ (Gąbin, Gostynin — plany miast) oraz INSTYTUTU SZTUKI PAŃ (kościół i klasztor w Szczawinie Kościelnym, kościoły w Luszyńcu, Osmolinie, Suszerzu).

POWIAT GOSTYNIŃSKI

POWIAT GOSTYNIŃSKI

1:50,000

ILUSTRACJE

Fotografie wykonali:

J. CHODYNA, S. DEPTUSZEWSKI (fig. 31, 37, 43, 66—7, 69, 70, 87); S. DEPTUSZEWSKI (fig. 2, 5, 8, 11, 12, 19, 27—30, 33—6, 40, 47, 49, 54, 74, 77—80, 84, 103—5, 119, 126, 140, 142); D. KACZMARZYK (fig. 1, 26); E. KOZŁOWSKA-TOMCZYK (fig. 22, 81, 86); J. LANGDA (fig. 6, 9, 17, 46, 48, 55, 68, 76, 82, 94, 97—8, 106, 122, 127, 136); S. STEPNIIEWSKI (fig. 3, 4, 7, 10, 13—6, 18, 20—21, 23—5, 32, 38—9, 41—2, 44—5, 50—3, 56—65, 71—3, 75, 83, 85, 88—93, 95—6, 99—102, 107—118, 120—5, 128—135, 137—9, 141, 143—4). Wszystkie zdjęcia w zbiorach INSTYTUTU SZTUKI PAN

Fig. 1. Luszyn, kościół par. 1595. Widok od pd.-zach. (s. VII, 21).

Fig. 2. Luszyn, kościół par. 1595. Widok od pd.-wsch. (s. VII, 21).

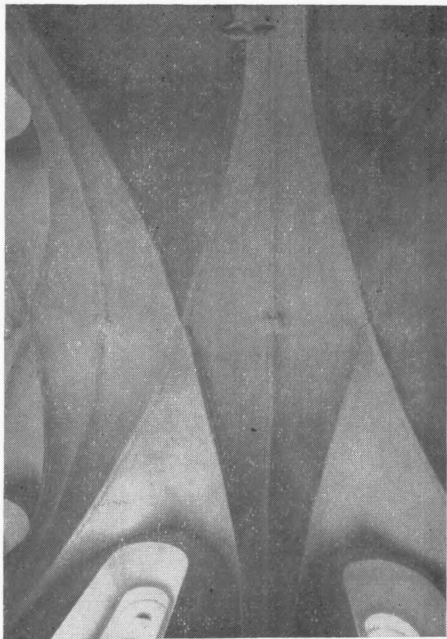

Fig. 3. Luszyn, kościół par. 1595. Sklepienie prezbiterium (s. 21).

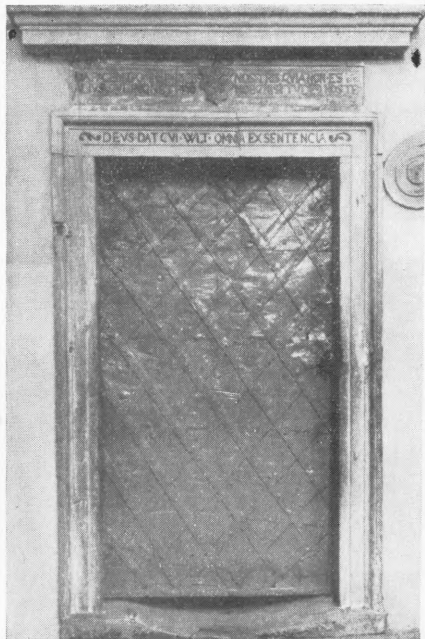

Fig. 4. Luszyn, kościół par. Portal do zakrystii koniec w. XVI (s. VII, 22).

Fig. 5. Szczawin Kościelny. kościół i klasztor poreformacki 1661 i 1787—9 (s. VII, 45).

Fig. 6. Szczawin Kościelny, kościół poreformacki 1661 i 1787—9. Wnętrze (s. 46).

Fig. 7. Osmolin, kościół par. 1791, arch. H. Szpilowski. Fasada (s. VIII, 25).

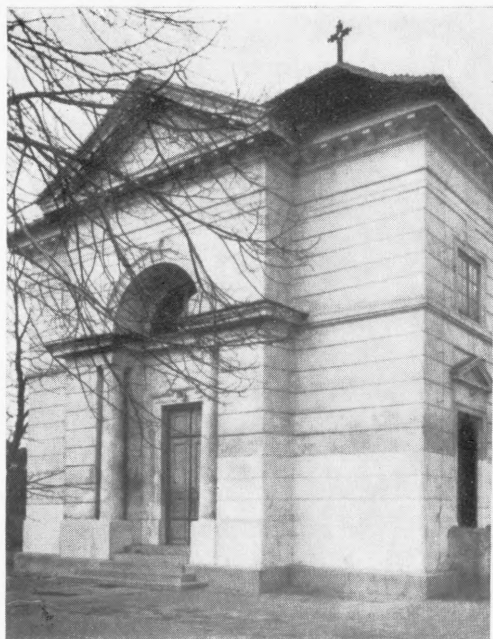

Fig. 8. Trębki, kościół par. 1802, arch. H. Szpilowski, Fasada (s. VIII, 49).

Fig. 9. Szczawin Kościelny, kościół par. Fasada 1787—9 arch. *H. Szpilowski* (s. VII, 46).

Fig. 10. Słubice, kościół par. Fasada 1791, arch. *H. Szpilowski* (s. VIII, 30).

Fig. 11. Susierz, kościół par. Fasada 1810, arch.
H. Szpilowski (s. 41).

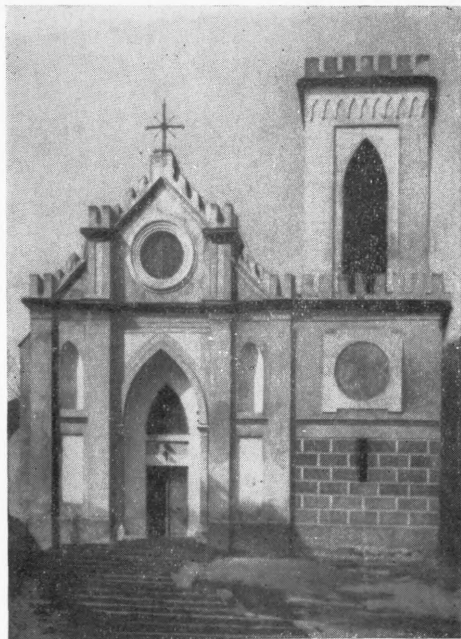

Fig. 12. Gostynin, kościół par. (poewangelicki).
Fasada 1824–30, arch. H. Szpilowski (s. VIII,
14).

Fig. 13. Susierz, kościół par. Wnętrze 1810, arch. *H. Szpilowski* (s. VIII, 42).

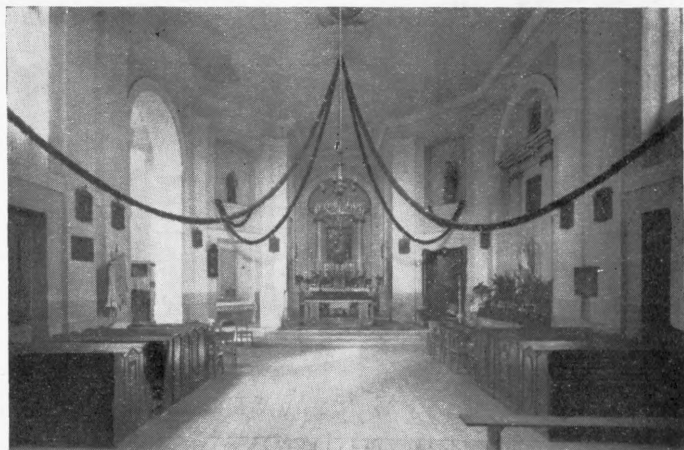

Fig. 14. Osmolin, kościół par. Wnętrze 1791, arch. H. Szpilowski (s. VIII, 26).

Fig. 15. Trębki, kościół par. Wnętrze 1802, arch. H. Szpilowski (s. 49).

Fig. 16. Słubice, kościół par. Wnętrze 1791,
arch. H. Szpilowski (s. 31).

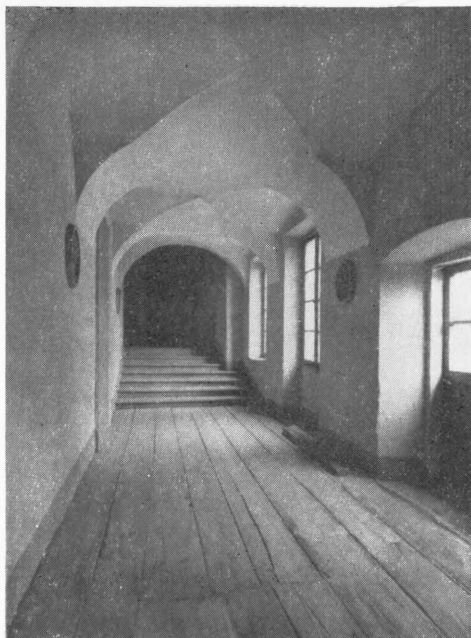

Fig. 17. Szczawin Kościelny, klasztor porefformacki 2. poł. w. XVIII. Korytarz na piętrze
(s. 49).

Fig. 18. Troszyn, kościół par. 1636. Widok od pd.-wsch. (s. VIII, 52).

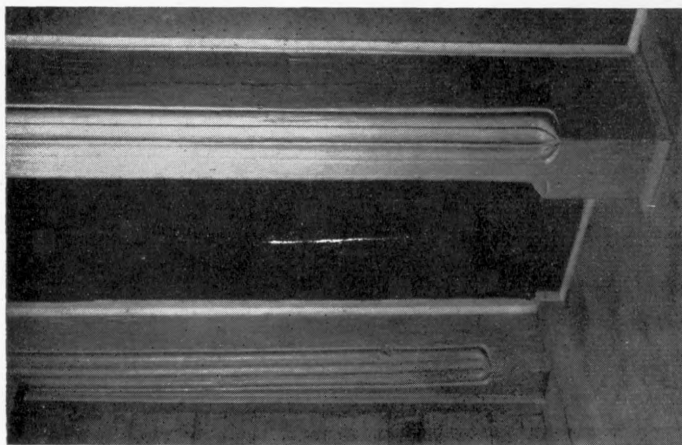

Fig. 19. Sokolów, kościół par. Belki podchórza w. XVI (s. VIII, 37).

Fig. 20. Troszyn, kościół par. Portal drewniany 1636
(s. 52).

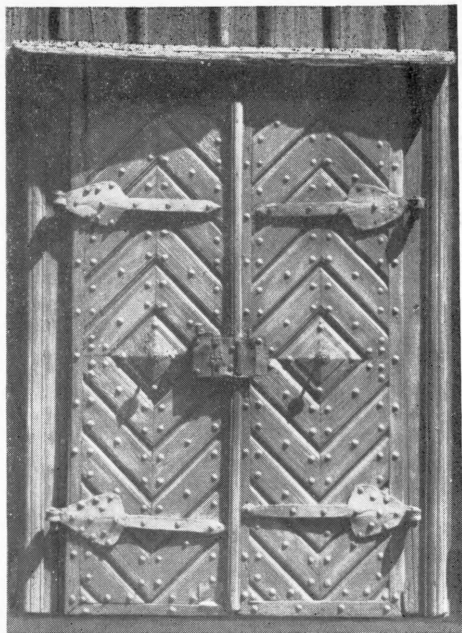

Fig. 21. Sokołów, kościół par. Drzwi pocz.
w. XIX (s. 37).

Fig. 22. Słubice, założenie pałacowe 1789, arch. *H. Szpilowski*. Widok od frontu (s. 33).

Fig. 23. Słubice, pałac 1789, arch. *H. Szpilowski*. Widok od frontu
(s. IX, 33).

Fig. 24. Słubice, pałac 1789, arch. *H. Szpilowski*. Elewacja ogrodowa
(s. IX, 33).

Fig. 25. Studzieniec, pałac ok. 1790, arch. *H. Szpilowski*. Fasada (s. IX, 40).

Fig. 26. Model, dwór 1. poł. w. XIX. Widok od frontu (s. IX, 25).

Fig. 27. Ciechomice, dwór 2. ćw. w. XIX. Widok od frontu (s. IX, 2).

Fig. 28. Ciechomice, oficyna zach. 2. ćw. w. XIX (s. 2).

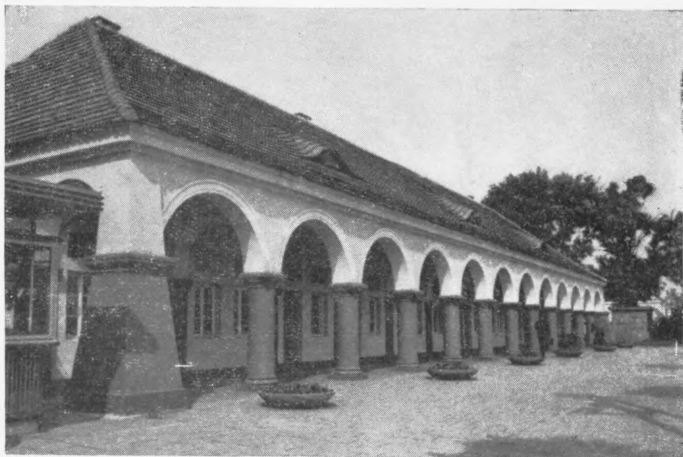

Fig. 29. Gostynin, hale targowe 2. ćw. w. XIX (s. X, 16).

Fig. 30. Gąbin, dawna pastorówka 1829. Widok od frontu (s. 9).

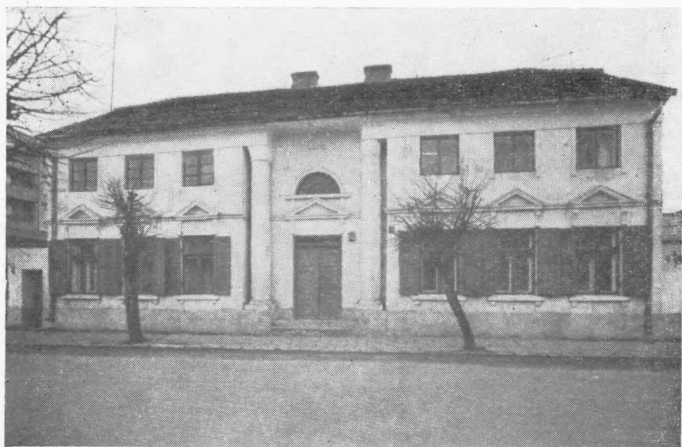

Fig. 31. Gostynin, dom ok. 1824, ul. Buczka 14 (s. X, 17).

Fig. 32. Dobrzyków, dom 1. poł. w. XIX (s. 6).

Fig. 33. Gostynin, ratusz 1824, arch. H. Szpilowski (?) (s. IX/X, 15).

Fig. 34. Gąbin, ratusz 1826. Widok od ul. Warszawskiej (s. IX/X, 10).

Fig. 35. Gąbin, dom 1809. Fasada (s. X, 10).

Fig. 36. Duninów, „zameczek” 2. poł. w. XIX (s. IX, 7).

Fig. 37. Dobrzyków, kościół par. Ołtarz boczny koniec w. XVI i 2. ćw. w. XVII (s. X, 4).

Fig. 38. Troszyn, kościół par. Ołtarz boczny ok. 1640 (s. X, 53).

Fig. 39. Troszyn, kościół par. Ołtarz główny
ok. 1640 (s. X, 52).

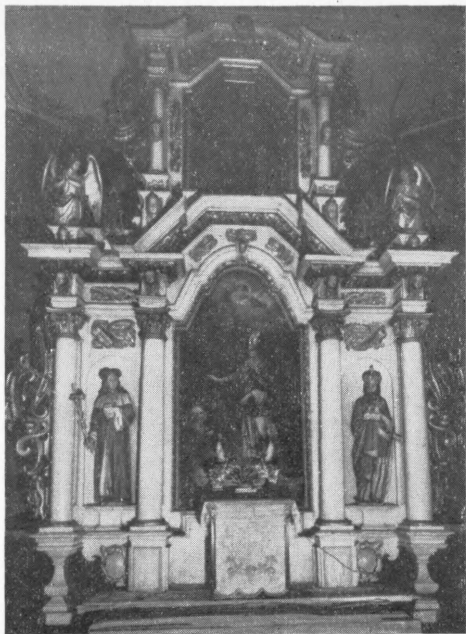

Fig. 40. Sokolów, kościół par. Ołtarz główny
ok. poł. w. XVII (s. X, 37).

Fig. 41. Dobrzyków, kościół par. Ołtarz główny pocz. w. XVIII (s. X, 4).

Fig. 42. Luszyń, kościół par. Ołtarz główny ok. 1700 (s. X, 22).

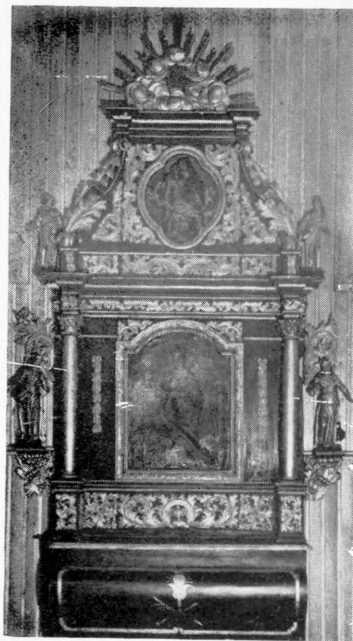

Fig. 43. Dobrzyków, kościół par. Ołtarz boczny 1. ćw. w. XVIII (s. X, 4).

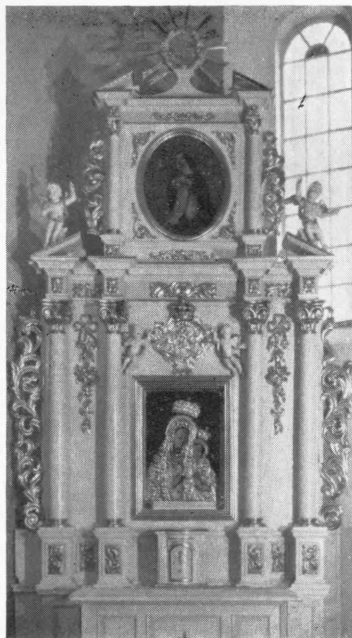

Fig. 44. Luszyn, kościół par. Ołtarz boczny ok. 1700 (s. 22).

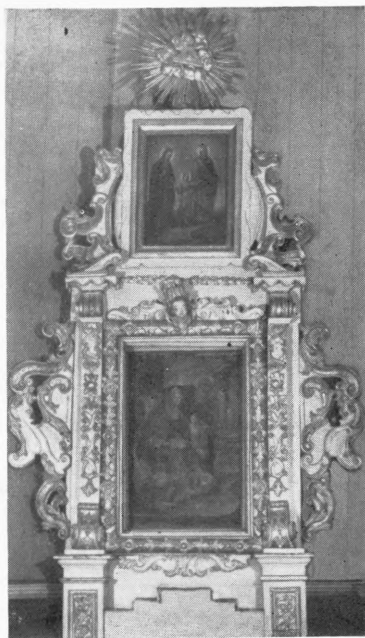

Fig. 45. Sokolów, kościół par. Ołtarz boczny ok. poł. w. XVIII (s. X, 38).

Fig. 46. Szczawin Kościelny, kościół par. Ołtarz główny 2. poł. w. XVIII (s. 47).

Fig. 47. Szczawin Kościelny, kościół par. Ołtarz boczny 2. poł. w. XVIII (s. X, 47).

Fig. 48. Szczawin Kościelny, kościół par. Ołtarzyk boczny 2. poł. w. XVIII (s. 47).

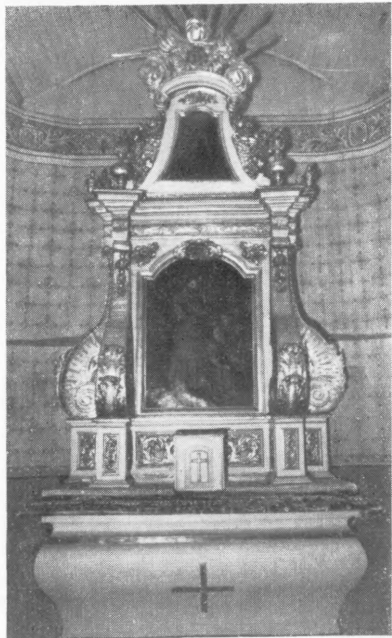

Fig. 49. Korzeń, kościół par. Ołtarz główny ok. poł. w. XVIII (s. X, 20).

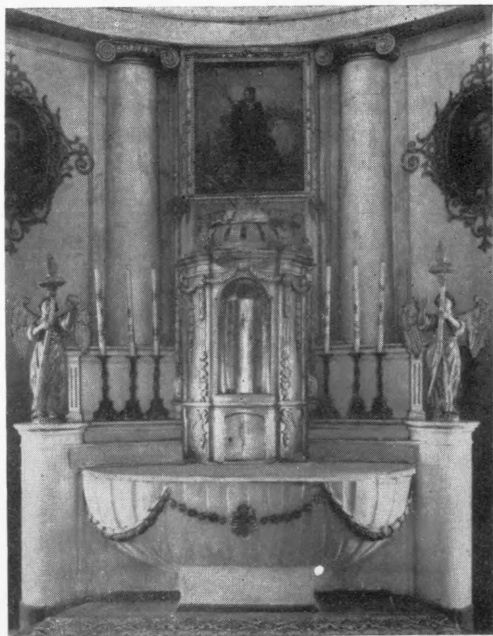

Fig. 50. Suserz, kościół par. Ołtarz główny ok. 1810 (s. X, 43).

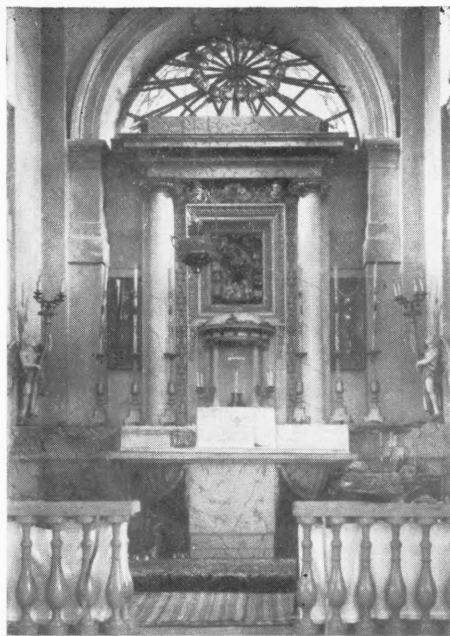

Fig. 51. Słubice, kościół par. Ołtarz główny po 1791 (s. X, 31).

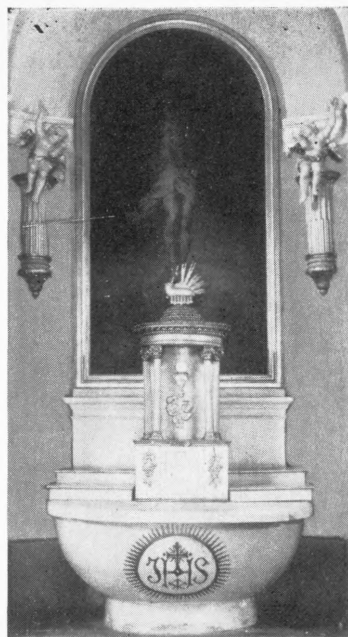

Fig. 52. Trębki, kościół par. Ołtarz główny pocz. w. XIX (s. X, 50).

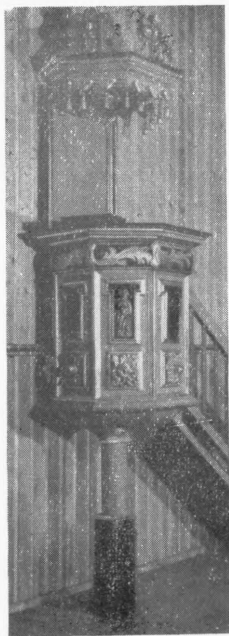

Fig. 53. Dobrzyków, kościół par. Ambona koniec w. XVI (s. X/ XI, 5).

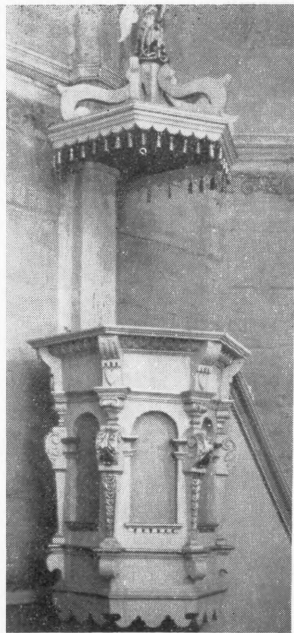

Fig. 54. Troszyn, kościół par. Ambona 2. ćw. w. XVII (s. X/XI, 53).

Fig. 55. Szczawin Kościelny, kościół par. Ambona 2. poł. w. XVIII (s. 48).

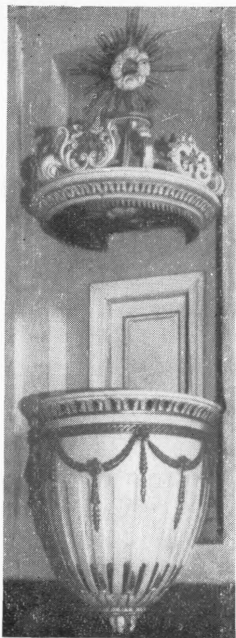

Fig. 56. Suserz, kościół par. Ambona ok. 1810 (s. X, 43).

Fig. 57. Słubice, kościół par. Ambona po 1791 (s. X, 32).

Fig. 58. Trębki, kościół par. Ambona 1. poł. w. XIX (s. X, 51).

Fig. 59. Dobrzyków, kościół par. Chrzcielnica w. XVI (?)
(s. 5).

Fig. 60. Luszyń, kościół par. Kropielnica koniec w. XVI
(s. 23).

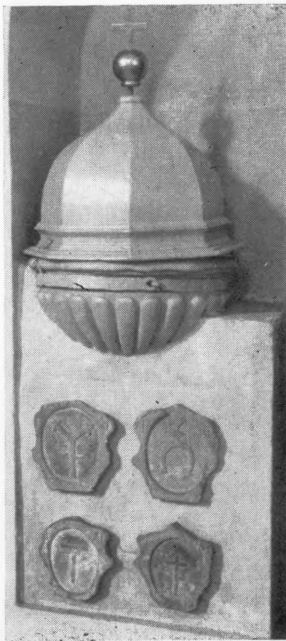

Fig. 61. Luszyń, kościół par. Chrzcielnica w. XVI/XVII
(s. 23).

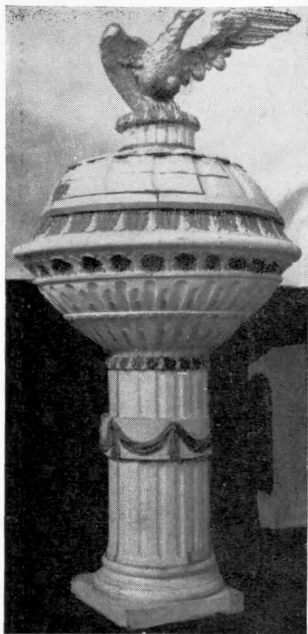

Fig. 62. Susierz, kościół par.
Chrzcielnica ok. 1810 (s. X, 43).

Fig. 63. Sokołów, kościół
par. Chrzcielnica 1. poł.
w. XVIII (s. 38).

Fig. 64. Siubice, kościół par.
Chrzcielnica po 1791 (s. X, 32).

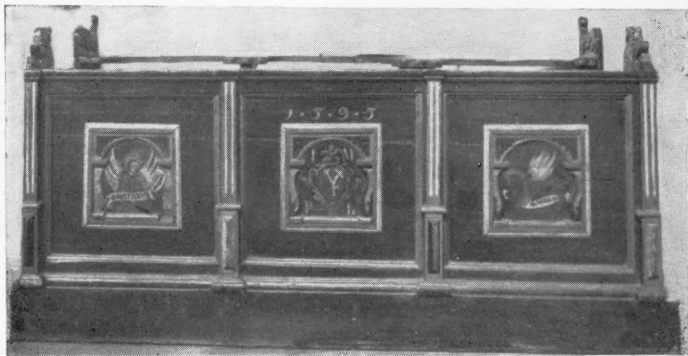

Fig. 65. Luszyn, kościół par. Stalle 1595 (s. XI, 23).

Fig. 66. Dobrzyków, kościół par. Stalle 1. poł. w. XVIII (s. XI, 5).

Fig. 67. Dobrzyków, kościół par. Nastawa ołtarza koniec w. XVI (s. X, 4).

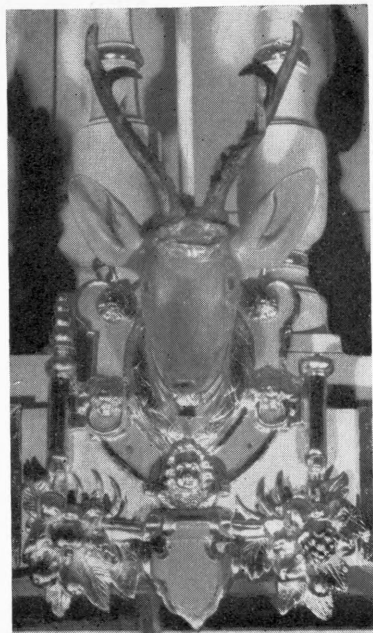

Fig. 68. Dobrzyków, kościół par. Meluzyna koniec w. XVI (s. XI, 5).

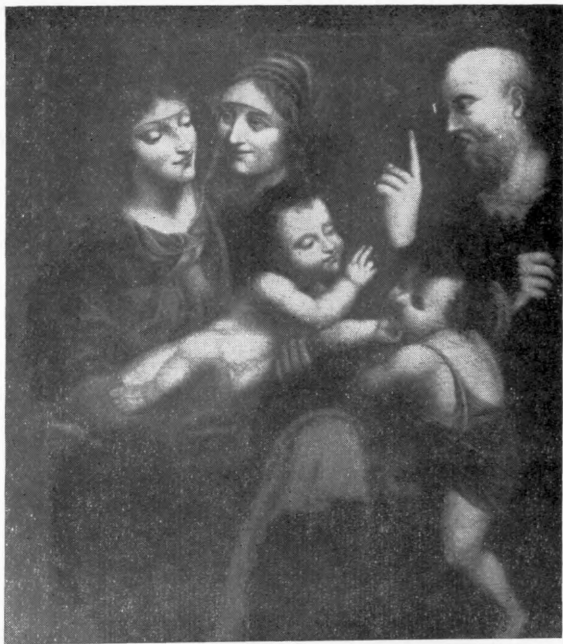

Fig. 69. Zyck (obecnie Muzeum Diecezjalne w Płocku).
Obraz Św. Rodziny, kopia w. XVII z obrazu B. Lu-
niego (s. XI, 55).

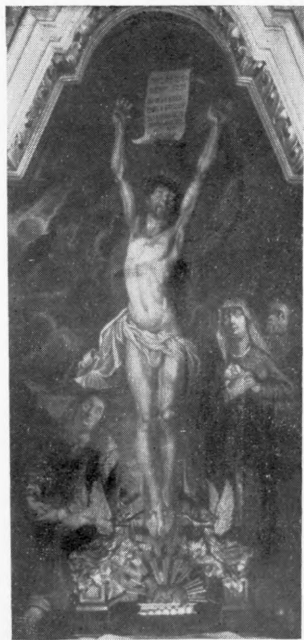

Fig. 70. Sokółów, kościół par.
Obraz Oplakiwanie pod krzy-
żem (s. XI, 38).

Fig. 71. Luszyn, kościół par. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem 1. poł. w. XVII (s. 23).

Fig. 72. Słubice, kościół par. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVII (s. 32).

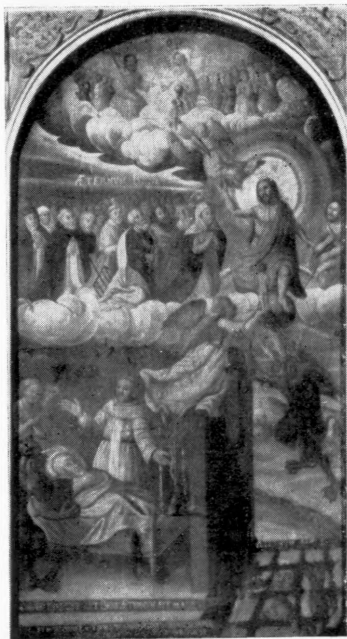

Fig. 73. Troszyn, kościół par.
Obraz Śmierci i Sądu 1643 (?) (s.
XI, 52).

Fig. 74. Szczawin Kościelny, kościół par. Obraz Św.
Zofii z córkami 2. poł. w. XVII (s. 48).

Fig. 75. Luszyn, kościół par. Obraz św. Antoniego Padewskiego 1. poł. w. XVIII (s. 23).

Fig. 76. Szczawin Kościelny, kościół par. Obraz Wizji św. Antoniego Padewskiego 4. ćw. w. XVIII (s. 48).

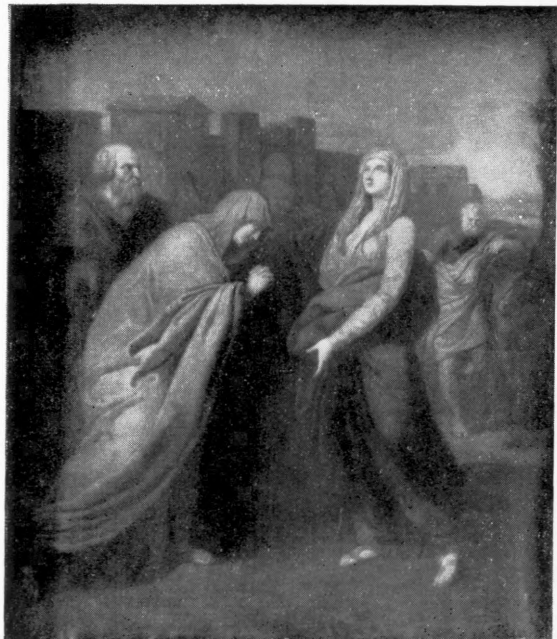

Fig. 77. Szczawin Kościelny, kościół par. Obraz Nawiadzenia mal. F. Smuglewicz 1793 (?) (s. XI, 47).

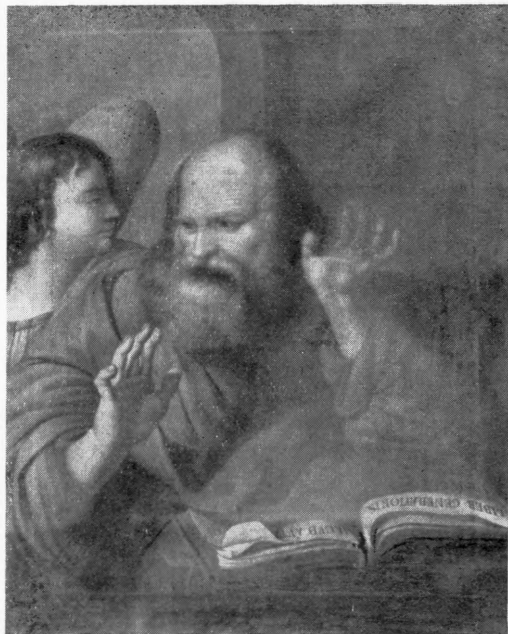

Fig. 78. Trębki, kościół par. Obraz św. Mateusza Ewangelisty 1. poł. w. XIX, mal. F. Bąkiewicz (s. 51).

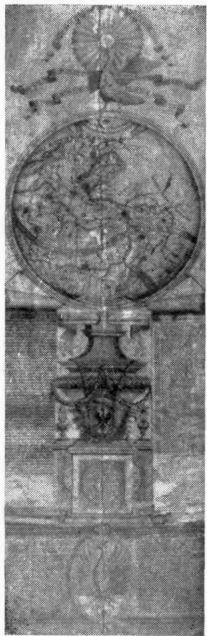

Fig. 79. Szczawin Kościelny, kościół par. Miedzioryt 1718 wyk. J. G. Krisner (s. XII, 48).

Fig. 80. Trębki, plebania. Obraz proroka Elizeusza z wdową z Sarepty i jej synem w. XVIII (s. XI, 51).

Fig. 81. Dobrzyków (obecnie Muzeum Diecezjalne w Płocku). Portret trumienny nieznaney kobiety 2. poł. w. XVII (s. XI, 5).

Fig. 82. Szczawin Kościelny, kościół par. Portret trumienny Jakuba Szczawińskiego 2. poł. w. XVII (s. X, 48).

Fig. 83. Susierz, kościół par. Portret Jerzego Skarżyńskiego (?) pocz. w. XIX (s. 43).

Fig. 84. Trębki, kościół par. Portret ks. Antoniego Wiktora mal. *F. Bąkiewicz* 1843 (s. XI, 51).

Fig. 85. Dobrzyków, kościół par. Rzeźba św. Jana Ewangelisty 4. ćw. w. XIV (s. XII, 5).

Fig. 86. Dobrzyków, kościół par. Rzeźba św. Anny Samotrzcęc pocz. w. XVI (s. XII, 6).

Fig. 87. Dobrzyków, obecnie Muzeum Diecezjalne w Płocku. Rzeźba św. Barbary 4. ćw. w. XIV (s. XII, 5).

Fig. 88. Dobrzyków.
kościół par. Rzeźba
Matki Boskiej Boles-
nej 1. poł. w. XVI
(s. 4).

Fig. 89. Dobrzyków, kościół par.
Rzeźba św. Marii Magdaleny 1. poł.
w. XVI (s. 4).

Fig. 90. Dobrzyków,
kościół par. Rzeźba
św. Jana Ewangelisty
1. poł. w. XVI (s. 4).

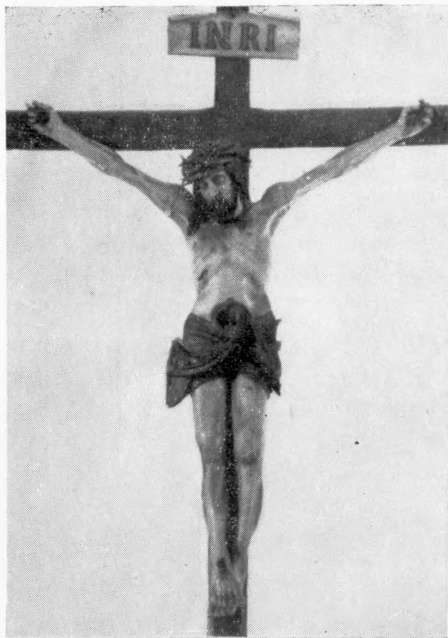

Fig. 91. Luszyń, kościół par. Krucyfiks 1.
poł. w. XVI (s. XII, 22).

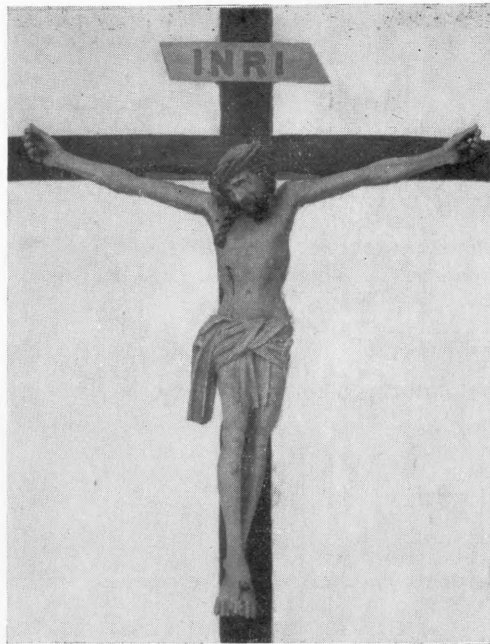

Fig. 92. Czermno, kościół par. Krucyfiks ok.
1. poł. w. XVI (s. XII, 3).

Fig. 93. Troszyn, kościół par.
Rzeźba Chrystusa Zmar-
twychwstałego w. XVII (s.
53).

Fig. 94. Szczawin Kościelny,
klasztor poreformacki. Rzeźba
Chrystusa Frasobliwego w.
XVII—XVIII (s. 49).

Fig. 95. Troszyn, kościół
par. Rzeźba św. Leonarda
ok. 1640 (s. 52).

Fig. 96. Troszyn, kościół par. Rzeźba św. Ojca Kościoła ok. 1640 (s. 52).

Fig. 97. Szczawin Kościelny, klasztor poreformacki. Grupa Ukrzyżowania w. XVIII (s. XII, 49).

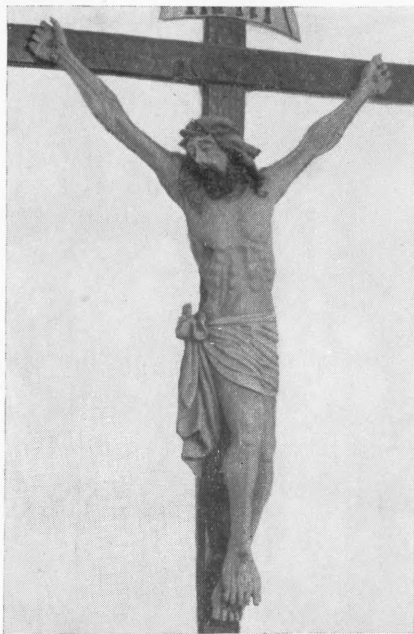

Fig. 98. Sanniki, kościół par. Krucyfiks
1. poł. w. XVII (s. XII, 29).

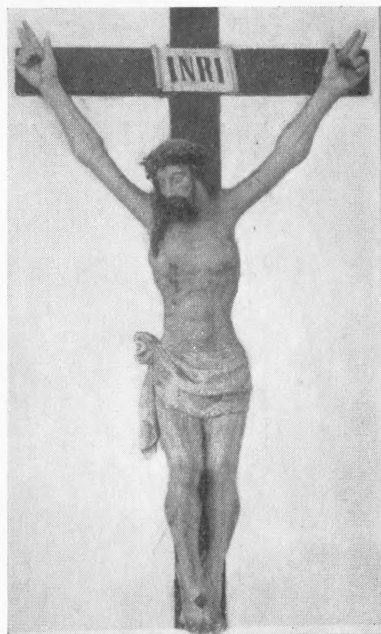

Fig. 99. Czermno, kościół par. Kru-
cyfiks 3. ćw. w. XVII (s. 3).

Fig. 100. Białotarsk, kościół par. Rzeźba Matki Boskiej Bolesnej w. XVIII (s. 1).

Fig. 101. Białotarsk, kościół par. Krucyfiks w. XVIII (s. 1).

Fig. 102. Białotarsk, kościół par. Rzeźba św. Jana Ewangelisty w. XVIII (s. 1).

Fig. 103. Szczawin Kościelny, kościół par. Rzeźba św. Joachima (?) 2. poł. w. XVIII (s. 47).

Fig. 104. Szczawin Kościelny, kościół par. Rzeźba św. Anny (?) 2. poł. w. XVIII (s. 47).

Fig. 105. Szczawin Kościelny, kościół par. Rzeźba św. Jana Ewangelisty 2. poł. w. XVIII (s. 47).

Fig. 106. Szczawin Kościelny, kościół par.
Rzeźba aniolka 4. ćw. w. XVIII (s. 47).

Fig. 107. Słubice, kościół par.
Świecznik koniec w. XVIII
(s. 32).

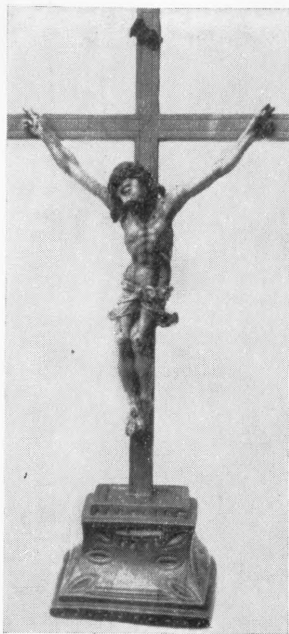

Fig. 108. Dobrzyków, kościół par. Krzyż ołtarzowy w. XVIII (s. 5).

Fig. 109. Dobrzyków, kościół par. Krzyż ołtarzowy w. XVIII (s. 5).

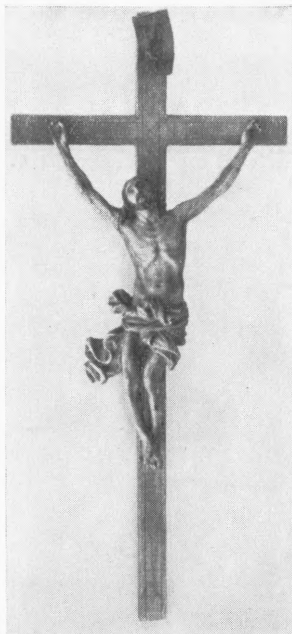

Fig. 110. Dobrzyków, kościół par. Krzyż procesyjny w. XVIII (s. 5).

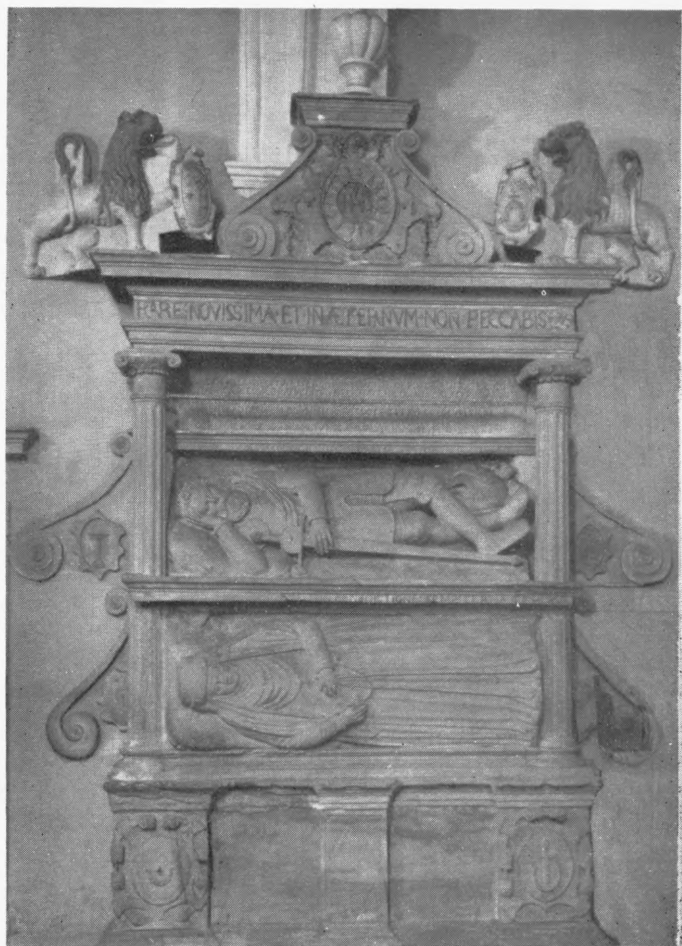

Fig. 111. Luszyń, kościół par. Nagrobek Modzelewskich 1596
(s. XII, 23).

Fig. 112. Luszyn, kościół par. Fragment nagrobka 1596 (s. XII, 23).

Fig. 113. Luszyn, kościół par. Fragment nagrobka 1596 (s. XII, 23).

Fig. 114. Słubice, kościół par. Nagrobek bpa Andrzeja Młodziejowskiego, wyk. 1780 J. Monaldi (s. XII/XIII, 32).

Fig. 115. Słubice, kościół par. Fragment nagrobka bpa Andrzeja Młodziejowskiego wyk. 1780 J. Monaldi (s. XII/XIII, 32).

Fig. 116. Białotarsk, cmentarz grzebalny. Nagrobek Anny Górskiej (zm. 1849) (s. 2).

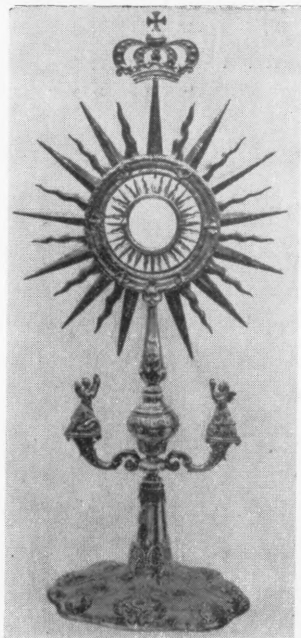

Fig. 117. Troszyn, kościół par. Monstrancja 3. ćw. w. XVII (s. XIII, 53).

Fig. 118. Słubice, kościół par. Monstrancja 1702, złotnik Paweł Raabe lub Piotr III Rohde (s. XIII, 33).

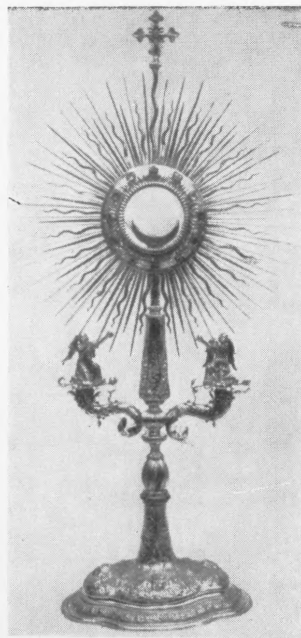

Fig. 119. Gostynin, kościół par. Monstrancja 4. ćw. w. XVII (s. 15).

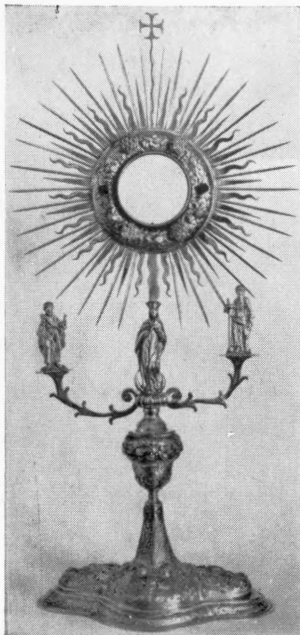

Fig. 120. Słubice, kościół par.
Monstrancja 4. ćw. w. XVII
(s. 33).

Fig. 121. Czermno, kościół
par. Monstrancja 2. ćw. w.
XVIII (s. XIII, 3).

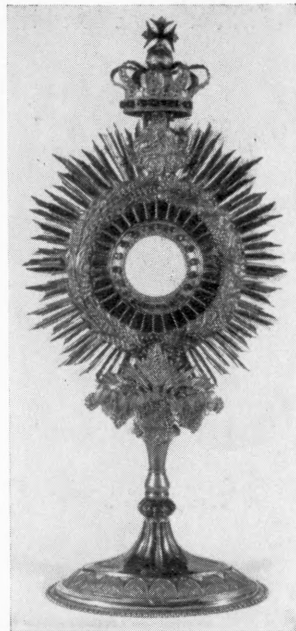

Fig. 122. Sanniki, kościół par.
Monstrancja 1799 (s. 29).

Fig. 123. Troszyn, kościół par.
Kielich 1. ćw. w. XVI (s. XIII,
53).

Fig. 124. Sokołów, kościół par.
Kielich 1605 (s. XIII, 38).

Fig. 125. Zyck, kościół par.
Kielich 4. ćw. w. XVII (s. 54).

Fig. 126. Gostynin, kościół par. Kielich po poł. w. XVII, złotnik J. Sachs (s. XIII, 15).

Fig. 127. Sanniki, kościół par. Kielich 2. poł. w. XVII (s. XIII, 29).

Fig. 128. Czermno, kościół par. Kielich ze stopą koniec w. XVII i koszyczkiem 2. ćw. w. XVIII (s. 3).

Fig. 129. Dobrzyków, kościół par. Puszka koniec w. XVI (s. 5).

Fig. 130. Susierz, kościół par. Kielich 2. poł. w. XVIII (s. 44).

Fig. 131. Luszyn, kościół par. Puszka 2. ćw. w. XVII (s. 24).

Fig. 132. Luszyń, kościół par.
Relikwiarz 2. ćw. w. XVIII
(s. 24).

Fig. 133. Suserz, kościół par.
Lampa
wieczna w. XVI (s. XIII, 44).

Fig. 134. Suserz, kościół par.
Lichtarz w. XVII/XVIII (s.
44).

Fig. 135. Troszyn, kościół par. Fragment kielicha 1. ćw.
w. XVI z plakietkami w. XVII (s. 53).

Fig. 136. Sanniki, kościół par. Fragment kielicha 2. poł.
w. XVII (s. 29).

Fig. 137. Troszyn, kościół par. Zamek w drzwiach 1636 (s. 52).

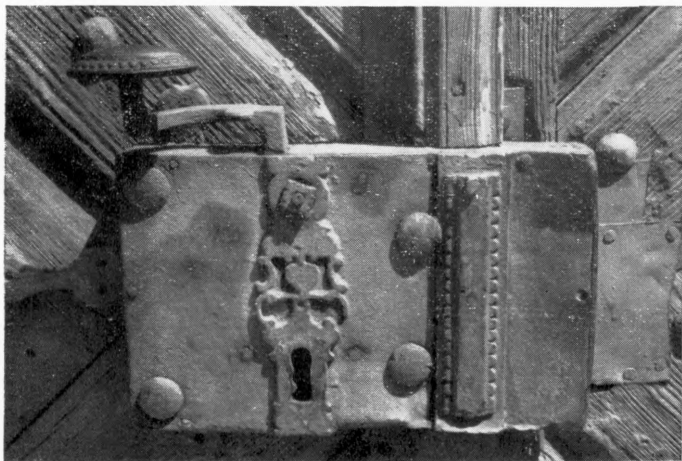

Fig. 138. Sokołów, kościół par. Zamek w drzwiach pocz. w. XIX (?)
(s. 37).

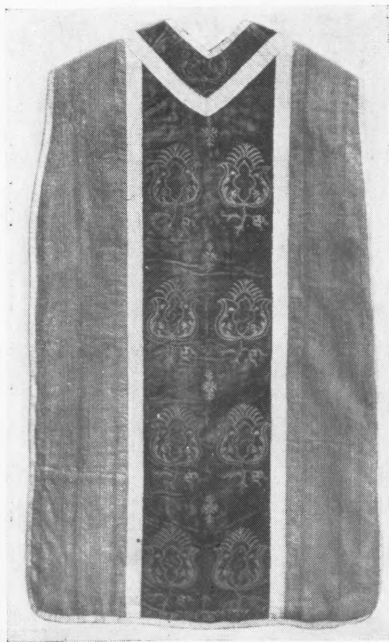

Fig. 139. Zyck, kościół par. Ornat z kolumną w. XVII (s. XIII, 55).

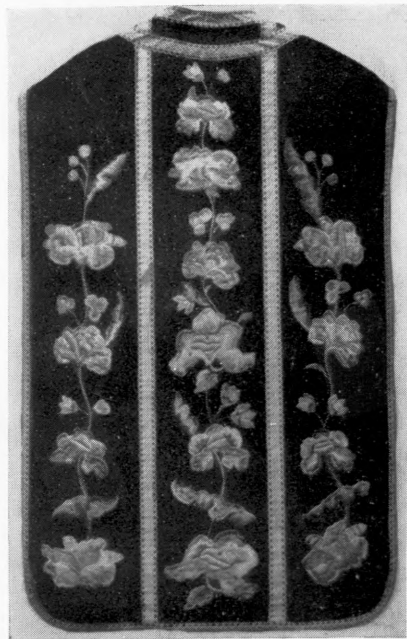

Fig. 140. Gostynin, kościół par. Ornat z haftem l. poł. w. XVIII (s. 15).

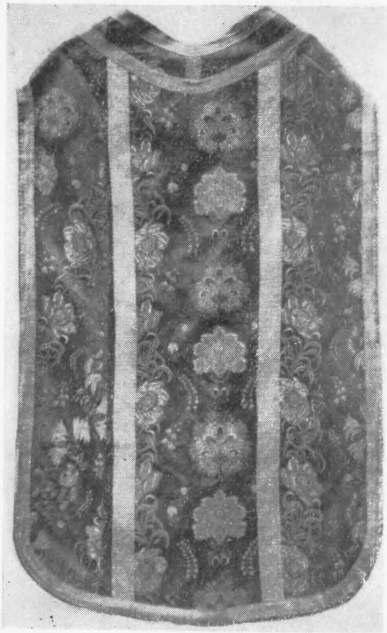

Fig. 141. Dobrzyków, kościół par.
Ornat w. XVIII (s. XIII, 5).

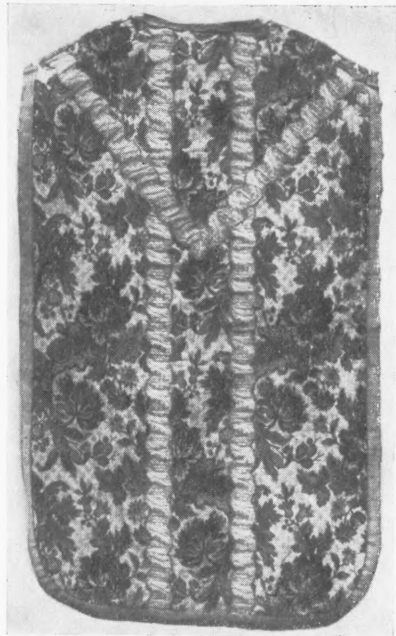

Fig. 142. Korzeń, kościół par. Ornat w.
XVIII (s. XIII, 20).

Fig. 143. Suserz, kościół par. Ornat
2. poł. w. XVIII (s. XIII, 44).

Fig. 144. Suserz, kościół par. Kapa 1. poł.
w. XVIII (s. XIII, 44).

LITERATURA PRZEDMIOTU. Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana I—III*, Warszawa 1893. — Bartczakowa A., *Ratusze klasycystyczne na Mazowszu* (Biuletyn H. S. XXV 1963 nr 2) [Gąbin, Gostynin]. — Bersohn M., *Przyczynek do historii starych polskich kaflí, pochodzących z Gąbina* (Sprawozdania K. H. S. VII 1905). — Bieniewska B., Liczbiński A., *Prace konserwatorskie w woj. warszawskim* (Ochrona Zabytków VIII 1955 nr 1) [Luszyń]. — Bieniewska B., Pawłowski K., *Ewidencja miast zabytkowych woj. warszawskiego*, mpis 1962 Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie [Gąbin, Gostynin, Osmolin, Pacyna, Trębki]. — Chłudziński T., Maczubski T., Rutkowski K., Żmudziński J., *Województwo warszawskie. Przewodnik*, Warszawa 1965. — Chudzyński M., *Zamek książąt mazowieckich w Gostyninie* (Mówią Wieki 1970 nr 1). — Chyczewski J., *Zabytki sztuki woj. warszawskiego* (Wiadomości Turystyczne 1935 nr 24). — Cieśla-Reinfussowa Z., *Materiały do sztuki ludowej Mazowsza Płockiego* (Polska Sztuka Ludowa 1953 nr 1) [Sanniki]. — Dmochowski A. ks., *Inwentarz zabytków sztuki diecezji płockiej*, rkps Muzeum Diecezjalne w Płocku. — Tenże, *Z teki inwentaryzacyjnej Mazowsza Płockiego* (Życie Mazowsza 1935 nr 1, 8, 12) [Dobrzyków]. — Dobrzeńnicki T., *Ze studiów nad rzeźbą gotycką na Mazowszu* (Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie VIII 1964) [Dobrzyków]. — Frycz J., *Patac w Nawrze* (Teki Komisji Historii Sztuki III Toruń 1965) [Słubice, Studzieniec]. — Gajewski L., *Badania archeologiczne Łysej Góry w Gostyninie* (Sprawozdania Archeologiczne XXIII 1970). — Gradowska A., *Nagrobki renesansowe na Mazowszu* (Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie VIII 1964) [Luszyń]. — Hiż S., *Zarys życia i twórczości Hilarego Szpilowskiego* (Biuletyn H. S. XVI 1954 nr 3) [Osmolin, Słubice, Studzieniec, Susierz, Szczawin Kościelny]. — Tenże, *Życie i twórczość Hilarego Szpilowskiego*, mpis 1951 praca magisterska na U.W. — Jaroszewski T., Kwiatkowski M., *W sprawie genezy i oddziaływania teoretycznych projektów kościołów Piotra Aignera* (Biuletyn H. S. XIX 1957 nr 1) [Osmolin]. — K. A., *Nieco o Gostyninie* (Życie Mazowsza 1935 nr 5). — Kaczmarzyk D., *Rzeźby nagrobkowe Jakuba Monaldiego* (Biuletyn H. S. XIV 1952 nr 3) [Słubice]. — *Katalog duchowieństwa i parafii Diecezji Płockiej*, Płock 1948. — Kędzierska Z., *Lustracje województwa rawskiego 1564 i 1570*, Warszawa 1959 [Gąbin, Gostynin, Osmolin, Sanniki]. — Taże, *Lustracja województwa rawskiego 1789*, Warszawa 1971 [Czermno, Gąbin, Gostynin, Osmolin, Sanniki, Troszyn]. — Knapiński W. ks., *Notaty do historii kościołów diecezji warszawskiej*, mpis Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie. — Kozakiewiczowa H., *Renesansowe nagrobki piętrowe w Polsce* (Biuletyn H. S. XVII 1955 nr 1) [Luszyń]. — *Księga Pamiątkowa Marińska*, Warszawa 1905 [Sanniki, Susierz, Szczawin Kościelny]. — *Księgi hipoteczne dóbr pow. gostyńskiego*, rkpsy Państwowe Biuro Notarialne w Płocku — Kwiatkowski M., *Mazowiecka grupa pataców klasycystycznych* (Biuletyn H. S. XXV 1963 nr 2) [Słubice, Studzieniec]. — Łoza S., *Architekturę i budowni-*

czowie w Polsce, Warszawa 1954. — Łukasiewicz J. ks., *Opis historyczny kościołów parafialnych w dawnej diecezji poznańskiej I—III*, Poznań 1863. — Marcinkowski K., *Gostynin i zamek gostyniński*, Warszawa 1908. — Mazurek M., *Stec parafialna południowej części archidjakonatu plockiego do końca XVIII wieku*, mps 1961 praca magisterska na K. U. L. — *Miasta Polskie w Tysiącleciu II*, Warszawa 1961 [Gąbin, Gostynin, Osmolin, Pacyna, Trębki]. — Nowacki J. ks., *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustroj*, Poznań 1964. — Nowowiejski A. ks., *Płock, monografia historyczna*, Płock 1930. — Ostrowska-Kębiłowska Z., *Architektura pałacowa drugiej połowy XVIII wieku w Wielkopolsce*, Poznań 1969 [Słubice, Studzieniec]. — Ostrowski W., *Świetna karta z dziejów planowania w Polsce 1815—30*, Warszawa 1949 [Gostynin, Gąbin]. — Pawiński A., *Polska XVI w. pod względem geograficzno-statystycznym (Zródła dziejowe XV, Mazowsze V, Warszawa 1892)*. — Pazyra S., *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959. — Tenże, *Studia do dziejów miast na Mazowszu, Lwów 1939*. — *Rocznik Diecezji Płockiej*, Płock 1966. — *Rocznik Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 1958 [Luszyń]. — Ruszczykowa J., *Portret renesansowy i barokowy na Mazowszu (Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie VIII 1964) [Dobrzyków]*. — Siniarska-Czaplicka J., *Papiernictwo na ziemiach środkowej Polski w latach 1750—1850 (Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu VI 1966) [Soczeńska]*. — Tenże, *Papiernie plockie 1750—1850*, Łódź 1960 [Soczeńska]. — Skrodzki W., *Przyczynek do działalności architektonicznej Aleksandra d'Alphonse (Kwartalnik Arch. i Urb. IX 1964 nr 1) [Słubice]*. — *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego I—XVI*, Warszawa 1880—1902. — Stronczyński K., *Opisy zabytków starożytności Guberni Płockiej.. 1851*, rkps Gabinet Rycin Bibl. U. W. — Sulerzyska T., *Katalog rysunków z Gabinetu Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Cz. 2: Miejscowości różne*, Warszawa 1969 [Gostynin]. — Szczodrowski E. ks., *Dzieje miasta Gostynina (Mazowsze Płockie i Kujawy 1930 nr 3—5)*. — Tenże, *Z przyłączonych do diecezji plockiej dekanatów. Gostynin (Mazowsze Płockie i Kujawy 1929 nr 1)*. — *Sztuka warszawska od średniowiecza do połowy XIX w. Katalog wystawy jubileuszowej w stulecie powstania Muzeum*, Warszawa 1962 [Dobrzyków]. — Tomicka W., *Parki zabytkowe: Luszyń, Sanniki, Słubice*, mps PKZ Warszawa 1960. — Ustimowicz M. L., *Gostynski zamok*, Warszawa 1899. — Verdmou J. L. de, *Krótką monografią wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskim*, Warszawa 1902 [Gąbin, Gostynin, Osmolin]. — Walicki M., *Sprawa inwentaryzacji zabytków w dobie Królestwa Polskiego 1827—1862*, Warszawa 1930 [Gostynin]. — Worobjew G., *Kościół i bóżnica w Gąbinie (Sprawozdania K. H. S. VI, 1897)*. — Zdziarska R., *Dokumentacja nagrobka Modzelewskich w Luszyńie*, mps 1961 Woj. Kons. Zabytków.

INDEKS NAZWISK

(Nie obejmuje ikonografii religijnej. Nazwiska artystów i rzemieślników oznaczono kursywą)

- AFB** inicjały złotnika (?) 30
d'Alfonce de Saint Omer Aleksander (Sętomerski) architekt 35
Anders z **Bandów** **Luiza** 9
Anna księżna mazowiecka 29
Bando **Wilhelm** **Nataniel** **Ernest** pastor 9
z Bandów **Anders** **Luiza** zob. **Anders**
Bardzińscy 38
Bardzińska z **Mniewskich** **Anna** 38
Bardziński **Jan** **Nepomucen** 38
Bardziński **Jerzy** 39
Bartoszewska **Julianna** sędzina grodzka 48
Bartoszewski **Jan** sędzia grodzki gostyński 48
Bąkiewicz Feliks malarz XI, 38, 51
Bettche **Karol** 15
Beylbronck M. rytownik 38
z Bnina **Andrzej** biskup poznański 25
z Boczkowskich **Dańska** **Helena** zob. **Dańska**
Bogaczyk Wincenty rzeźbiarz 28
Bolesław II książę mazowiecki 20
Borkowiczowie 28
Borszowie 23
z Borszów **Modzelewska** **Katarzyna** zob. **Modzelewska**
Budny rodzina 53
Budziszewski **Michał** naczelnik Archiwum Komisji Rządowej 33
z Byszewskich **Grabska** **Ludwika** zob. **Grabska**
Chalecka z **Łączyńskich** **Józefa** 51
Chopin **Fryderyk** kompozytor 30
Ciechomscy 2
Czarnecki Bonifacy malarz 47
Czarnocki **Zdzisław** 28
Czarnowscy 28, 53
Czarnowska **Maria** 44
Czechowicz Szymon malarz 48
Dańska z **Boczkowskich** **Helena** sędzina 15
Dańska **Kajetan** sędzia powiatu gostyńskiego 15
Dembowscy 25, 39
Dembowski (Edward?) malarz 5
Dembowski **Filip** **Nereusz** cześnik, podstoli gostyński 28
Dembowski **Teodor** prefekt gostyński, radca departamentu warszawskiego, senator — kasztelan Królestwa Polskiego 5
Dembowski **Teodor** **Sariusz** 5
z Dembowskich **Wodzicka** **Eleonora** zob. **Wodzicka**
DK inicjały malarza 53
Dłużewiczowie 53
Dobrosielski Antoni dekarz 45
Duninowscy **Ike** IX, 7
Dymitr **Szujski** książę moskiewski VII, 14
Dziekoński Józef Plus architekt VII, 9
Epstein **Jan** bankier 36
FW cecha imienna złotnika 28
Gabrielski Kornel architekt 24
Galli Jan Nepomucen rzeźbiarz krakowski 5
Garwaski **Stanisław** kasztelan płocki, starosta gostyński 14
Gismar pleban 9
z Glińskich **Zakrzewska** **Tekla** zob. **Zakrzewska**
Głębocki Adrian malarz 43
Godlewscy 24
2° voto **Godlewska** **1° voto** **Grabska** z **Krzymskich** **Zofia** 24
Godlewski **Stanisław** 24
Goebel Artur architekt VIII, 28
Gołembowska **Leokadia** 2
Górecy 28
Górska z **Zagajewskich** **Anna** szambelanowa 2
Górski **Karol** szambelan króla **Stanisława** **Augusta** 2, 28
z Górskich **Grabska** **Balbina** zob. **Grabska**
GR cecha imienna złotnika 15
Grabscy 24
Grabska **Maria** 24

- Grabska z Byszewskich Ludwika 24
 1° voto Grabska 2° voto Godlewska z Krzymuskich Zofia zob. Godlewska
- Grabska z Górskich Balbina 24
 Grabski Adam 23, 24
 Grabski Franciszek Wincenty 21, 24
 Grabski Majol (Ignacy) 24
 Grad Stanisław wojewoda płocki 37
- Gryczyński Jan proboszcz parafii Luszyn 21, 23
 Grzybowski 33
 GSS cecha imienna złotnika 1
 Gutakowski Ludwik Szymon 49
- Hentger J.* złotnik 6
Heurich Jan II architekt 24
 Higersbergerowa z Pruszków Aniela 51
 Higersbergerowie 28, 30
- Ike zob. Duninowscy
 IS cecha imienna złotnika toruńskiego *Jakuba Sachsa* 15
 Iwan Szujki książę moskiewski VII, 14
- Jakub prepozyt łomżyński 51
 Jakubowski Bogumił 38
 Jęgorow Sz. malarz 1
 J.M. sygnatura rzeźbiarza 24
 Jurkiewicz Jan proboszcz parafii Czerwno 3
- Kaczmarzyk Dariusz historyk sztuki XII
 Kasiewicz Marcin malarz 27
 Kazimierz III książę mazowiecki 14
 Konrad I książę mazowiecki 8
 Konrad II książę mazowiecki 12
 z Kościeleckich Szreńska Barbara zob. Szreńska
 Kowalski Tomasz 27
 Koźmiński Władysław Marek organmistrz 53
 Krüner Johann Gottfried rytownik z Lipszyc (?) XII, 48
 Krzycki Andrzej biskup płocki 37
 Krzymuscy 24
 z Krzymuskich 1° voto Grabska 2° voto Godlewska Zofia zob. Godlewska
- z Lanckorońskich Skarżyńska Biłbianna zob. Skarżyńska
 Lasocki Krzysztof 41
- z Lesiewskich Zielińska Joanna zob. Zielińska
 Leszczyński Ignacy z Belna 38
Luźni Bernard malarz XI, 55
- Łączyńscy 3, 49
 Łączyńska z Podczaskich Teodora kapitanowa, sędzina 48
 Łączyński Dionizy kapitan Gwardii Koronnej, sędzieja pokoju powiatu gostyńskiego 48
 Łączyński Stanisław Kostka chorąży gabiński, podkomorzy gostyński 26, 48, 49
 z Łączyńskich Chalecka Józefa zob. Chalecka
 Łopieński bracia, warsztat odlewniczy 43
- Majewski Wojciech 48
Malcz Karol złotnik warszawski 2, 28
Malinowski Adam malarz warszawski 27, 54
 Małgorzata księżna mazowiecka 14
 Małkowsky 49, 51
 Małkowska z Rudnickich Józefa 51
 Małkowski Józef 51
Marconi Władysław architekt 30
 Martini Zenobiusz książę 29
Marzyński Stanisław architekt 9
- Mattaszyński Julian Tomasz* budowniczy 29
Mazurek Bartłomiej rzeźbiarz 28
 z Miaskowskich Mikorska Krystyna zob. Mikorska
Mielnicki Franciszek malarz 3
 Mikorscy 30, 34
 Mikorska z Miaskowskich Krystyna podkomorzyna gostyńska, kasztelanowa rawska XIII, 33
 Mikorska z Rygolle Savary Maria 28
 Mikorski Jan Chryzostom 33, 35
 Mikorski Józef podkomorzy gostyński, kasztelan rawski XIII, 30/31, 32, 33
 Mikorski Mateusz łowczy gostyński 32
 Mikorski Roman 28
 z Mikorskich Zakrzewska Joanna zob. Zakrzewska
 Młodziejowscy 32
 Młodziejowski Stanisław Kostka biskup poznański, kanclerz wielki koronny XII, 32
 z Mniwskich Bardzińska Anna zob. Bardzińska

- Modzelewscy XII, 23
 Modzelewska z Borszów Katarzyna podczaszyna łączycycka 23
 Modzelewski Jan podczaszy łączycycki 21, 22, 23
 Moldenhawer Henryk Gustaw podporucznik W.P. 9
Monaldi Jakub rzeźbiarz XII, XIII, 32
 Natansonowie 29
 Nurkowska Paulina 5
 Nurkowski Andrzej 5

 Orsetti rodzina 30
 Ostrowski Antoni prymas XIII

 Pacyński (Paczyński) Ogończyk Dobiesław pisarz ziemi gostynińskiej 27
 Pacyński (Paczyński) Ogończyk Marek 27
 z Petrów Rasch Józefa zob. Rasch Petrykowska Nepomucena 44
 Pezzano Mikołaj wydawca wenecki 38
Pieńkowski Wacław architekt 13
 Piwowie 27
 Potoccy 20, 33
 Potocki Augustyn 31, 32
 PR cecha imienna złotnika (najpewniej *Piotra III Rohde* złotnika gdańskiego) 33
 Prawdzic Andrzej z Trąbek 49
 Pruszkowie 29, 30
 z Pruszków Higersbergerowa Aniela zob. Higersbergerowa

 Raczynski ksiądz 48
 Radziszewscy 51
Rafael Santi malarz 38
 Rasch Jan 36
 Rasch z Petrów Józefa 36
 Ratyńska z Rotkiewiczów Maria 1
 Ratyński Kazimierz 1
 Roguski Ludwik 48
Rohde Piotr III złotnik gdański zob. PR
 z Rotkiewiczów Ratyńska Maria zob. Ratyńska
Rubens Piotr Paweł malarz XI
 z Rudnickich Małkowska Józefa zob. Małkowska
Rutkowski Bronisław malarz 51
 z Rygolle Savary Mikorska Maria zob. Mikorska
Rzetkowska K. malarka 32

Sachs Jakub złotnik toruński XIII, 15, zob. także IS
 Sabiehowie 29
Sassoferrato G. B. malarz 39

 Serwas Kazimierz 29
Sętomerski zob. *d'Alfonce de Saint Omer Aleksander*
 Skarżyński 40, 42, 44/45, 45
 Skarżyńska Julianna 32
 Skarżyńska Seweryna 41
 Skarżyńska z Lanckorońskich Bi-bianna kasztelanowa 44
 Skarżyński Alfons 41
 Skarżyński Chryzostom 32
 Skarżyński Jerzy kasztelan, podkomorzy sochaczewski 41, 43, 44
 Skarżyński Julian 20
 ze Słubickich Zabłocka Katarzyna zob. Zabłocka
Smuglewicz Franciszek malarz XI, 47
 SO cecha imienna złotnika 48
 Sobolewski Maciej kasztelan warszawski 49
 Solecki Antoni kanonik regularny, proboszcz parafii Susierz 43, 44
 Sołłhub Józef wojewoda witebski 4, 29
 Sołłhub de Woyna Jan general adiutant królewski 29
 Sommer Daniel chirurg 38/39
Stelmaski Ignacy malarz 6, 28
Strunge August malarz 20, 23
Syrewicz Bolesław rzeźbiarz 51
 SzczaWiński VII
 SzczaWiński Jakub Olbracht wojewoda inowrocławski, starosta gabiński i łączycycki XI, 45, 48
Szaniawski Aleksander architekt 3
Szpilowski Hilary architekt VII, VIII, IX, X, 14, 16, 26, 30, 31, 32, 33, 40, 41, 43, 45, 49, 50, 51
 Szreńska z Kościeleckich Barbara wojewodzina plocka, starościna gostynińska 3
 Szreński Feliks wojewoda plocki, starosta gostyniński 3
 Szydłowiecki Krzysztof starosta gostyniński, kanclerz wielki koronny VII, 13, 14, 29
 Szydłowiecki Piotr podkomorzv krakowski, starosta gostyniński 13, 29

 Tarczyński 10
Tournelle Franciszek architekt VIII, 29, 54
 Trabcy Prawdzicowie 49
 dal Trozzo Antoni 36

da Vinci Leonardo malarz XI, 55
 Wacław książę plocki VI

- Wacław Czeski król czeski i polski 12/13
 Walewski Anastazy szambelan IX
 Wasyl Szujski car moskiewski VII, 14
 Wiktor Antoni proboszcz parafii Trębki 51
 Władysław książę mazowiecki 29
 Wodzicka z Dembowskich Eleonora 5
 Wojciechowski *Konstanty* architekt VIII, 13, 39
 Zabłocka ze Słubickich Katarzyna chorążyna gąbińska 27
 Zabłocki Wacław pisarz ziemi gostynińskiej 29
 Zabłocki Wawrzyniec chorąży gąbiński 27
 Zaborowscy 53
 z Zagajewskich Górską Anna zob. Górską
 Zakrzewska z Glińskich Tekla 5
 Zakrzewska z Mikorskich Joanna wojewodzina brzesko-kujawska 44
Zakrzewski budowniczy 54
 Zakrzewski Jan Nepomucen wojewoda brzesko-kujawski, marszałek konfederacji barskiej 44
 Załuski Stanisław 2
 Zaremba Andrzej biskup poznański 49
 Zarembowie 20
Zdziarski Leon malarz 39, 41
 Zielińska z Lesiewskich Joanna 44
 Ziemowit IV książę płocki VII, 13
 Ziemowit V książę mazowiecki 8, 14, 29
 Żmichowicz Mikołaj XIII, 53
 Zestawiła *Maria Lewicka*